COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE
VOL. 29

MAGYARORSZÁG FŐPAPJAI

Hunyadi Mátyás és a Jagellók korában (1458–1526)

FEDELES TAMÁS

BUDAPEST ◆ RÓMA
2026

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

CLASSIS I, VOL. 29

THE PRELATES OF HUNGARY

in the Era of Matthias Corvinus and the Jagiellonians (1458–1526)

Written by
TAMÁS FEDELES

BUDAPEST ◆ ROME
2026

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

CLASSIS I, VOL. 29

MAGYARORSZÁG FŐPAPJAI

Hunyadi Mátyás és a Jagellók korában (1458–1526)

Írta
FEDELES TAMÁS

BUDAPEST ◆ RÓMA
2026

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series I: *Collectanea Vaticana Hungariae*

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi
P. *Card.* Erdő

fundavit ac moderatur
P. Tusor

Kiadja a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
(HUN-REN PPKE-PTE)

a BTK Moravcsik Gyula Intézet
(HUN-REN)

és a Collegium Professorum Hungarorum

Published by the Vilmos Fraknói Vatican Historical Research Institute
the BTK Gyula Moravcsik Institute and the Collegium Professorum Hungarorum

HUN-REN
Hungarian Research Network

A kutatást a Collegium Professorum Hungarorum támogatta

http://institutumfraknoi.hu

© T. Fedeles, 2026
© Fraknói Kutatócsoport, 2026

ISSN 1786-2116
ISBN 978 963 556 777 5
ISBN *e*book 978 963 556 778 2

Felelős kiadó - *Publisher responsible*
a Gondolat Kiadó igazgatója - *the Director of "Gondolat" Publishing House*
Tördelte - *Typography:* É. Lipót | Olvasószerkesztő - *Corrector* Zs. Matus
Kiadásra előkészítette - *Prepared for publication*
a GONDOLAT Kiadó - *the Publishing House "Gondolat"*

TARTALOM

Előszó 7

I. A főpapok mint társadalmi csoport 11
II. Tér- és időkeretek 19
III. Érsekek és püspökök 1458–1526 között 23
IV. Isten és az Apostoli Szék kegyelméből vagy a király akaratából? 35
V. Uralkodói szolgálat és egyházi karrier 53
VI. A püspöki ordó 77
VII. Főpapi „ki mit tud?” 91
VIII. Spiritualia és temporalia 107
IX. Magyar főpapok és csapataik az oszmánellenes harcokban 117
X. Főpapok a mohácsi csatában 129
XI. Összegzés 141

Függelék 145
Bibliográfia 149
Rövidítések 167
Illusztrációk 169
Index 171
The Prelates of Hungary in the Era of Matthias Corvinus and the Jagiellonians (1458–1526) 177

ELŐSZÓ

„Országunk főpapjai lelkiekben elöljárók és hitben irányadóak, a világi dolgokban pedig erőnk nagy részét és a köz szilárd alapját alkotják; ezért még inkább figyelembe kell venni, hogy ha nagyobb méltósággal halmozzák el őket, tekintélyük is megnövekszik, és ez nekünk is nagyobb hasznunkra lesz" – olvashatjuk Mátyás király Várdai István kalocsai érsek bíborosi kinevezése érdekében II. Pál pápához írott levelében (1465).[1] II. Ulászló több mint négy évtizeddel később a csanádi egyházmegye javadalmainak adományozását a helyi ordináriusra ruházó oklevelében (1508) pedig a következőképpen fogalmazott: „Mivel királyi méltóságunk elvállalt gondjából fakadóan országunk egyházi javadalmainak elrendezése és adományozása során – melyek adományozása elődeink, Magyarország szent királyainak példájára a legteljesebb joggal minket illet – úgy döntöttünk, hogy a tisztségeket olyanokra bízzuk, akiket mind erkölcsi tisztaságuk, mind érettségük és a tudományokban való jártasságuk isteni adományként ékesít; hogy az ő előrelátó körültekintésük révén ezen ügyekben minden rendelkezés dicséretes módon menjen végbe, és alkalmas személyek kiválasztásával Isten dicsőségére, valamint az Egyház és hitünk gyarapodására rendeltessék el és irányíttassék."[2] E két kiragadott idézet jól tükrözi a

[1] „*Prelati regni huius in rebus spiritualibus presides ac directores religionis sunt, in temporalibus vero maxima pars roboris et firmamenti publici; quo magis attendendum est, ut si amplior in eis cumulatur dignitas, maior eis auctoritas succrescet, et maiori nobis usui futuri sunt.*" *Mátyás király levelei*, I, 92; *Mátyás külügyi levelei 1458–1479* (A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 58), Budapest 2023, 180–183 (67. sz.) (Darvas Mátyás fordítása); említi: Kubinyi András, *Mátyás király és a magyar püspökök*, Uő, Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon (METEM könyvek 22), Budapest 1999, 69.

[2] „*[…] cum ex suscepte regalis dignitatis nostre cura in disponendis et conferendis beneficiis ecclesiarum regni nostri, quarum collatio instar divorum Regum Hungarie predecessorum nostrorum optimo iure ad nos pertinet, illis vices nostras committere nobis conveniat, quos sicuti morum honestas sic et maturitas et scienciarum sufficiens pericia divinitus predecorat, ut eorum circumspectione provida quevis dispositio in hiis rebus ipsorum commendabili modo observato, electis idoneis personis ad Dei honorem profecctumque ecclesie et fidei nostre ordinetur atque dirigatur*": MNL OL DL (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár) 71 594.

korszak királyainak a főpapokkal kapcsolatos legfontosabb elképzeléseit: ők a hitélet irányítói és a királyok legfontosabb támaszai. Ebből következően olyan személyeket kívántak érseki, püspöki méltóságokba emelni és egyéb kisebb-nagyobb egyházi állásokba juttatni, akik erkölcsileg feddhetetlenek, képzettek, valamint – s ez volt talán a legfontosabb szempont – lojálisak az uralkodóhoz. A hűség kiváltképp a főpapság tagjaival szemben volt alapvető elvárás Európa-szerte, így természetesen a Magyar Királyságban is, az uralkodók ugyanis az ő segítségük és tanácsaik *(auxilium et consilium)* révén kormányozták országukat. A főpapok és az előkelők az Árpád-kortól kezdve a királyi tanács tagjai voltak, amit a testület korabeli latin elnevezése, a *prelati et barones* is kifejezésre juttatott. Mindazonáltal a főpapokat az univerzális római egyház oszlopaiként a Szentszékhez is elválaszthatatlan és felbonthatatlan kötelék kapcsolta, amelyet a mindenkori pápának tett hűségeskü vel pecsételtek meg. Mindez azt jelentette tehát, hogy a középkor – így a vizsgált korszak – főpapjait kettős identitás és ebből fakadóan kettős függés jellemezte: az érseki vagy püspöki széket – elméletileg legalábbis – mindkét fél jóváhagyása esetén birtokolhatták békésen, az uralkodónak és a pápának pedig egyaránt hűséggel tartoztak.[3]

E kötetben Hunyadi Mátyás királlyá választása (1458. január 24.) és a mohácsi csata (1526. augusztus 29.) közötti időszak magyar főpapi karát mutatom be átfogóan. Az elemzés során a következő kérdésekre keresem a választ: kinek a fejére kerülhetett a korszakban egyáltalán püspöksüveg? Milyen főbb szempontok érvényesültek és kik játszottak szerepet a püspöki kar tagjainak kiválasztásában? A kapcsolati hálók miként mozgathatták a főpapi karriert? Kimutatható-e belső mobilitás a főpapi székek között? Mi jellemzi a magyar egyházi elit társadalmi hátterét? Jellemző volt-e a társadalmi mobilitás; másképpen megfogalmazva: az alsóbb rétegekből származók felemelkedhettek a főpapi karba? Kimutathatók-e összefüggések az uralkodói szolgálat és az egyházi karrier között? Milyen ismeretekkel, képzettséggel kellett rendelkeznie egy korabeli magyar püspöknek? Milyen alapfeladatokat kellett ellátnia egyházmegyéjében egy főpapnak?

Munkám egyúttal szervesen illeszkedik a mohácsi csata 500. évfordulójához kapcsolódó kutatásokhoz, éppen ezért önálló fejezetben tekintem át a főpapok és a főpapi bandériumok szerepét az oszmánellenes harcokban. Szintén önálló tartalmi egységben tárgyalom az érsekek és püspökök részvételét az 1526-os

[3] Rácz György, A*z egyházi elit változásai*, Az Anjou-kor hatalmi elitje (szerk. Csukovits Enikő), Budapest 2020, 135.

ütközetben, ahol a magyar főpapi kar fele, két érsek és öt püspök áldozta életét a Magyar Királyságért és a keresztény Európáért.

E kötet az elmúlt három évben a *Collegium Professorum Hungarorum* keretei közt folytatott *Püspöklexikon* kutatási program eredményeként, mondhatni annak „melléktermékeként" született. Az eredetileg a Mátyás- és a Jagelló-kor magyar főpapjainak rövid életrajzait és az egyházmegyék történeti összefoglalóit tartalmazó kézikönyv[4] bevezető tanulmányának szánt összefoglaló elemzés az írás során „túlnőtte" az eredetileg tervezett kereteket, és végül önálló monográfiává bővült. Munkám a *Püspöklexikon*hoz hasonlóan hiánypótlónak tekinthető, amely reményeim szerint felkelti az érdeklődést a korszak magyar főpapjai iránt, és hozzájárul ahhoz, hogy elkészüljön egy-egy érsek és püspök modern szemléletű, hosszabb lélegzetű biográfiája, amelyekre nagy szükség lenne.

Többeknek tartozom köszönettel, akik nélkül e kötet nem készülhetett volna el. Elsőként Szovák Kornélt említem, aki felkarolta a *Püspöklexikon* projekt tervét, beemelte a *Collegium Professorum Hungarorum* kutatási programjai közé, ezáltal biztosítva megvalósulásának financiális hátterét. Tusor Péter a Fraknói Kutatócsoport vezetőjeként a kezdetektől támogatta a *Püspöklexikon*ra vonatkozó terveimet, és ő vetette fel elsőként, 2026-os római intézeti kutatóhetünk során az egyre duzzadó bevezető tanulmány önálló kötetként történő publikálását. Nemes Gábor kollégám, a késő középkori szentszéki–magyar kapcsolatok egyik legjobb ismerőjeként volt segítségemre javaslataival. C. Tóth Norbert elsőként olvasta a kéziratot, és a tőle megszokott alapossággal javította a bosszantó hibákat, hívta fel a figyelmem néhány újabb szempontra és segítette a kötet végső formába öntését. Rendkívül hálás vagyok feleségemnek, Czeferner Dórának, aki amellett, hogy elviselte rigolyáimat az elmúlt néhány hónap – talán a megszokottnál is intenzívebb – munkája során, értően végigolvasta a kéziratot és segítette csökkenteni az elütések, suta megfogalmazások és következetlenségek számát. Neki ajánlom e könyvet.

Pécsett, 2026. augusztus 29-én, a mohácsi csata 500. évfordulóján

a szerző

[4] *Püspöklexikon (1458–1526). A Magyar Királyság egyházmegyéi és főpapjai Hunyadi Mátyás és a Jagellók korában*, szerk. Fedeles Tamás–C. Tóth Norbert, Piliscsaba 2026 (s.a.)

I.
A FŐPAPOK MINT TÁRSADALMI CSOPORT

A 10–11. század fordulójára a keresztény nyugaton *(Europa occidens)* megszilárdult a társadalom hármas tagozódása. Ennek nyomán a középkor következő évszázadaiban az imádkozók *(oratores)*, a harcosok *(bellatores, pugnatores)* és a dolgozók *(laboratores)* csoportjának valamelyikébe tartoztak a kontinens lakói. A felosztás révén kialakult társadalmi rétegek, más néven funkcionális rendek jogi és egzisztenciális szempontból egyaránt elkülönültek egymástól.[5] A klerikusok csoportja önálló, a laikus társadalomtól jól elkülönített renddé *(ordo clericalis, ordo clericorum)* alakult, tagjai számos kiváltságot élveztek, magukat viseletükben is megkülönböztették a világiaktól. Sőt, e fejlődési folyamat következtében a laikusoknál magasabb rendűnek tartották magukat.[6] Mivel az említett három társadalmi csoportot meglehetősen merev határvonalak választották el egymástól, az alacsony sorból felemelkedni vágyók számára elsősorban a klérusba való bejutás, majd pedig az egyházi pálya kínált kitörési pontot.[7] A Róma által irányított nyugati kereszténység egyre bővülő intézményhálózata következtében a klerikusok létszáma is állandóan gyarapodott. E folyamat következtében pedig kiformálódott az imádkozók alkotta strukturált egyházi társadalom. Egyrészt a szerzetesi életforma kialakulásával, majd pedig e közösségek sokszínű létrejöttével párhuzamosan kettévált a szekuláris és a reguláris klérus, másrészt pedig a világi papság további három nagyobb szociális csoportra tagolódott. Ez utóbbi legfelső részét az érsekek és püspökök, azaz a főpapok szűk csoportja alkotta. A székeskáptalanok és a jelentősebb kollegiális egyházak kanonokjai, valamint a tekintélyes – elsősorban a városi – plébánosok, kápolnaigazgatók tartoztak a középréteghez. A legnépesebb cso-

---

[5] Georges Duby, *The Three Orders. Feudal Society Imagined*, Chicago–London 1982, 87–92; Katus László, *Európa története a középkorban*, Pécs 2014, 22. 135.

[6] Gárdonyi Máté, *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*, Vác 2006, 103.

[7] Ludwig Schmugge, *Schleichwege zu Pfründe und Altar. Päpstliche Dispense vom Geburtsmakel 1449–1553*, Historische Zeitschrift 257 (1993) 615–645. 617.

portot pedig a vidéki plébánosok, káplánok, oltárigazgatók, karbéli papok és a prebendáriusok képezték.[8]

A főpapság tehát az egyházi társadalmon belül egy viszonylag szűk réteget képezett, s ez természetesen a magyar viszonyokra is érvényes. A Kárpát-medence nyugati rítusú klérusának létszáma legkevesebb 12.000 főre becsülhető a 15. század végén.[9] Ennek azonban csak nagyon elenyésző részét alkotta a 14 főből álló magyar főpapi kar. Az arányokon az sem változtatna jelentősen, ha a horvátországi és a címzetes püspököket, a johanniták vránai perjelét, a fehérvári koronázóbazilika főpapi jelvények viselésére jogosult prépostját, valamint a hasonló kiváltsággal rendelkező pozsonyi és a szepesi társaskáptalanok elöljáróit is a magyar főpapsághoz számítanánk.

A késő középkori magyar püspökök és érsekek a korszak egyházi és világi kormányzatának egyaránt meghatározó szereplői voltak, következésképpen egy-egy kiemelkedő főpap pályafutásáról is készültek rövidebb-hosszabb terjedelmű életrajzi összefoglalók.[10] A napvilágot látott egyházmegyetörténeti feldolgozások elengedhetetlen részeként természetesen a helyi ordináriusok rövi-

[8] Mályusz Elemér, *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*, Budapest 2007; Richard William Southern, *A nyugati társadalom és az egyház a középkorban*, Budapest 1987.

[9] Fedeles Tamás, *Minden út Rómába vezet? Magyarországi klerikusok felszentelése a római Kúriában (1426–1523)* (Collectanea Vaticana Hungariae [CVH] I/25), Budapest–Róma 2025, 253.

[10] Néhány munka a teljesség igényét nélkülözve: Fraknói Vilmos, *Erdődi Bakócz Tamás élete* (Magyar Történelmi Életrajzok), Budapest 1889; Tóth-Szabó Pál, *Szatmári György prímás (1457–1524)* (Magyar Történeti Életrajzok 22), Budapest 1906; Huszti József, *Janus Pannonius*, Pécs 1931; K. Obermayer Erzsébet–Horváth István Károly, *Macedóniai László. Egy humanista élete és működése a Mohács körüli évtizedekben*, Századok 93 (1959) 773–801; Kubinyi András, *Szécsi Dénes bíboros prímás*, Uő, Főpapok, egyházi intézmények, 139–145; Farbaky Péter, *Szatmári György, a mecénás* (Művészettörténeti Füzetek 27), Budapest 2002; Fedeles Tamás, *Egy Jagelló-kori humanista pályaképe. Csulai Móré Fülöp (1476/1477–1526)*, Levéltári Közlemények 78 (2007) 2. sz., 35–84; Laczlavik György, *Kettős pecsét alatt. Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483–1549)* (Sziluett – Korszerű történelmi életrajzok), Budapest–Pécs 2014; Kasza Péter, *Egy korszakváltás szemtanúja: Brodarics István élete és működése* (Sziluett – Korszerű történelmi életrajzok), Budapest–Pécs 2015. – Az 1458 és 1526 között érseki és püspöki méltóságot viselt személyek rövid, modern szemléletű életrajzaira lásd a *Püspöklexikon* szócikkeit.

debb-hosszabb lélegzetű biográfiái is rendelkezésre állnak,[11] sőt Erdély,[12] Eger,[13] Kalocsa[14] és Esztergom[15] esetében önálló kötetben mutatták be az egyes főpapok pályafutásának legfontosabb elemeit. Az említett munkák műfajukból adódóan az egyes szereplők pályafutására koncentráltak, következésképpen az érsekek és püspökök által alkotott, jól elkülöníthető csoport nem is képezhette a vizsgálódások tárgyát.

A késő középkori magyar főpapokat az egyházi társadalom önálló csoportjaként első ízben MÁLYUSZ ELEMÉR ábrázolta. Újszerűnek ható társadalomtörténeti megközelítését MAX WEBER német szociológus munkáinak nyomán alakította ki,[16] amelynek eredményeképpen 1943–1944-ben elkészítette *Az egyházi társadalom a középkori Magyarországon* című monográfiájának kéziratát, amely végül csak 1971-ben jelent meg.[17] A kötet – amelynek módszertani problémáira a közelmúlt kutatásai hívták fel a figyelmet[18] – legrövidebb fejezete tárgyalja a főpapságot,[19] ami ebből adódóan csak néhány szempont felvillantását tartalmazza. Nemcsak terjedelmi, hanem metodológiai szempontból sem kielégítő MÁLYUSZ interpretációja, hiszen a főpapsághoz sorolta a székes- és a nagyobb társaskáptalanok prépostjait (22 fő), akiket nyilvánvalóan óriási szakadék választott el joghatósági, hatalmi és anyagi téren – hogy csak a legfon-

[11] Például: JOSEPHUS KOLLER, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum I–VII*, Posonii, Pesthini, 1782–1812; BUNYITAY VINCE, *A váradi püspökség története I–IV*, Nagyvárad, Debrecen 1883–1935; JUHÁSZ KÁLMÁN, *A csanádi püspökség története*, V–VI (A csanádi egyházmegye története I/5–6), Makó 1947; *A középkor évszázadai (1009–1543)* (A Pécsi Egyházmegye története 1), szerk. FEDELES TAMÁS–SARBAK GÁBOR–SÜMEGI JÓZSEF, Pécs 2009; TAMÁS FEDELES–LÁSZLÓ KOSZTA, *Pécs (Fünfkirchen). Das Bistum und die Bischofsstadt im Mittelalter* (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien 2), Wien 2011.

[12] TEMESVÁRY JÁNOS, *Erdély középkori püspökei*, Cluj–Kolozsvár 1922.

[13] SUGÁR ISTVÁN, *Az egri püspökök története* (Az Egri Főegyházmegye Schematizmusa 1), Budapest 1984.

[14] UDVARDY JÓZSEF, *A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526)* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 11), Köln 1991.

[15] *Esztergomi érsekek 1001–2003*, szerk. BEKE MARGIT, Budapest 2003.

[16] Weberre legújabban magyarul: ROMSICS IGNÁC, *Hérodotosztól Hanariig. A nyugati történeti gondolkodás korszakai, irányzatai és klasszikusai*, Budapest 2024, 336–343.

[17] A kötet második kiadása 2007-ben látott napvilágot. – MAX WEBER hatását a kötet előszavában, valamint visszaemlékezéseiben is említette. MÁLYUSZ, *Egyházi társadalom*, 12–13; MÁLYUSZ ELEMÉR, *Visszaemlékezések* (szerk. Soós István), Budapest 2021, 387–391.

[18] C. TÓTH NORBERT, *A „mályuszi modell" érvényessége: vissza az alapokhoz?* Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 17), szerk. Varga Szabolcs–Vértesi Lázár, Pécs 2017, 11–34

[19] Mályusz, *Egyházi társadalom*, 163–175.

tosabbakat említsem – a püspököktől és érsekektől. Ráadásul nemcsak a személyi kört, hanem az időintervallumot is meglehetősen tágan kezelte a szerző, ugyanis mindössze 13 oldalon tárgyalta a 14–16. század közötti magyar főpapi réteget. Megállapításait nem előzte meg szisztematikus forrásfeltáráson alapuló elemzés, amely pedig egy jól meghatározott csoport vizsgálatának alapvető feltétele.

Egy-egy jól körülhatárolt személyi kört legárnyaltabban a prozopográfia módszerével vizsgálhatunk. Ennek lényege, hogy a kutató az általa kiválasztott csoport tagjairól lényegre törő, az elemzési szempontokat – lehetőség szerint a csoport valamennyi tagja esetében – tartalmazó életrajzi adattárat állít össze. Az adattárra épülő analízis révén pedig elkészíti a kiválasztott személyi kör kollektív biográfiáját, ami az adott csoporton belül kitapintható dinamikákat, folyamatokat, a belső és külső kapcsolati hálókat és további összefüggéseket hozza felszínre.[20] Az egyháztörténeti kutatások területén az e módszerre épülő szociográfiai megközelítés a középkori káptalanok vizsgálata során vált Európa-szerte igen népszerűvé.[21]

---

[20] A módszerre néhány alapvető munka: Lawrence Stone, *Prosopography*, Daedalus 100 (1971) 46–79; Jean-Philippe Genet, *Die kollektive Biographie von Mikropopulationen: Faktorenanalyse als Untersuchungsmethode*, Quantitative Methoden in der Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Vorneuzeit (hgg. von Franz Irsigler), Stuttgart 1978, 69–100; *Prosopography Approaches and Applications. A Handbook* (Prosopographica et Genealogica 13), eds. Katharine Keats-Rohan, Oxford 2007.

[21] Az egyháztörténeti kutatásokba a társadalomtörténeti nézőpont beemelése Aloys Schulte (*Der Adel und die deutsche Kirche im Mittelalter. Studien zur Sozial-, Rechts- und Kirchengeschichte*, Darmstadt 1910) nevéhez köthető. A káptalanok szociográfiai vizsgálatának módszertanát pedig Leo Santifaller, *Das Brixner Domkapitel in seiner persönlichen Zusammensetzung im Mittelalter I–II* (Schlern-Schriften 7), Innsbruck 1924–1925 című munkájával alapozta meg. Néhány külföldi és hazai példa a teljesség igényét nélkülözve: Hélène Millet, *Les chanonies du chapitre cathédral de Laon 1272–1412* (Collection de l' Ecole Française de Rome 56), Rom 1982; Gerhard Fouquet, *Das Speyerer Domkapitel im späten Mittelalter (ca. 1350–1540). Adlige Freundschaft, fürstliche Patronage und päpstliche Klientel I–II* (Quellen und Abhandlungen zur mittelrheinischen Kirchengeschichte 57), Mainz 1987; Andrzej Radzimiński, *Prałaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i 1. poł. XV. w. Studium prozopograficzne I–II*, Toruń 1991–1993; David N. Lepine, *A Brotherhood of Canons Serving God. English Secular Cathedrals in the Later Middle Ages* (Studies in the History of Medieval Religion 8), Woodbridge 1995; Andreas Rehberg, *Die Kanoniker von S. Giovanni in Laterano und S. Maria Maggiore im 14. Jahrhundert. Eine Prosopographie* (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 89), Tübingen 1999; Köblös József, *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával)* (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 12), Budapest 1994; Fedeles Tamás, *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)*

Az érsekek és püspökök önálló társadalmi csoportként történő vizsgálata is felkeltette a történészek érdeklődését. A kurrens kutatások közül a Sarah E. Thomas által koordinált program emelhető ki, amelynek keretében a nyugat- és észak-európai (angol, skót és norvég) püspökök késő középkori (1250–1550) karrierútját vizsgálják, különös fókusszal az őket támogató és az általuk kiépített kapcsolati hálókra, képzettségükre és az általuk ellátott uralkodói szolgálatok típusaira.[22] A kelet-közép-európai térségből főként a lengyel kutatók vizsgálták önálló csoportként a helyi püspöki kart.[23] Jacek Maciejewski munkássága azért érdemel különös figyelmet, mert a 13. századi lengyel püspöki kar összetett elemzésének egy önálló kötetet szentelt.[24]

A magyar egyháztörténeti historiográfiában elsőként Fügedi Erik alkalmazta a prozopográfia módszerét a 15. századi magyar püspökökről készített invenciózus tanulmányában (1965).[25] Az elemzés alapjául szolgáló személyi adattárat az akkor készülő Magyar életrajzi lexikon szócikkei alapján állította össze, amelyek elkészítéséhez levéltári kutatásokat nem folytatott.[26] A statisztikai számításokon nyugvó társadalomtörténeti megközelítéssel komplex

(Tanulmányok Pécs történetéből 17), Pécs 2005; László Koszta, *Conclusion drawn from the prosopographic Analysis of the Canons belonging to the Cathedral Chapters of Medieval Hungary (1200–1350)*, Carreiras Ecclesiásticas no Ocidente Cristão (séc. XII–XIV) (Estudos de Hitoria Religiosa 5), Lisboa 2007, 13–28; Kristóf Ilona, *Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440–1526)* (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi [THEQ] 4), Pécs 2014; C. Tóth Norbert, *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században, I. rész. A kanonoki testület és az egyetemjárás (*Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 7), Budapest 2015.

[22] *Bishops' Careers. Becoming a Bishop in the Middle Ages* (https://bishopscareersblog.wordpress.com/page/2/ – utolsó hozzáférés: 2026. 08. 20.); *Bishops' Identities, Careers, and Networks in Medieval Europe* (Medieval Church Studies 44), ed. Sarah Thomas, Turnhout 2021.

[23] Jacek Maciejewski, *Episkopat polski jako grupa społeczna*, Społeczeństwo Polski średniowiecznej 4 (ed. Stefan Krzysztof Kuczyński), Warszawa 1990, 236–295.

[24] Jacek Maciejewski, *A középkori lengyel püspöki kar mint társadalmi csoport a középkorban*, Aetas 22 (2007) 3. sz., 135–140; Jacek Maciejewski, *Episkopat polski doby dzielnicowej 1180–1320*, Kraków–Bydgoszcz 2003; Jacek Maciejewski, *Which way to bishopric? Origin and Careers of polish Bishops in the 13th Century*, Carreiras eclesiásticas no ocidente cristão (séc. XII–XIV) (Estudos de história religiosa 5), Lisboa 2007, 207–217.

[25] Fügedi Erik, *A XV. századi magyar püspökök*, Történelmi Szemle (TSz) 8 (1965) 4. sz., 477–498; Erik Fügedi, *Hungarian Bishops in the Fifteenth Century*, Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricarum 11 (1965) 375–391; Fügedi Erik, *Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról*, Budapest 1981, 89–113. – Ez utóbbi változat nem tartalmazza az adattárat.

[26] *Magyar életrajzi lexikon I–II*, főszerk. Kenyeres Ágnes, Budapest 1967–1969. – Fügedi maga rögzítette, hogy a szócikkek tulajdonképpen a 19–20. század fordulóján megjelent *A Pallas*

módon elemezte a 14. század végétől megközelítőleg 1520-ig tartó periódus 100 főpapját. Az elemzési kategóriák közt szerepel az életkor, a származás és az egyetemi tanulmányok. FÜGEDI társadalomtörténeti-szociográfiai megközelítésére az 1960-as évek végétől további jelentős hatást gyakorolt a francia *Annales*-iskola,[27] amelynek első eredménye a 15. századi magyar arisztokráciáról készített monográfiája.[28] E kötetbe természetesen a korszak püspökeiről korábban tett főbb megállapításait is integrálta.

A Mátyás- és a Jagelló-kor kutatásának meghatározó, iskolateremtő professzora KUBINYI ANDRÁS a Mátyás-kori püspöki kart vette részletes vizsgálat alá, kiindulópontként FÜGEDI munkájára támaszkodott, de annak adatait jelentős forrásfeltárással pontosítva és további szempontrendszerekkel gazdagítva (1994).[29] Másfél évtizeddel később SOLYMOSI LÁSZLÓ ugyancsak a Mátyás regnálása alatt szolgáló főpapokat vizsgálta (2009) hasonló szempontrendszer alapján.[30] A származás és a tanulmányok vizsgálata mellett a prelátusok politikai szerepe, az uralkodó főpapkinevezési gyakorlata, valamint a lelkipásztori szolgálat is előtérbe került e feldolgozásokban. Mindkét szerzőnél új elemként jelent meg a főpapi székek fizetésként történő adományozásának elmélete. A vizsgált személyi kör nem teljesen azonos: KUBINYI 46, míg SOLYMOSI 41 főpapot vett górcső alá. KUBINYI a Mátyás- és a Jagelló-kori főpapokról is készített egy rövid áttekintést, ezúttal a csoport politikai és katonai szerepére súlypontozva (1991). Tanulmányában a 14 magyarországi főpap

nagylexikona vonatkozó püspökéletrajzainak modernizált változatai. FÜGEDI, *A XV. századi magyar püspökök*, 477–478. 1. j.

[27] CZOCH GÁBOR, *Az Annales történetírásának magyarországi recepciója az 1960-as években*, Vis-à-vis. Tanulmányok az Atelier fennállásának 25. évfordulójára (szerk. Erdősi Péter–Klement Judit), Budapest 2015, 111–143. – FÜGEDI két tanulmányt is publikált az Annales folyóiratban: *Pour une analyse démographique de la Hongrie médiévale*, Annales 24 (1969) 1299–1312; *La formation des villes et les ordres mendiants en Hongrie*, Annales 25 (1970) 966–987.

[28] FÜGEDI ERIK, *A 15. századi arisztokrácia mobilitása*, Budapest 1970.

[29] Első, jegyzetek nélküli rövid változata: KUBINYI ANDRÁS, *Mátyás király és a magyar püspöki kar*, Vigilia 55 (1990) 418–423. – Jegyzetapparátussal ellátott, bővebb változata: KUBINYI ANDRÁS, *Mátyás király és a magyar püspökök*, Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére (szerk. Draskóczy István), Budapest 1994, 147–164; újabb kiadása: KUBINYI, *Mátyás király és a püspökök*.

[30] LÁSZLÓ SOLYMOSI, *König Matthias Corvinus und der ungarische hohe Klerus*, Matthias and his Legacy. Cultural and Political Encounters between East and West (eds. Attila Bárány–Attila Györkös), Debrecen 2009, 283–299; SOLYMOSI LÁSZLÓ, *Mátyás király és a magyarországi főpapok*, Emlékkönyv ifj. Barta János 70. születésnapjára (szerk. Papp Imre–Angi János–Pallai László), Debrecen 2010, 61–80.

mellett vizsgálta a knini (tinnini) és a modrusi püspököket, valamint fehérvári prépostokat is.[31]

Az utóbbi években három korszak főpapjaira vonatkozó elemzések is napvilágot láttak, amelyek az 1270 és az 1437 közötti időszak legfontosabb tendenciáit, a korábbiakhoz képest kitapintható változásokat mutatták be. A kései Árpád-kor egyházi elitjét Hunyadi Sándor vizsgálta,[32] azonban fókuszpontját elsősorban a három évtized püspökválasztásai alkották. Rácz György az Anjou-kor főpapjait vette nagyító alá,[33] míg e kötet szerzője a Zsigmond-kori püspöki kar komplex elemzésére vállalkozott.[34] Az utóbbi két feldolgozás szemléletében és módszertanában is hasonló megközelítéssel vizsgálta az adott korszak magyar egyházi elitjét, így az alábbiakban ezeket alapul véve, néhány újabb szemponttal bővítve tekintem át a Mátyás- és a Jagelló-kor magyar püspöki kart.

[31] Kubinyi András, *Az egyház szerepe az országos politikában és a honvédelemben a középkor végén*, Egyházak a változó világban (szerk. Bárdos István–Beke Margit), Esztergom 1991, 19–28; újra közölve: Kubinyi, *Főpapok, egyházi intézmények*, 87–100.

[32] Hunyadi Sándor, *Az egyházi elit változásai az Árpád-kor végén (1270–1301)*, Micae Mediaevales XII. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról (szerk. Rudolf Veronika–Hunyadi Sándor–Illés Kornél András), Budapest 2023, 49–63.

[33] Rácz, *Az egyházi elit változásai.*

[34] Fedeles Tamás, *Az uralkodó, a Szentszék és a magyar főpapok Luxemburgi Zsigmond korában*, Mesterek és Tanítványok 2. Tanulmányok a bölcsészet- és társadalomtudományok területéről (szerk. Bőhm Gábor–Czeferner Dóra–Fedeles Tamás), Pécs 2018, 81–146 (Fedeles, *A magyar főpapok*).

II.
TÉR- ÉS IDŐKERETEK

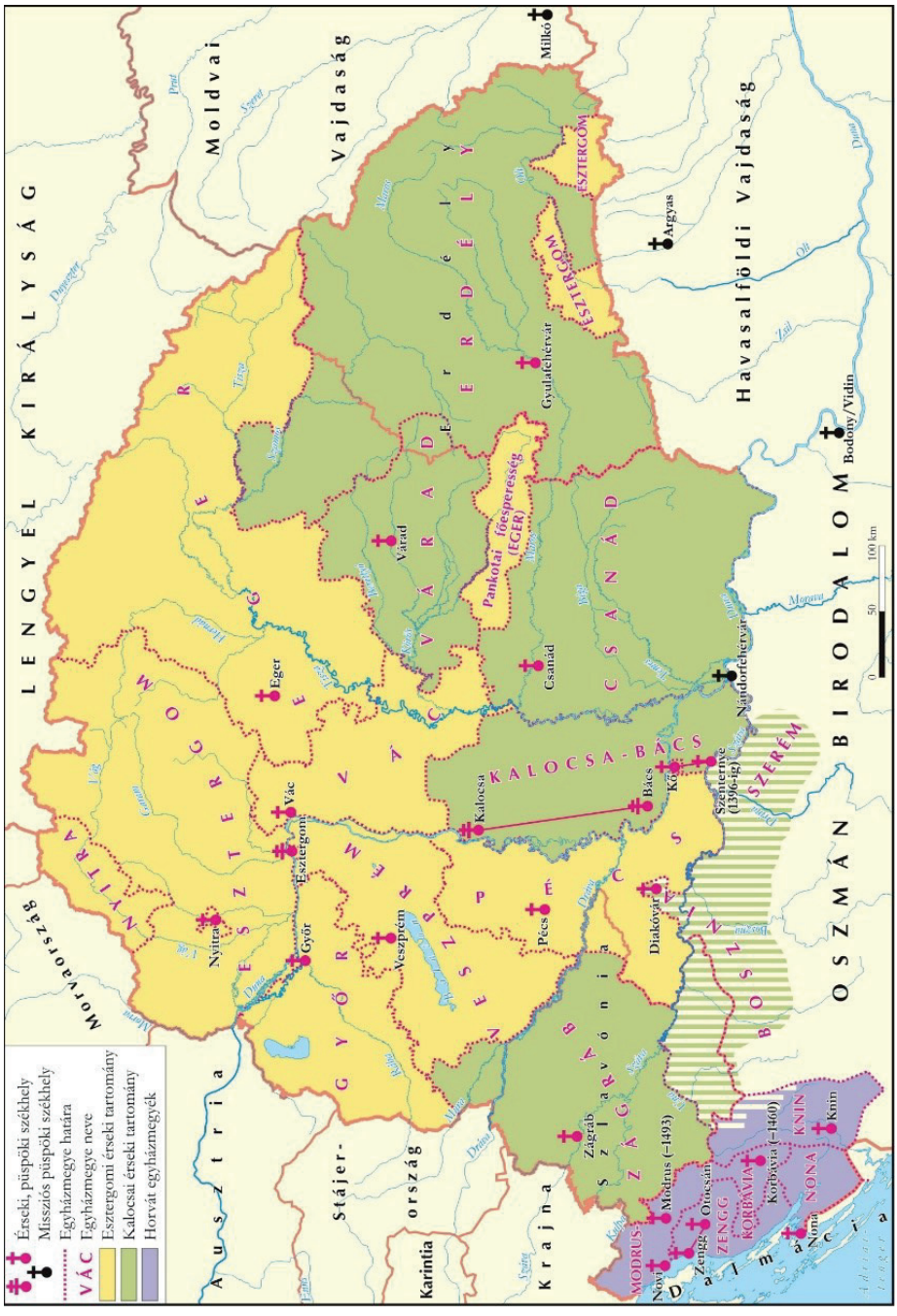
A Szent István alapította magyar egyházszervezet a 13. századra megszilárdult: két egyháztartományban összesen 14 egyházmegye keretei között biztosította a katolikus egyház hívei számára a lelkipásztori szolgálatot. Jóllehet Szent László király, majd az őt követő Könyves Kálmán hódító hadjáratai révén Horvátország és Dalmácia is a magyar korona országai lettek, egyházszervezetük továbbra is önálló maradt, mindvégig elkülönült a magyar részegyháztól.[35] Természetesen a magyar uralkodók e területek főpapkinevezései terén is érvényesíteni kívánták befolyásukat. Miután Luxemburgi Zsigmondnak 1420-ban végleg le kellett mondania Dalmáciáról, a következő évszázadban a magyar uralkodók a magyarországi mellett már csak a horvátországi egyházmegyék főpapjainak kiválasztásában játszottak szerepet. Hunyadi Mátyás különösen a zenggi, a modrusi és a knini püspöki székeket igyekezett saját jelöltjeinek juttatni. Az említett főpapokat alkalmanként a királyi tanács üléseire is meghívta,[36] az aktuális püspökök neveit pedig a királyi privilégiumok méltóságsora is tartalmazta.[37] Mivel azonban a horvát egyházmegyék elkülönültek a korszak magyar egyházszervezetétől, jelen kötetben csak a 14 magyar egyházmegye, jelesül az esztergomi, a kalocsa-bácsi, a boszniai, a csanádi, az egri, az erdélyi, a győri, a nyitrai, a pécsi, a szerémi, a váci, a váradi, a veszprémi és a zágrábi főpapjaira vonatkozó adatokat veszem nagyító alá.

---

[35] Koszta László, *Dél-Magyarország egyházi topográfiája a középkorban*, A középkori Dél-Alföld és Szer (szerk. Kollár Tibor), Szeged 2001, 41–46; Koszta László, *A kalocsai érseki tartomány kialakulása* (THEQ 3), Pécs 2013; Koszta László, *A bihari püspökség alapítása*, Nagyvárad és Bihar a korai középkorban. Tanulmányok Biharország történetéről 1 (szerk. Zsoldos Attila), Nagyvárad 2014, 41–81; Thoroczkay Gábor, *Írások az Árpád-korról. Történeti és historiográfiai tanulmányok* (TDI Könyvek 9), Budapest 2009, 51–65; Szovák Kornél, *A magyar egyházszervezet kezdetei és korai területi és határváltozásai*, Magyar Sion 18 (2024) 1. sz., 47–66.

[36] Kubinyi, *Mátyás király és a püspökök*, 70–71; Solymosi, *Mátyás király és főpapok*, 64–65.

[37] C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás, *Magyarország világi archontológiája 1458–1526 I. Főpapok és bárók* (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak), Budapest 2016 (MVA I), 165–314.

1. térkép
A magyar egyházszervezet (1458–1526)
(© Nagy Béla, Fedeles Tamás)

Vizsgálódásaim időkereteit Hunyadi Mátyás királlyá választása és II. Lajos halála jelöli ki. Az alábbiakban tehát azokra a főpapokra koncentrálok, akik 1458. január 24. és 1526. augusztus 29. között álltak az egyes egyházmegyék élén. A téma természetéből adódóan persze a Mátyás- és a Jagelló-korban érseki és püspöki címet viselt személyek közül többen már Mátyás megválasztása előtt a főpapi kar tagjai voltak, ahogy II. Lajos halála sem jelentett cezúrát a mohácsi csatát túlélő hét püspök méltóságviselése szempontjából.

III.
ÉRSEKEK ÉS PÜSPÖKÖK 1458–1526 KÖZÖTT

Korszakunkban 75 fő összesen 115 alkalommal került érseki, püspöki székbe. 47 személy mindössze egyetlen, míg 28 egymást követően több főpapi méltóságot is viselt. Utóbbiak közül 18 fő két, nyolc fő három, míg két fő négy egyházmegye élére került egymás után. Az átlagos javadalomviselési idő 12,83 év volt és szinte megegyező a tíz év alatti (38) és az afeletti (37) intervallumban főpapi méltóságot viselők száma. Néhányan mindössze epizódszerepet vagy még azt sem játszottak egyházmegyéjük életében. Vémeri Zsigmondot (1500) a zágrábi, míg Polnar Jánost a nyitrai (1504) élére nevezte ki az uralkodó, azonban haláluk miatt azok kormányzását már nem tudták átvenni. Szelei Tomori Jánost pedig hiába nevezte ki II. Lajos egri püspökké (1522), az időközben megváltozott udvari erőviszonyok miatt végül kénytelen volt beletörődni, hogy az egyre befolyásosabb Szalkai László került a püspöki székbe (1523). Végül Palinai György boszniai püspököt említhetjük, aki néhány hónapos méltóságviselést követően halt hősi halált a mohácsi csatamezőn. Összesen 29 fő esetében (38%) számolhatunk 15 éves vagy hosszabb hivatalviseléssel. Amennyiben közelebbről szemügyre vesszük az adatokat, néhány személlyel csökkenthető e 29 fős lista. Mikola Jakab még Zsigmond király idejében került a szerémi püspökség élére (1419), amit négy évtizeden keresztül kormányzott, de Mátyás uralkodásának második évében (1459) elhunyt. A lengyel származású Labiszyni Máté I. Ulászló idején lett erdélyi püspök (1444), ám 17 éves hivatalviseléséből mindössze négy jutott Mátyás király idejére. Hasonló a helyzet Salánki Ágoston (1445) és Hédervári László (1447) esetében, ugyanis két évtizedes győri, valamint egri püspöki működésük kevesebb, mint fele jutott a Mátyás-korra. Várdai Pál első főpapi méltóságát, a veszprémi püspökséget 1520-ban nyerte el, azonban főpapi tevékenységének java része Habsburg I. Ferdinánd uralkodására esett (1526–1549). Erdődi Simon 25 éves zágrábi püspökségének 17, míg Podmanicki István 18 éves nyitrai kormányzásának négy esztendeje szintén a mohácsi csatát követő időszakra jutott. Bakóc Tamás és Estei Hippolit volt a leghosszabb ideig a magyar főpapi kar tagja: előbbi 35, utóbbi 34 évig. Mindketten Mátyás regnálásának vége felé (1486) jutottak főpapi székbe, és a püspöki

kar tagjai maradtak a két Jagelló király uralkodása alatt is. Estei 1520-ban, Bakóc pedig 1521-ben hunyt el. A 15 évet meghaladó hivatali idővel rendelkezők 50%-a mindössze egyetlen egyházmegyét irányított pályafutása során. Szentlászlói Osvát 33 évig a zágrábi (1466–1499), míg Ernuszt Zsigmond 32 évig a pécsi püspökség (1473–1505) élén állt. Mindez egyúttal azt is jelenti, hogy egy-egy hosszú főpapi méltóságviselés nem járt együtt feltétlenül a püspöki székek közötti váltásokkal, amely kérdésre még alább visszatérek.[38]

Az újonnan választott uralkodó és a helyi egyház kapcsolatát alapvetően a főpapi karhoz fűződő viszony határozta meg. Trónra lépése idején mindhárom király az elődjétől „örökölte" a prelátusokat (1. táblázat), ebből adódóan meglehetősen korlátozottak – ha egyáltalán – voltak saját személyzeti politikára a lehetőségeik. Mátyás királlyá választásakor 12 főpapi szék volt betöltve, míg kettő állt üresedésben. Ez utóbbi két egyházmegye élére állíthatott volna tehát saját jelöltet. A csanádi püspökség betöltéséről azonban a király nagybátyja, Szilágyi Mihály kormányzóként intézkedett. Mátyás megválasztását követően, annak prágai tartózkodása idején a Hunyadi–Szilágyi rokonság számára megfelelő Hangácsi Albert prépostot nevezte ki a püspöki székre, amelyre Hangácsi néhány héten belül a pápai bullát is megkapta.[39] A veszprémi szék Gatalóci Mátyás 1457 tavaszi halálával üresedett meg.[40] Az ifjú uralkodó e nagy presztízsű javadalmat szintén a Hunyadi család kipróbált hívének, Vetési Albertnek adományozta,[41] ami egyértelmű előrelépést jelentett a klerikus számára, aki a jóval szerényebb nyitrai püspökségről került a királynék városába. A nyitrai püspökséget azonban nem töltötte be a király, ugyanis felhatalmazta a hozzá mindvégig lojális gúti Ország Mihályt és fiait, hogy az egyházmegye élére alkalmas jelöltet állítsanak.[42] Az 1459-es hatalmi válság idején a püspökség továbbra is üresedésben maradt, végül 1459. október 31-én szerepelt első alkalommal Döbrentei Tamás nyitrai püspök neve egy misszilisben.[43] Döbrentei feltűnése minden bizonnyal az említett krízis megoldásának következménye

[38] Az adatok forrása: C. Tóth Norbert, *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig* (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27), Győr 2017; MVA 1458–1526, I; *Püspöklexikon*.

[39] Fraknói Vilmos, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkel II*, Budapest 1902, 217–218; Fedeles, *A pécsi székeskáptalan*, 375–377 (137. sz.).

[40] Fedeles, *A pécsi székeskáptalan*, 359–361 (105. sz.).

[41] Fraknói, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései*, 218.

[42] Fraknói Vilmos, *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1899, 33. sz.

[43] MNL OL DL 107 565; C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 85.

lehetett, hiszen ő a király ellenzékét vezető Újlaki Miklós egyik vezető familiárisa volt.[44] Az más kérdés, hogy a püspöki cím viselése ellenére évekig nem tudta elfoglalni ténylegesen a javadalmat – ahogy korábban a zágrábi püspökséget sem –,[45] az egyházmegyét az időközben a nádori méltóságot elnyerő gúti Ország Mihály tartotta ellenőrzése alatt.

Az 1459 februárjára kiéleződő belpolitikai válság idején egyáltalán nem volt közömbös a fiatal király számára a főpapi kar állásfoglalása. Február 10-én Szécsi Dénes bíboros, esztergomi érsek vezetésével 11 prelátus jelent meg Budán, ahol hűségesküt tettek az uralkodónak, köztük az ekkor egyházmegyével nem, csak püspöki címmel rendelkező Döbrenteivel. Összesen négy megyéspüspök hiányzott e fontos alkalomról: a nyitrai és a boszniai püspökség üresedésben volt, a szerémit kormányzó Mikola Jakab pedig valószínűleg betegség miatt lehetett távol.[46] Labiszyni Máté erdélyi püspök volt az egyetlen, aki nyíltan a pártütők mellé állt, neve és pecsétje szerepel a rebellisek III. Frigyes császár magyar királlyá választásáról kiállított oklevelén.[47] Mátyás őt ideiglenesen megfosztotta püspöki méltóságától, majd miután július elején a Szécsi érsek és Ország Mihály nádor vezette küldöttség békét teremtett a király és Újlaki vajda között, visszakapta azt.[48] A magyar főpapi kar tehát az esztergomi érsek vezetésével Mátyást támogatta e viszontagságos hónapokban. Érdemes tüzetesebben megvizsgálni Mátyás főpapkinevezési politikáját, hiszen a főbb tendenciák ily módon tapinthatóak ki.

---

[44] Kubinyi András, *A kaposújvári uradalom és a Somogy megyei familiárisok szerepe Újlaki Miklós birtokpolitikájában (Adatok a XV. századi feudális nagybirtok hatalmi politikájához)*, Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 4 (1973) 21–22; Fedeles Tamás, *Devóció és reprezentáció. Főúri vallásosság a késő középkorban (*THEQ 12), Pécs 2021, 111–112.

[45] 1463. január 13-án kelt pápai kinevezése (*Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series I–VIII*, ed. Guilelmus van Gulik–Conradus Eubel–Patricius Gauchat–Ludovicus Schmitz-Kallenberg–Remigius Ritzler–Priminus Sefrin, Monasterii–Patavii 1913–1978 (HC), 1464. március 24-én szerepelt neve első ízben nyitrai püspökként egy királyi oklevél méltóságsorában (MVA 1458–1526, I, 168).

[46] Neve 1459. március 12-én szerepelt utoljára a forrásokban. Ezt követően hamarosan elhunyt, a főpapi szék pedig egy évig betöltetlenül maradt. C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 96; MVA 1458–1526, I, 47.

[47] A püspök maga nem volt jelen Németújváron az oklevél kiállítása idején, amit jelez, hogy nevét a szöveg mellett a bal oldalon tüntették fel. Österreichische Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv AUR 1459–II–27.

[48] MNL OL DL 88 341; Kubinyi, *Mátyás király és a püspökök*, 74–75; Solymosi, *Mátyás király és a főpapok*, 66–67.

Hunyadi Mátyás regnálása alatt összesen 40 személy töltött be rövidebb-hosszabb ideig érseki, püspöki méltóságot. 13 prelátust (32,5%) az uralkodó az előző időszakból örökölt, míg 27 személy (67,5%) az 1458. január 24-én történt királyválasztást követően került főpapi székbe. 1458 tavaszán – amint láthattuk – a két üresedésben lévő püspökség élére a Hunyadi család két kipróbált híve, Hangácsi Albert és Vetési Albert került. Közülük előbbi számított új embernek a püspöki karban, hiszen Vetési már 1457 márciusától nyitrai püspökként tevékenykedett.[49] 1459-ben három püspöki szék került üresedésbe: a pécsi, a boszniai és a szerémi. Ezek közül a legnagyobb presztízsű pécsit Csezmicei János, ismertebb humanista nevén Janus Pannonius nyerte el, akinek lojalitásához nem férhetett kétség, mivel nagybátyja, Zrednai (Vitéz) János váradi püspök a Hunyadi család és az ifjú király egyik legfontosabb támasza volt.[50] A Tomicai Pál halálával üressé vált boszniai püspökséget a következő mintegy nyolc évben nem töltötte be az uralkodó. A Mikola Jakab négy évtizedes méltóságviselését követően megüresedett szerémi egyházmegye élére az ismeretlen származású Orbán újlaki plébános került (1460), ami az uralkodó és Újlaki Miklós közötti egyezséget követő helyzetet tükrözi. Ugyancsak e megállapodásnak köszönhette Döbrentei Tamás nyitrai kinevezését, amint fentebb említettem.

Az 1462–1471 közötti évtizedben nyolc új kinevezésre került sor, amelyet három székhelyváltás egészített ki. A főpapi kar új tagjait is természetesen feltétlen lojalitás fűzte az uralkodóhoz. A Szapolyai család Mátyás uralkodása alatt játszott szerepe jól ismert. A família felemelkedésében kulcsszerepet játszó Imre Hunyadi János titkáraként kezdte pályáját, amely Mátyás regnálása alatt bontakozott ki: sókamaraispán (1458–1459), kincstartó (1459–1464), horvát-szlavón bán és Bosznia kormányzója (1464–1465) volt, majd élete végén a nádori méltóságba (1486–1487) emelkedett.[51] Az egyházi pályát választó öccse, Miklós erdélyi püspöki kinevezését (1462) nyilvánvalóan az ő támogatásának köszönhette. 1466-ban egy régi-új és három új ember került a főpapi karba. A Monoszló nembeli Csupor családból származó Demeter 1438-tól állt a knini püspökség élén, majd hamarosan Hunyadi János támogatásával a zágrábi

[49] C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 84.

[50] Pálosfalvi Tamás, *Zrednai János váradi püspök és Mátyás király (1457–1464). Nagyvárad és Bihar a késő középkorban* (Tanulmányok Biharország történetéből 12), szerk. Zsoldos Attila, Nagyvárad 2024, 9–41; Pálosfalvi Tamás, *Zrednai (Vitéz) János*, Püspöklexikon, 41–46.

[51] Neumann Tibor, *Két nádor és egy vajda, avagy a Szapolyaiak útja a királyi trónig*, Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: a Szapolyaiak (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet), szerk. Fodor Pál–Varga Szabolcs, Budapest 2020, 13–45.

püspökségre helyezte át a pápa. Mivel a Cilleiek saját jelöltet állítottak Zólyomi Benedek személyében, Csupor ténylegesen nem tudta birtokba venni az egyházmegyét. Az évtizedekig tartó zágrábi ügy során hiába nevezte ki három pápa is a püspökség élére Csuport (aki használta is a zágrábi püspöki címet), ténylegesen nem tudta elfoglalni a javadalmat.[52] Végül 1466 tavaszán a győri püspökséget nyerte el, amit birtokba is vett, és haláláig (1480) kormányzott. Az évtizedek óta a Hunyadiak szolgálatában álló család legmagasabbra ívelő karrierjét Demeter unokaöccse, Miklós futotta be, aki az erdélyi vajdai méltóságig vitte (1468–1472).[53] Szintén a Hunyadiak familiárisi köréből került a zágrábi püspöki székbe Szentlászlói Osvát, akit unokatestvére, laki Túz János dalmát-horvát, szlavón és boszniai bán ajánlott a király figyelmébe.[54] Hasonló háttérrel kapta meg a csanádi püspöki széket Szakolyi János is 1466 augusztusában. Apja Hunyadi Jánost, majd Mátyást is hűségesen szolgálta, macsói bánként (1459, 1465–1466), csanádi és temesi ispánként (1463–1468) részt vett az oszmánellenes harcokban.[55] Ugyancsak 1466 novemberében kapta meg pápai kinevező bulláját Lövői Benedek a boszniai püspökségre.[56] A Szabolcs megyei nemes származású humanistának a királyhoz, illetve a Hunyadi családhoz fűződő kapcsolata nem ismert, ezért azt sem tudjuk miért őrá esett az uralkodó választása. A bárói származású ecsedi Bátori Miklós 1468-ban lett szerémi püspök, akinek pályafutásában szintén jelentős szerepet játszottak a családi kapcsolatok. Apja, István országbíróként működött (1435–1440), majd a várnai csatában (1444) esett el. Miklós testvérei közül hárman is a Hunyadiak szolgálatában álltak, Mátyás uralkodása alatt pedig országos méltóságokat viseltek: András királyi asztalnok- (1458) és lovászmester (1460); ifjabb István asztalnokmester (1458), a királyi kamara mestere (1458–1470), később ország-

[52] Fraknói, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései*, 76–77, 223.

[53] MVA 1458–1526, I, 86; Pálosfalvi, *Hunyadi-familiárisok*, 164–165.

[54] Pálosfalvi Tamás, *Hunyadi-familiárisok Mátyás király udvarában*, „Királyi házunk népe". Királyi és királynéi udvartartás a középkor végén (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések), szerk. Neumann Tibor, Budapest 2024, 156–157.

[55] Pálosfalvi, *Hunyadi-familiárisok*, 161–162; MVA 1458–1526, I, 104, 123; C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás–W. Kovács András, *Magyarország világi archontológiája 1458–1526 II. Megyék* (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak), Budapest 2017 (MVA II), 91, 267.

[56] *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536) I. Obligationes, Solutiones, II. Divisiones, Provisiones, Visitationes, Quindennia, Rationes, Annatae, Obligationes particulares, Legationes, Varia, Taxae* (CVH I/9-10), feltárta, szerkesztette és közreadja † Lukcsics József–Tusor Péter–Fedeles Tamás, Budapest–Róma 2014, 238. 731. sz.; HC II, 109.

bíró (1471–1493), majd erdélyi vajda (1479–1493); László pedig szintén királyi asztalnokmester (1462–1466).[57] Miklós már püspöki székbe emelkedése előtt a királyi udvar közelébe került: 1467 júniusától a budai várban lévő Szűz Mária-templom plébánosa volt.[58] Matucsinai Gábor pályafutását Zrednai (Vitéz) János esztergomi és Várdai István kalocsai érsek támogatásával kezdte a királyi kancellárián. A két érsek fő- és titkoskancellári hivatalviselése idején kancellárként (1466–1470) és személynökként (1468–1470) működött, miközben bácsi székeskáptalan olvasókanonoki (1468–1470) és a budavári plébánia (1470) javadalmait élvezte. A király Várdai halálát követően szinte azonnal a kalocsa-bácsi érseki székbe emelte (1471).[59]

Beckensloer János esete annyiban mindenképpen eltér a fentebb említettektől, hogy ő volt az első külföldi, aki Mátyás regnálása alatt püspöksüveghez jutott. A sziléziai származású klerikus Jeromos nevű testvérét követve V. László uralkodása idején (1440-1457), valamikor az 1450-es években érkezhetett az országba. János bátyját követte a pécsi székeskáptalan préposti stallumában (1460–1465) még Janus Pannonius püspöksége idején. 1459 elején a Habsburg-párti ellenzékhez csatlakozott, de legkésőbb 1462-ben már biztosan visszanyerte Mátyás bizalmát, amit a pécsváradi apátság javadalmának elnyerése (1462–1465), valamint a királyi titkári cím (1462–1466) egyértelműen jelez. Az uralkodói kegy rövidesen magasra repítette a kétségtelenül tehetséges klerikust: 1465 tavaszán elnyerte a váradi püspöki széket, amit hamarosan az egri püspökség (1468), majd pedig az esztergomi érsekség (1473) követett.[60] Beckensloer ajánlotta a magyar király figyelmébe fiatal sziléziai rokonát, Stolc Miklóst, aki az ő egri kinevezésével megüresedett váradi egyházmegye élén követte rövid ideig patrónusát (1470).[61]

Közismert, hogy Hunyadi Mátyás belpolitikájában az 1471-es esztendő választóvonalnak tekinthető. Az év nyarán bontakozott ki az a Zrednai (Vitéz) János vezetésével formálódó királyellenes lázadás, amelynek előkészítésében

---

[57] MVA 1458–1526, I, 114. 118; C. Tóth Norbert, *Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban. A Bátori család ecsedi ágának tagjai, 1377–1541*, Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 44 (2009) 1. sz., 1–47; Kubinyi András, *Báthory Miklós és családja politikai szereplése*, Báthory Miklós váci püspök (1474–1506) emlékezete (Vácegyházmegye múltjából), szerk. Horváth Alice, Vác 2007, 13–30; C. Tóth Norbert, *Bátori Miklós*, Püspöklexikon, 268–272.

[58] C. Tóth, *Ki kicsoda*, 20–21.

[59] Érdujhelyi, *A kalocsai érsekség*, 56–63; Udvardy, *A kalocsai érsekek*, 322–327; MVA 1458–1526, I, 68–69. 73.

[60] Fedeles, *A pécsi székeskáptalan*, 325–326; Sugár, *Az egri püspökök*, 172–176; C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 25. 48. 109.

[61] Bunyitay, *A váradi püspökség* I, 301–307; C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 109.

János pécsi és Osvát zágrábi püspök is közreműködött.[62] Miután az összeesküvés hamvában halt, az uralkodó levonva a konzekvenciát jelentős változtatásokat eszközölt főpapkinevezési politikájában.[63] A következőkben e cezúra hatását vesszük tüzetesebben górcső alá. Mátyás királlyá választásától 1471-ig összesen 11, míg az egyháznagyok vezette lázadást követően 16 új ember nyert el egy-egy főpapi széket. A prelátusok kiválasztásában az uralkodó iránti lojalitás ezen időszakban talán még nagyobb súllyal esett latba, amit a főpapok származása kapcsán megfigyelhető változás szemléltet plasztikusan. A külhoniak aránya a korábbiakhoz képest jelentősen megnőtt, ugyanis a frissen kinevezettek bő egyharmadát ők alkották. Találunk közöttük szentszéki diplomatát (Rangoni Gábor, Aragóniai János, Pisciai Boldizsár), a morva ügyekben otthonosan mozgó hivatalnok-diplomatát (Filipec János), továbbá közéjük tartozik Mátyás nápolyi feleségének testvére (Aragóniai) és kiskorú unokaöccse (Estei Hippolit) is. A külföldiek felértékelődésének szembetűnő példája Beckensloer villámgyors karrierje, aki egy évtized leforgása alatt – a váradi és az egri püspökségek érintésével – a magyar egyházi hierarchia csúcsára, az esztergomi érseki méltóságba emelkedett. Szintén új jelenségnek számított az alsóbb társadalmi csoportok tagjainak nagyobb arányú bejutása a főpapi karba. Míg 1458 és 1471 között egyáltalán nem került polgár és jobbágy származású klerikus püspöki méltóságba,[64] a Mátyás elleni összeesküvés elfojtását követően két-két fő reprezentálta a két réteget a főpapi karban. Közülük ketten, a jobbágy származású Handó György (1478) és a polgári eredetű Váradi Péter egyből a kalocsai érsekségbe kerültek, míg a szintén városi miliőből érkező Fodor Istvánnak be kellett érnie a szerényebb boszniai püspökséggel (1489). A jobbágy felmenőkkel rendelkező Bakóc Tamás karrierje Mátyás uralkodásának utolsó évtizedében vette kezdetét. Kancelláriai referensként kezdte udvari szolgálatát (1480), majd hamarosan a király titkára lett (1482–1490). Az uralkodó egyik bizalmasaként néhány év elteltével a győri püspöki székbe emelkedett (1487), pályája a Jagellók idején ért a csúcsra.[65] Ezzel párhuzamosan a bárói és a ne-

[62] Kubinyi András, *Vitéz János és Janus Pannonius politikája Mátyás uralkodása idején*, Humanista műveltség Pannóniában (szerk. Bartók István–Jankovits László–Kecskeméti Gábor), Pécs 2000, 7–26.

[63] Kubinyi, *Mátyás király és a püspökök*, 76.

[64] Orbán újlaki plébánosról feltételezhetjük ezt, de származása közelebbről nem ismert. Ternovácz Bálint, *Orbán*, Püspöklexikon, 459–460.

[65] Fraknói, *Bakócz Tamás*; *Bakóc Tamás emlékezete. Tanulmányok halálának 500. évfordulójára* (Bibliotheca Collegii Professorum Hungarorum), szerk. C. Tóth Norbert–Neumann Tibor, Piliscsaba 2024.

mesi származásúak térvesztésére figyelhetünk fel. Számuk tekintetében ugyan elenyésző a változás a korábbi időszakhoz képest (8 és 6 fő), az arányokat tekintve azonban már mindez jól érzékelhető. Míg 1471 előtt a két csoport tagjai a főpapi kar közel 73%-át alkották, az azt követő periódusban 37,5%-ra csökkent az arányuk a testületben. Még nagyobb a különbség Mátyás „örökölt" főpapjaival összevetve, ugyanis 1458. január 24-én a prelátusok mintegy 77%-a az arisztokrácia és a nemesség tagjainak sorából került ki. Mátyás tehát tudatosan átalakította a püspöki kar személyi állományát, és egyre inkább a hazai politikai bázissal nem rendelkezőket juttatta főpapi székhez. Előtérbe kerültek az idegenek, a polgár és a jobbágy származásúak, akik kizárólag az uralkodótól függtek. Mátyás bizalmatlan volt a főpapokkal szemben az 1471-es lázadástól kezdődően, amit tovább mélyített a király kegyencének, Beckensloer érseknek a szökése (1476) III. Frigyes császárhoz. Az uralkodó a főpapok hatalmának csökkentése érdekében az 1480-as években – három kivétellel – sorra visszavette tőlük a korábban általuk viselt megyésispáni címeket.[66]

1. táblázat
A magyar főpapok Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos trónra léptekor[67]

Egyházmegye	*1458. I. 24.*	*1490. VII. 15.*	*1516. IV. 24.*
Esztergom	Szécsi Dénes	Estei Hippolit	Bakóc Tamás
Kalocsa-Bács	Várdai István	Váradi Péter	Frangepán Gergely
Bosznia	Tomicai Pál	Szegedi Lukács	Keserű István
Csanád	*üresedés*	Szakolyi János	Csaholyi Ferenc
Eger	Hédervári László	Nagylucsei Orbán	Estei Hippolit
Erdély	Labiszyni Máté	Geréb László	Várdai Ferenc
Győr	Salánki Ágoston	Bakóc Tamás	Gosztonyi János
Nyitra	Vetési Albert	Gergely	Podmanicki István
Pécs	Barius Miklós	Ernuszt Zsigmond	Szatmári György
Szerém	Mikola Jakab	Fodor István	Ország János
Vác	Szilasi Vince	Bátori Miklós	Szalkai László
Várad	Zrednai János	Filipec János	Perényi Ferenc
Veszprém	*üresedés*	Vitéz János	Beriszló Péter
Zágráb	Döbrentei Tamás	Szentlászlói Osvát	Erdődi János

[66] Kubinyi András, *A megyésispánságok 1490-ben és Corvin János trónörökösödésének problémái*, A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16 (1982) 169–180.

[67] Az adatok forrása C. Tóth, *Főpapi archontológia*; MVA 1458–1526, I, passim; *Püspöklexikon*.

II. Ulászló 1490. júliusi királlyá választásában, majd hatalmának konszolidálásában a püspöki kar is fontos szerepet játszott. A testület mértékadó véleményformálója, Mátyás király egyik legfeltétlenebb híve és bizalmasa, Nagylucsei Orbán egri püspök volt, aki Szapolyai Imre halálát követően (1487) a nádori ítélőszék bíróságát is vezette. Ő elnökölte a királyválasztó országgyűlést és egyértelműen Jagelló Ulászlót favorizálta, ahogy főpaptársainak túlnyomó többsége is. Mátyás törvénytelen fiának, Corvin Jánosnak a hatalmi ambícióit mindössze Ernuszt Zsigmond pécsi, valamint a börtönből frissen szabadult Váradi Péter kalocsai érsek támogatták. Ernuszt, Váradi, kamarcai Vitéz János veszprémi püspökkel kiegészülve Corvin bukását követően a trónkövetelő Habsburg Miksával is felvették a kapcsolatot, de legkésőbb 1491 novemberében, a pozsonyi békekötéssel Ulászló hűségére tértek.[68] Ulászló 1490-es trónra kerülésében az uralkodó egyik legfontosabb támasza kétségkívül Nagylucsei püspök volt, amint említettem. Az Ulászló-párt másik vezető prelátusa pedig szintén a néhai Mátyás király bizalmasa, Bakóc Tamás győri püspök volt, aki egészen 1521-es haláláig hűségesen szolgálta a Jagellókat. Amint láttuk, a kalocsai érsek kezdetben másfelé orientálódott, az esztergomi érsek, Hippolit pedig egyrészt kiskorú, másrészt pedig olasz volt, így tekintélye aligha lehetett a tapasztalt prelátusok között. Egyébként ő is a cseh királyt támogatta, mivel nagynénje, Mátyás özvegye saját politikai túlélését Ulászlóra alapozta (tévesen).[69] Fodor István szerémi püspöknek, Nagylucsei unokaöccsének a pártállása sem volt kérdéses, ahogy a morva származású Filipec váradi püspöké sem,

[68] Kubinyi András, *Két sorsdöntő esztendő*, TSz 33 (1990) 1-2. sz., 1–54; Fedeles Tamás, *A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495)* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27), Szeged 2012, 18–23; Véber János, *Két korszak határán: Váradi Péter humanista főpap, kalocsai érsek pályaképe* (Sziluett – Korszerű történelmi életrajzok), Pécs–Budapest 2016, 73–84. – Sánkfalvi Antal nyitrai püspök 1492. március 17-én a pozsonyi békeszerződés előírása értelmében – főpaptársaihoz hasonlóan – még Habsburg Miksának tett hűségesküt (MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény [DF] 287 351). Ez azonban mindössze egy formális aktus volt, Ulászló iránti lojalitása természetesen megingathatatlan maradt. Az év második felében a magyar király diplomatájaként Rómába utazott és szentszéki ügyvivőként képviselte az uralkodót (1492–1496) (Lakatos Bálint, *A király diplomatái. Követek és küldöttségek a Jagelló-korban [1490–1526] I–II*, TSz 61 [2019] 4. sz., 593–616; 62 [2020] 2. sz., 281–362., II, 293/13. sz.). Mivel a főpapi kar és a magyar rendek tíz nappal korábban bocsátottak ki hasonló tartalmú hitleveleket, Sánkfalvi vélhetőleg március 7-ét követően kapta meg püspöki kinevezését. Neumann Tibor, *Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492)*, Századok 144 (2010) 335–372; 145 (2011) 293–346, itt: 315–318.

[69] Berzeviczy Albert, *Beatrix királyné 1457–1508. Történelmi élet- és korrajz* (Magyar Történeti Életrajzok), Budapest 1908.

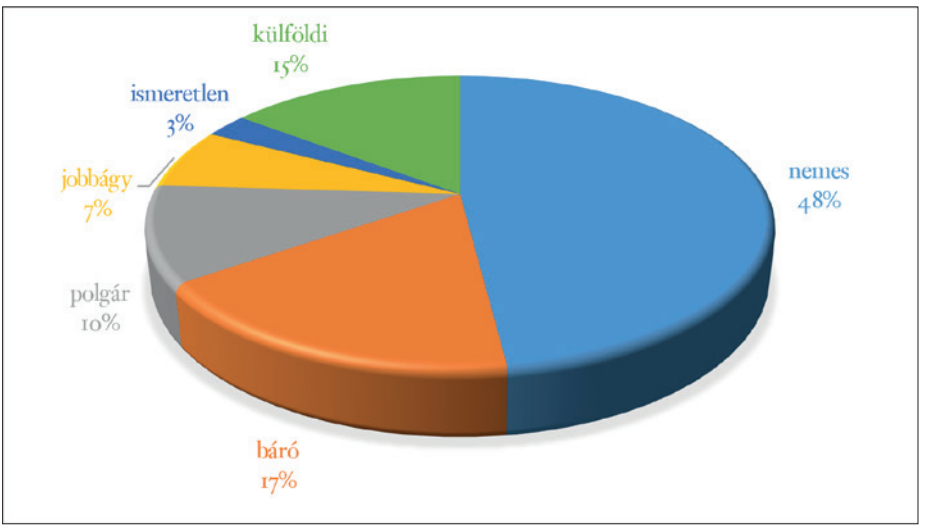
sőt a Hunyadi családdal rokonságban álló vingárti Geréb László erdélyi püspök is Ulászló mellett tört lándzsát.[70] 1490 szeptemberében Szentlászlói Osvát zágrábi püspök koronázta magyar királlyá Ulászlót, aki hamarosan kincstartóvá nevezte ki a főpapot.[71] Röviden összegezve: 1490 nyarán a magyar főpapok túlnyomó többsége a békés átmenet jegyében Ulászló mellett sorakozott fel.

Mivel a Jagelló-kor időszaka mindössze néhány évvel nyúlt hosszabbra Mátyás uralkodásánál, célszerű a két király 1490 és 1526 közötti főpapkinevezési politikáját együttesen felvázolni. Ulászló 26 éves regnálása alatt összesen 25, míg II. Lajos idején 10 új személy került a püspöki testületbe. Ez Ulászló alatt 0,96, Lajos idején pedig kereken 1 fő/év átlagot jelent, ami elenyésző mértékben tér csak el a Mátyás-kori értéktől (0,84). Az 1458 és 1526 közötti 68 évben összesen 62 *homo novus* került a püspökkarba, így az átlagot nézve azt látjuk, hogy elvileg szinte minden esztendőben egy új emberrel bővül(hetet)t (volna) a testület. Persze valójában nem volt szó ilyen ütemű püspökkinevezési dömpingről.

Szegedi Lukács volt az első „új fecske" Ulászló püspökei között, akinek példája egyébként jól szemlélteti a főpapkinevezési politika folytonosságát. Ő ugyanis már Mátyás halálát követően, de még Ulászló királlyá választása előtt nyerte el a boszniai püspökséget (1490), majd pedig két évtizedig szolgálta hűségesen királyát. Nagylucsei familiárisaként került a királyi kincstárba (1481), így biztosak lehetünk abban, hogy patrónusa ajánlotta az új uralkodó figyelmébe. 1492 és 1494 között kincstartóként, később személynökként (1501–1502) szolgálta a királyt, miközben a gazdagabb csanádi (1492), majd pedig a zágrábi (1500) püspökségre lépett előre.[72] Ulászló regnálásának első évtizedében Szegedivel együtt összesen nyolc új püspök kinevezésére került sor (32%), azaz a Mátyástól örökölt főpapok közel 60%-a cserélődött le. A származás tekintetében nem észlelhető különösebb változás az előző korszakhoz képest: az egy-egy báró (Csáki Miklós) és nemes (Sánkfalvi Antal) mellett három polgár (Szegedi, Polnar Gábor, Szatmári György), két jobbágy (Szatmári Ferenc, Kálmáncsehi Domonkos), valamint egy külföldi (Farkas Bálint) fejére került püspöksüveg. E periódusban jutott az esztergomi érseki székbe a jobbágy származású Bakóc Tamás (1497), aki a király egyik legfőbb bizalmasaként meghatározó szerepet töltött be II. Ulászló és II. Lajos bel- és külpolitikájában.[73] Amennyiben

[70] Udvardy, *Kalocsai érsekek*, 403–407.
[71] MVA 1458–1526, I, 131.
[72] MVA 1458–1526, I, 32. 33. 56. 75. 131.
[73] Fraknói, *Bakócz Tamás*.

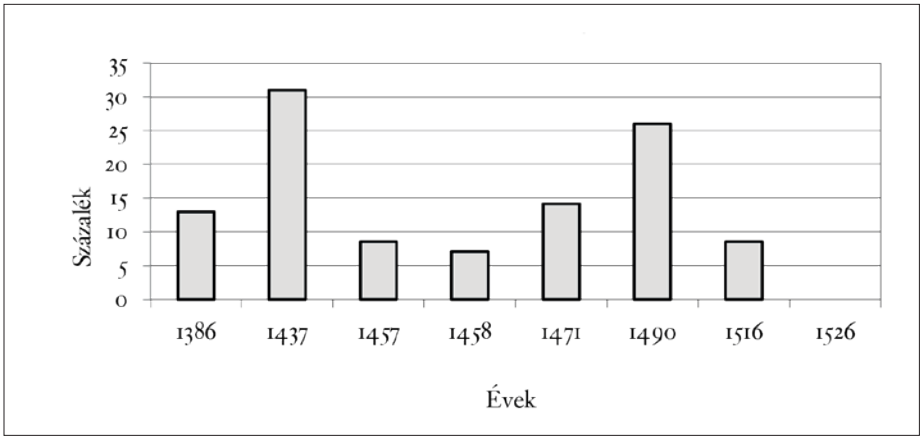
Ulászló uralkodásának következő periódusát vizsgáljuk a főpapok származása tekintetében, a kép árnyaltabbá válik. 1500 és 1516 között 17 új püspököt nevezett ki (68%). Közülük négyen (Frangepán Gergely, gúti Ország János, Perényi Ferenc és Podmanicki István) bárói, kilenc fő (Bacskai Miklós, Vémeri Zsigmond, Thurzó Zsigmond, gibárti Keserű Mihály, Erdődi István és János, Gosztonyi János, Várdai Ferenc és Csaholyi Ferenc) nemesi családok sarja volt, mellettük egy itáliait (Pietro Isvalies) és egy dalmátot (Beriszló Péter), valamint egy erdélyi szász polgárt (Polnar János) és szintén egy jobbágyot (Szalkai László) találunk. Még szembeötlőbb a változás az 1472–1490-es időszakkal összevetve: míg a Mátyás által kinevezett 16 püspök között a bárók és a nemesek csoportja 37,5%-ot tett ki, az Ulászló által 1500 és 1516 között püspöki székbe emelt 17 fő 76,5%-át alkotta a két társadalmi csoport! Ez a tendencia II. Lajos regnálása alatt tovább folytatódott, ugyanis az uralkodása alatt kinevezett tíz főpap között egy bárót (Paksi Balázs) és kilenc nemest (Erdődi Simon, Macedóniai László, Várdai Pál, szelei Tomori János, Tomori Pál, csulai Móré Fülöp, Szalaházi Tamás, Palinai György és Brodarics István) találunk.

1. ábra
A főpapok származása (1458–1526)

Összegezve az elmondottakat: jól látható az a Jagelló-korra jellemző tendencia, miszerint az arisztokrácia és a nemesség képviselőinek főpapi karon belüli együttes aránya (71,42%) jelentősen meghaladta a Mátyás-kori értéket

(51,5%), és megközelítette a Mátyás trónra lépését megelőző időszak (77%) részesedést.[74] E visszarendeződés hátterében egyértelműen Ulászló hatalmának konszolidációja tapintható ki, ugyanis a trónharcok lezárását és belső ellenzékének leverését követően (1495) összesen öt nem bárói-nemesi eredetű személy került főpapi méltóságba, amely pontosan megegyezik az 1490–1495 közötti számukkal. A két Jagelló-házbeli uralkodó főpapjait tehát elsősorban a magyar belpolitika két meghatározó társadalmi csoportjából választotta ki, és rájuk a kormányzati munkában, így a királyi tanács ülésein is bátran támaszkodott. A megváltozott légkört jól szemlélteti, hogy Ulászló visszaadta a főpapoknak az elődje által elvett megyésispánságokat az 1490-es évek derekától.[75] A másik nagyobb változás a külföldiek aránymódosulásán figyelhető meg. Míg ugyanis Mátyás kinevezettjeinek mintegy 26%-a érkezett külhonból, a Jagelló-korban arányuk 8,6%-ra csökkent. E jelenség hátterében a magyarok pozíciószerzési törekvései álltak, amely természetes jelenségnek számított.[76]

2. ábra
A külföldi főpapok aránya (1386–1526)

[74] Fedeles, *A magyar főpapok.*

[75] Például MVA 1458–1526, II, 24. 26. és 27. sz.

[76] Valószínűleg a magyarok körében az 1490-es évektől erősödő xenofóbia is hozzájárulhatott ehhez. Fedeles Tamás, *„Quod tales omnes et singuli (…) ad aquam projiciantur". Külföldiek a késő középkori Magyar Egyházban*, A pécsi egyházmegye vonzásában. Tanulmányok Timár György tiszteletére (METEM Könyvek 63), szerk. Fedeles Tamás–Horváth István–Kiss Gergely, Budapest 2007, 23–68.

IV.
ISTEN ÉS AZ APOSTOLI SZÉK KEGYELMÉBŐL VAGY A KIRÁLY AKARATÁBÓL?

„Mi, Orbán Isten és az Apostoli Szék kegyelméből választott és megerősített egri püspök" intitulációval kezdődik Nagylucsei Orbán egri püspöknek a nádori szék bírájaként egy 1491 májusában kiállított oklevele,[77] Szalkai László pedig „Isten irgalmából esztergomi érsek, Magyarország prímása és született szentszéki oldalkövet" minőségében tett kegyes adományt (1524).[78] A korszak főpapjai Európa-szerte hasonló formulákkal jelölték saját méltóságukat, ami a kánonjogi normákat tükrözi. Az egyházjogi előírások szerint ugyanis az érsekeket és püspököket az adott székesegyház kanonoki közössége választotta *(electio)*, amit – a 13. század végétől – a jelöltek alkalmasságának kánoni vizsgálata *(processus canonicus)* követett.[79] Amennyiben a jelölt alkalmasnak bizonyult, a bíborosi konzisztóriumon a pápa megerősítette a választást *(confirmatio)*, majd az illető személyesen vagy megbízottja által kötelezettséget vállalt *(se obligare)* az általa elnyert főpapi székre kivetett illeték *(servitium)* megfizetésére *(solutio)*. Mindezek után került sor a pápai kinevező bulla kiállítására, amit az új püspök az illeték befizetését követően kaphatott kézhez.[80] Mindazonáltal a főpapok kiválasztási folyamatában az uralkodók is igyekeztek saját elképzeléseiket érvényre juttatni, hiszen – amint láthattuk – a lojalitás volt a prelátusokkal szemben támasztott egyik legfontosabb követelmény. Míg a káptalani javadalmak betöltése kapcsán Anjou királyaink igyekeztek a Szentszék és a saját jelöltjeik között a megfelelő egyensúlyt megtalálni, a főpapok esetében egyre kevésbé vették figyelembe az avignoni pápák prováziós

---

[77] „*Nos Urbanus Dei et Apostolice Sedis gratia electus et confirmatus [episcopus] ecclesie Agriensis*": MNL OL DL 19 720.

[78] „*Nos Ladislaus miseratione divina archiepiscopus ecclesie Strigoniensis, primas Hungarie, legatus natus*": MNL OL 23990.

[79] Kuffart Hajnalka–Nemes Gábor–Tusor Péter, *Egy ismeretlen konzisztoriális forrás 1502-ből*, Magyarország és a Római Szentszék III (CVH I/21), szerk. Tusor Péter–Kanász Viktor, Budapest–Róma 2022, 95–110.

[80] *Cameralia Documenta Pontificia*, xxxiv–xxxv.

törekvéseit.[81] A valódi változást Zsigmond uralkodása hozta, mivel kérésére a konstanzi zsinaton a bíborosok arról biztosították, hogy a pápák a mindenkori magyar király által felterjesztett személyeket fogják az érseki és püspöki székekre, valamint egyéb egyházi javadalmakra (1417) kinevezni. Ettől kezdve a magyar királyok főkegyúri jogukra *(ius supremi patronatus)* hivatkozva juttatták egyházi javadalomhoz saját jelöltjeiket, alkalmanként még a Szentszék álláspontját is figyelmen kívül hagyva. Az sem befolyásolta a király jelöltjét javadalmának elfoglalásában, ha a pápai megerősítést és kinevezést nem kapta meg, ugyanis ilyen esetekben választott *(electus)* vagy felterjesztett *(postulatus)* püspökként vette át az egyházmegye kormányzatát.[82] A főkegyúri jogot következetesen alkalmazták Luxemburgi Zsigmond utódai, így természetesen Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos is, amit az alábbi néhány kiragadott példa is illusztrál.

V. László Mátyás egyik „örökölt" püspökét, Barius Miklóst még 1455 decemberében nevezte ki a Kálnói András halálával megüresedett pécsi püspökség élére. A király meghagyta a pécsi várnagynak, hogy az újonnan választott püspök embereinek adják át a püspökvárat és tartozékait.[83] Az aktusra Bécsben került sor, ugyanis Barius királyi alkancellárként az uralkodó mellett tartózkodott.[84] Mátyás néhány hónappal királlyá választását követően hivatkozott első alkalommal főkegyúri jogára. 1458. május 26-án a nyitrai egyházra vonatkozó királyi kegyúri jogát – amint fentebb említettem – gúti Ország Mihály nádorra és fiaira ruházta át.[85] A rendelkezés értelmében a püspöki szék megüresedés esetén a kedvezményezettek alkalmas jelöltet állíthatnak annak élére *(idoneum episcopum ad eandem eligere et nominare possint)*. A király indoklásában arra is kitért, hogy az Ország család birtokai az egyházmegye jószágainak közelében

[81] Maléth Ágnes, *A Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolata I. Károly korában (1301–1342)*, Pécs 2020; Rácz, *Az egyházi elit*, 146–151.

[82] Fedeles Tamás, *Pápák, püspökök, szentek. Luxemburgi Zsigmond és az egyház*, Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv (főszerk. Bódvai András), Budapest 2025, 91–117, itt: 102–103. – A főkegyúri jogra lásd: Fraknói Vilmos, *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1895; Mályusz Elemér, *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*, Máriabesnyő–Gödöllő 2005; Péter Tusor, *The Papal Consistories and Hungary in the 15th–16th Centuries. To the History of the Hungarian Royal Patronage and Supremacy* (CVH II/4), Budapest–Rome 2012.

[83] MNL OL DL 15 009.

[84] MNL OL DF 277 079/173. – Az adatért Pálosfalvi Tamásnak tartozom köszönettel.

[85] „*iuspatronatus nostrum, quod in ipsa ecclesia Nitriensi habemus, simul cum omni protectione et tutela eiusdem ecclesie, in ipsum Michaelem ac Johannem, Gasparum et Ladislaum filios eiusdem duximus transferendum atque eisdem de nostre regalis potestatis plenitudine conferendum*": MNL OL DL 15 245; Fraknói, *Oklevéltár*, 33. sz.

helyezkednek el, ezáltal könnyen megvédelmezhetik a püspökség javait.[86] Az más kérdés, hogy a nagypolitika erőviszonyai miatt végül Újlaki Miklós patronáltja, Döbrentei Tamás került Nyitrára (1459).[87]

Hunyadi Mátyás főpapkinevezési politikája több alkalommal is a pápaság rosszallását váltotta ki. Az első konfliktus akkor robbant ki, amikor a király a zágrábi püspökség betöltése körül kialakult évtizedes bonyodalmakat kívánta nyugvópontra juttatni. Az uralkodó a számára kevésbé megbízható Csupor Demeterre mindössze az egyházmegye lelki irányítását bízta volna, a jövedelmek kezelésére a hozzá lojális Szentlászlói Osvátot tervezte kinevezni. II. Pál pápa hosszú levélben méltatlankodott a király eljárásával szemben (1465) és kifejezetten sérelmezte, hogy „a természetes rend megzavarásával egyházi állások a király önkénye szerint töltetnek be".[88] Az ügy végül úgy oldódott meg, hogy Csupor – nyilván a király utasítására – lemondott a zágrábi püspökségről, majd az uralkodó kérésére a pápa a győri püspökségre helyezte át, Szentlászlói pedig a zágrábi püspökség élére került (1466).[89] A magyar koronához tartozó modrusi püspökség betöltése kapcsán pedig IV. Sixtusszal került ellentétbe Hunyadi Mátyás. A pápa ugyanis Raguzai Kristófnak kívánta a püspöki méltóságot adományozni, aki a Szentatya unokaöccse, Giuliano della Rovere udvarában élt. Mátyás viszont a pápa elképzelésével ellentétben felesége gyóntatóját, Zárai Antal domonkos szerzetest nevezte ki a püspökségre (1480).[90] Az uralkodó a pápához írt levelében kemény szavakkal védte jogait: „Nem vártuk volna, hogy Szentséged királyi jogunkat, mely iránt kétség vagy nehézség régtől fogva nem támadott, melyet elődeink példájára szabadon gyakoroltunk, bárkitől megsérteni engedje. […] Folyamodok, hogy […] jogos bemutatásom alapján, a nevezett Zárai Antalt apostoli hatalmánál fogva megerősíteni méltóztassék; bárkinek kérésére nehézséget ne támasszon. Szentséged bizonyos lehet afelől, hogy bárki törekedjék annak az egyháznak az elnyerésére, azt sohasem nyeri el, még ha annak az egyháznak főpásztor nélkül kellene is maradni."[91]

---

[86] Uo. és Fraknói, *Magyar királyi kegyúri jog*, 187–188.

[87] C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 47.

[88] *Mátyás király levelezése a római pápákkal 1458–1490* (MVH I/6), Budapest 1891, 38. sz.; Fraknói, *Magyar királyi kegyúri jog*, 194–195.

[89] C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 126–127.

[90] Galla Ferenc, *Mátyás király és a Szentszék*, Mátyás király. Emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára (szerk. Lukinich Imre), Budapest 1940, 113.

[91] „*Non expectaremus, beatissime páter, ut ius nostrum regium, de quo ab antiquo nulla prorsus cum aliquo difficultas et controversia fuit, quo scilicet omnes nos.ri predecessores et nos libere semper usi sumus et utimur, hoc demum tempore in maximam nostri displicentiam pateretur sanctitas vestra ab*

Az ügy végül Mátyás akarata szerint oldódott meg: Zárai került a püspöki székbe (1480–1485), akit annak halála után Raguzai követett (1485–1499).[92]

Aragóniai János bíboros, esztergomi érsek római halálát (1485) követően a pápa – a kánonjogi előírásokra hivatkozva – a maga számára tartotta fenn a megüresedő javadalom betöltésének jogát *(reservatio)*, és az érsekséget Ascanio Sforza kardinálisnak kívánta adni. Mivel Mátyás kegyúri jogára hivatkozva felesége unokaöccsét, Estei Hippolitot akarta az érseki székbe ültetni és ezen elképzelésén VIII. Ince többszöri elutasítására sem volt hajlandó változtatni, végül a pápa kénytelen volt a magyar király jelöltjét megerősíteni. Hasonló helyzet állt elő egy évvel később Rangoni Gábor bíboros római halálakor is. A pápa ugyanis a megüresedett egri püspökség élére Rodrigo Borgia bíborost, a későbbi VI. Sándor pápát akarta kinevezni, a magyar király azonban saját jelöltjét, Nagylucsei Orbánt állította az egyházmegye élére.[93]

Az egyházi javadalmak adományozása terén Mátyás halálát követően sem következett be lényegi változás. Mind II. Ulászló, mind pedig II. Lajos a magyar uralkodók régtől fogva gyakorolt főkegyúri jogára hivatkozva nevezték ki főpapjaikat. Ulászló király első ismert egyházi javadalomadományozására vonatkozó oklevelét 1490. szeptember 29-én, tíz nappal koronázását követően állította ki a kancellária. Az okiratból megtudjuk, hogy a király előtt megjelent Filipec János váradi püspök, aki a budafelhévízi prépostságról – amit még a néhai Mátyás király adománya révén az Apostoli Szentszéktől törvényesen kapott és békében birtokol – Szentlászlói Osvát zágrábi püspök és királyi kincstartó javára lemondott. Az uralkodó ezt követően főkegyúri joga alapján, amely a királyság valamennyi egyházi javadalmára megillette a zágrábi püs-

---

aliquo impediri […] supplicans, ut […] ad presentationem meam, que de iure fit, ipsum Anthonium de I[a]dra in prefata ecclesia Modrusiensi apostolica auctoritate confirmare dignetur, nec velit in hoc ad quorumcumque instantiam aliquam difficultatem facere; quoniam certa sit, quod quicunque alius preterquam is, quem nos elegimus, pro dicta ecclesia laboret, nunquam tamen assequetur, etiamsi opporteret ecclesiam illam proprio absque presule remanere." MVH I/6, 164; Fraknói, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései*, 227–228.

[92] C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 78–79; *Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae* (CVH I/7), feltárta, szerkesztette és közreadja Tusor Péter–Nemes Gábor, Budapest–Róma 2011, 1b. sz.

[93] E. Kovács Péter, A *Szentszék, a török és Magyarország a Hunyadiak alatt (1437–1490)*, Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve (szerk. Zombori István), Budapest 1996, 112. – Az utóbbi ügy érdekessége, hogy Nagylucsei kinevezését maga Borgia bíboros, a Szentszék alkancellárja terjesztette elő a konzisztóriumon. *Consistorialia Documenta Pontificia*, 7. sz.

pöknek adományozta az említett prépostságot.[94] Filipec János váradi püspök, Ulászló egyik legfőbb támogatója ekkor váradi püspökségéről is lemondott. A püspökséget az uralkodó – Filipec ajánlására – Farkas Bálint váradi prépostnak adott, amelyről Bonfini beszámolójából értesülünk.[95] A Váradi Péter halálával megüresedett kalocsai érsekségre Ulászló király vingárti Geréb László erdélyi püspököt helyezte át kegyúri jogára hivatkozva (1501). Az erről kiállított oklevélben a szokásos formulával utalt a választás és a kinevezés tényére is.[96] Hasonló módon helyezte át az uralkodó Szatmári Györgyöt Váradról a pécsi püspöki székre (1505).[97] Természetesen ezekben és a hasonló szituációkban is a Szentszék megerősítését kérte a magyar királyok régi szokására hivatkozva.[98]

Egyedinek tekinthető Gosztonyi János győri püspök esete, akinek II. Ulászló ígéretet tett arra, hogy az első megüresedő érsekséget vagy püspökséget, ami az uralkodó kegyúri joga alá tartozik, neki fogja adni, majd a magyar királyok szokása szerint a Szentszéktől megerősítését fogja kérni (1509).[99] Az oklevél a megüresedés lehetséges módozatait is felsorolta, amely megtörténhetett az előző püspök halálával *(per mortem)*, áthelyezéssel *(per translationem)*, egyszerű átengedéssel *(per simplicem cessionem)* vagy lemondással *(per resignationem)*. E mellett az uralkodó azt is megígérte Gosztonyinak, hogy amint eredményesen lezárul az Estei Hippolit bíborossal az egri püspökség kapcsán zajló jogvita, Jánosnak adományozza az egri püspöki méltóságot. Hiába rendelkezett azonban Gosztonyi királyi adománylevéllel, csak másfél évtized múlva, 1524 végén cserélhette fel a győrit az erdélyi püspöki székkel. Estei pedig

---

[94] „*eligere et nominare auctoritateque iuris patronatus nostri regalis, quod generaliter in omnibus regni nostri ecclesiis habemus*": MNL OL DF 252 018. – Ugyanazon a napon kelt a püspök saját-kezű oklevele, amelyben lemondott az említett javadalomról Szentlászlói javára. MNL OL DF 252 017.

[95] Antonio Bonfini, *A magyar történelem tizedei* (ford. Kulcsár Péter), Budapest 1995, 615.

[96] „*auctoritate iuris patronatus nostri regalis duximus transferendum, eligendum et nominandum*": Fraknói, *Oklevéltár*, 53. sz.

[97] Fraknói, *Oklevéltár*, 60. sz.

[98] „*Quem et, pro meo meorumque predecessorum Hungarie regum veteri et usitatu consuetudine, sanctitati vestre duxi presentandum, supplicans eidem singulari animi devocione et observancia […] huiusmodi meam eleccionem, nominacionem, translacionem et presentacionem […] benedictione confirmare sanctitas vestra dignetur*": Fraknói, *Oklevéltár*, 59. sz.

[99] „*[…] ex speciali nostra collatione possidet aut possessurus est duxerit auctoritate iurispatronatus nostri regalis, quod in collatione archiepiscopatuum et episcopatuum prefati regni nostri more predecessorum nostrorum divorum Hungarie Regni habere […] eidem conferimus*": MNL OL DF 234 624.

egészen 1520 szeptemberében bekövetkezett haláláig meg tudta tartani az egri püspökséget.[100]

Estei Hippolit méltóságviselését e ponton érdemes tüzetesebben is szemügyre venni. Amint az előzőekben láthattuk, Hippolit még Hunyadi Mátyástól kapta meg az esztergomi érseki méltóságot. Mivel azonban szívesebben időzött Itáliában, ahol ottani javadalmaival és családja ügyeivel foglalatoskodott, távollétei miatt veszélyben forgott érseki javadalma. Azon külföldieket ugyanis, akik huzamosan az országhatáron túl tartózkodtak, a magyar rendek egyházi javadalmaik elvételével kívánták szankcionálni. A kényes szituációt végül úgy sikerült megoldani, hogy az időközben bíborossá kreált (1493) Estei Hippolit elcserélte az esztergomi érsekséget Bakóc Tamással az egri püspökségért. A tranzakció azonban nem volt problémamentes, Rangoni Gábor római halálát követően ugyanis VIII. Ince Rodrigo Borgiának, majd utóbbi pápává választását követően Ascanio Sforza bíborosnak adományozta az egri püspöki széket (1492). Végül az Este család és a magyar uralkodó diplomáciai úton elérték, hogy Sforza bíboros a lodi és a szekszárdi apátságok fejében lemondott egri igényeiről, amely immár egyházjogi szempontból is Bakóc kezébe került. Ezzel elhárult az akadály a tranzakció elől: Bakóc lett az esztergomi érsek, Estei pedig Egerbe tette át a székhelyét (1497). A hosszú procedúra (1495–1497) Estei számára is előnyös volt, Bakóc ugyanis kijárta az uralkodónál, hogy Hippolitnak – a törvények dacára – nem kellett folyamatosan székhelyén tartózkodnia.[101]

A főkegyúri jog átruházása tekintetében sem tapasztalunk változást a Jagellók idején. II. Ulászló valamikor 1513–1514 folyamán hatalmazta fel Pálóci Mihály pohárnokmestert (1501–1508, 1510–1514), hogy a veszprémi, a győri, a csanádi, a váci, a nyitrai püspökségek, illetve a fehérvári prépostság megüresedése esetén a felsoroltak közül az egyik javadalmat unokatestvérének adományozhatja.[102] 1514 augusztusában végül a csanádi püspöki székbe került Csaho-

[100] C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 54, 67; MVA 1458–1526 I, 35, 39.

[101] Kuffart Hajnalka, *Bakóc Tamás és Estei Hippolit cseréje*, Bakóc Tamás emlékezete, 111–157. – 1497 után mindössze 1512–1513, majd 1517–1520 között tartózkodott Magyarországon, ezen időszakoknak az elsődleges célja Estei magyar egyházi javadalmainak megtartása volt. Mindez a tapolcai apátság kivételével sikerült is neki. Kristóf Ilona, *Egy nádorválasztás margójára*, Tanulmányok a 70 éves Németh István tiszteletére, Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series: Sectio Historiae 43 (2015) 175–187; Gyulai Éva, *II. Ulászló Estei Hippolit egri püspökhöz, korábbi tapolcai apáthoz írt levele a tapolcai apátság eladományozásáról, 1515*, Történelem és Muzeológia – Internetes folyóirat Miskolcon 7 (2002) 1–2. sz., 157–170.

[102] *„[…] ius patronatus nostram regium, quod generaliter in omnibus regni nostri ecclesiis, instra predeccessorum nostrorum regum Hungarie, habemus, quod collationem unius dumtaxat harum prelatu-*

lyi Ferenc unokafivére támogatása és kinevezése révén.[103] Nem sokkal később Pálóci már királyi kamarásmesterként (1514–1515) kapta meg az uralkodótól a főkegyúri jogot, amely birtokában Csaholyi püspöksége időtartamára a csanádi székeskáptalanban – a prépostság kivételével – javadalmakat adományozhatott az általa alkalmasnak ítélt személyeknek.[104]

A korszak utolsó főpapkinevezése a korábbiaktól annyiban mindenképpen eltér, hogy hátterében egyértelműen a szentszéki diplomácia magyarországi képviselői mutathatók ki. Brodarics István szerémi püspöki kinevezését ugyanis Lorenzo Campeggio bíboros-legátus és Giovanni Antonio da Burgio nuncius szorgalmazták, akik az egyre erősödő oszmán veszély közepette Brodaricsot ítélték a legmegfelelőbb – és nem mellékesen a Szentszék számára a legmegbízhatóbb – személynek a kancellári posztra.[105] 1526 márciusában Brodarics II. Lajos kipróbált, sokat foglalkoztatott szentszéki diplomatája hosszú egyeztetési folyamatokat követően nyerte el végül a királyi kancellári címet.[106] A hivatal tekintélye megkívánta, hogy viselője a főpapi kar tagja legyen, azonban Brodarics csak préposti méltósággal rendelkezett. Mivel ekkor egyik püspökség sem volt üresedésben, más megoldást kellett találni. A szerémi püspöki méltóság került a célkeresztbe, amit Macedóniai László viselt, aki királyi titkárként az udvartartás tagja, és nem mellesleg Brodarics régi ismerőse volt. Mindketten Szatmári György egykori pécsi püspök humanista körének tagjai és a székeskáptalan javadalmasai közé tartoztak. Az ügy végül úgy oldódott meg, hogy Macedóniai lemondott a szerémi püspökségről barátja javára, cserébe pedig megkapta Brodarics pécsi nagypréposti javadalmát és a Giovanni Bonzagni által viselt egri őrkanonoki méltóságot.[107] Mivel a szerémi volt a legszegényebb egyházmegye, a cserekénti felajánlott stallumok talán megfelelő kompenzációt jelenthettek.

---

rarum seu ecclesiam […] hac sola una vice in eo ipsi Michaeli Palocz dandum et concedendum duximus […] eidem magistro t. consobrino suo, premissa auctoritate iuris patronatus nostri, eidem Michaeli Paloczy, ut prefertur, concessi, in persona maiestatis nostre conferre et de eodem eidem pleno iure providere possit et valeat […]": Fraknói, *Oklevéltár*, 69. sz.

[103] C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 26.

[104] MNL OL DL 22 653; Fraknói, *Oklevéltár*, 70. sz.; MVA 1458–1526, I, 120.

[105] MVH II/1, 335; Kubinyi András, *Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526)*, Magyarország és a Szentszék, 129.

[106] Fraknói, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései*, II, 373–381; Kasza, *Egy korszakváltás szemtanúja*, 67–70; MVA 1458–1526, I, 72.

[107] Mindketten 1516-tól voltak kanonokok, Macedóniai emellett a baranyai főesperesi hivatalt is viselte. Fedeles, *A pécsi székeskáptalan*, 335–337 (55. sz.), 399–400 (221. sz.); MNL OL DF 229 534.

A fenti rövid áttekintés alapján tulajdonképpen meg is válaszolhatnánk a fejezet címében feltett kérdést. A Magyar Királyság egyházi javadalmait a vizsgált korszakban – sőt már az azt megelőző évtizedekben is – azok nyerhették el, akiket a mindenkori magyar uralkodó, illetőleg az általa átruházott kegyúri joggal felruházott személyek megfelelőnek ítéltek. Az egyházjogi normák alapján végső soron a Szentszék adományozta a főpapi méltóságokat, ez az aktus azonban – noha kánonjogi szempontból valóban fontos, ám – mindössze formális momentum volt a 15. század folyamán. Az uralkodók szinte kizárólagos szerepe kapcsán egy további fontos aspektust is érdemes górcső alá venni, jelesül a huzamos ideig betöltetlen főpapi székek kérdését. Annál is inkább, mivel Luxemburgi Zsigmond egyházpolitikájának egyik fontos, a korábbiakhoz képest új eleme az egyházmegyék tudatos üresedésben tartása volt. *Sede vacante* idején ugyanis az egyházmegyék jövedelmét a király által kinevezett személyek kezelték, amelyek ezáltal az uralkodó rendelkezésére álltak. A korábbi kutatások nyomán ismert, hogy például a déli határvédelmi rendszer kialakításának finanszírozásában is fontos szerepet játszottak a terület főpap nélküli egyházmegyéinek jövedelmei.[108]

1458 és 1526 között összesen 779 hónapot tett ki a magyar érseki és püspöki székek hat hónapos vagy azt meghaladó üresedése, ami közel 65 évnek felel meg (2. táblázat).[109] Ez pedig egyáltalán nem csekély idő tekintve, hogy a teljes elemzett korszak 68 évet tesz ki. Mindezt nagyon leegyszerűsítve akképpen is értelmezhetjük, mintha Hunyadi Mátyás és a Jagellók uralkodása idején valamelyik püspöki szék szinte folyamatosan üresedésben lett volna. Érdemes tehát e jelenséget közelebbről is megvizsgálni.

[108] C. Tóth Norbert, *A főpapi székek betöltésének gyakorlata Zsigmond király uralkodása alatt*, Gazdaság és Társadalom 2012 [Különszám] 110–114; Fedeles, A *magyar főpapok*, 95–99.

[109] A fél évnél rövidebb üresedéseket azért nem vettem figyelembe, mert a kinevezés és az adott egyházmegye tényleges átvétele általában több hetet vett igénybe, azaz a féléves időszak a normál ügymenethez illeszkedő időintervallum.

2. táblázat
A hosszabb ideig betöltetlen főpapi székek[110]

Egyházmegye	*Időszak*	*Hónap*	*Kormányzó*
Esztergom	1476–1480	47	Lábatlani Gergely, az érseki javak királyi adminisztrátora
	1521–1522	11	Paksi János és Désházi István
Kalocsa-Bács	(1484–1490)[111]	72	Ráskai Balázs budai várnagy, Lábatlani Gergely, az érseki javak királyi adminisztrátora, Báncsai András budai udvarbíró
	1520–1522	28,5	Viszokai Márk királyi kamarás az érsekség királyi lefoglalója, szerdahelyi Imrefi Mihály, az érseki javak királyi adminisztrátora, Battyányi György, az érsekség királyi kormányzója
Bosznia	1459–1466	91,5	?
Eger	1467–1468	9,5	Apáti Lukács egri nagyprépost és Mohorai Miklós váci olvasókanonok, a püspökség jövedelmeinek adminisztrátorai
	1475–1476	8	?
	1491–1492	8	Verebélyi Simon királyi kormányzó
	1520–1523	30,5	Battyányi Ferenc királyi pohárnokmester, a püspökség kormányzója (1520–1521), Pemflinger Márk és budai Polyák Pál, a püspökség jövedelmeinek adminisztrátorai (1521), Paksi János, a püspökség királyi kormányzója (1522)
Erdély	1468–1472	43	zeréndi Buda Miklós küküllői főesperes, a püspöki jövedelmek adminisztrátora (1469–1470), Jaroslav z Boskovic a püspökség kormányzója (1470–1471)
	1506–1508	28	Betleni Miklós, a püspökség kormányzója

[110] Az adatok forrása C. Tóth, *Főpapi archontológia*; MVA 1458–1526, I, *passim*.
[111] Váradi Péter érsek ekkor Mátyás utasítására börtönben volt.

Egyházmegye	*Időszak*	*Hónap*	*Kormányzó*
Győr	1480–1481	15	?
	1493–1494	13	Sigmund Schneitpöck királyi kormányzó
	1508–1509	6	Bakóc Tamás, a püspöki javak zálogbirtokosa
Nyitra	1458–1459	16	gúti Ország Mihály nádor
	1481–1483	20	?
Pécs	1472–1473	15	nádasdi Ongor János és Korompai Nehéz Péter, a pécsi vár királyi várnagyai
Szerém	1459–1460	12	?
	1478–1479	9	?
	1489	6	?
	1494–1499	62	Mihály deák, a szerémi püspökség várainak kapitánya
Vác	1506–1507	11	?
Várad	(1469–1472)	34	1470 és 1473 közt Stolc Miklós a váradi püspök!
	1473–1476	36	Egervári László, a püspökség jövedelmeinek adminisztrátora
	1490–1491	8	?
	1512–1513	13	Thurzó Gáspár, a püspökség jövedelmeinek királyi adminisztrátora
Veszprém	1486–1489	34	?
Zágráb	1461–1463	24	János pécsi püspök, a zágrábi püspökség *conservatora*
	1499–1500	12	Butkai Péter és Podmanicki János királyi kamarások, a püspökség kormányzói
	1510–1515	60	Bakóc Tamás esztergomi érsek, a püspökség kormányzója

Az egyházmegyék közül mindössze a csanádi nem szerepel a fenti listán, következésképpen a huzamosabb ideig főpásztor nélkül hagyott egyházmegyék jelensége korszakunkban nem számított különösképpen kirívónak. Az időintervallum tekintetében négy csoport rajzolódik ki: 1) a hét évet (Bosznia, Kalocsa, Szerém, Várad és Zágráb), 2) a négy évet (Esztergom, Eger, Erdély) meghaladóan, 3) a mintegy három esztendeig (Győr, Nyitra, Veszprém) és végül 4) a megközelítőleg egy évig (Pécs, Vác) üresedésben álló főpapi székek. Amennyiben a Mátyás- és a Jagelló-kort vetjük össze, szembeötlő különbséget

tapasztalunk, míg ugyanis az első periódusban összesen 41, addig a rákövetkező évtizedekben már csak 24 évig álltak betöltetlenül egyházmegyék. Tovább bontva a két korszakot azt látjuk, hogy Mátyás uralkodásának 1471-ig tartó éveiben 19, míg a cezúraként kezelt Vitéz-féle lázadást követően megközelítőleg 22 évnyi üresedéssel számolhatunk. A Jagelló-korban viszont csökkenő tendenciát figyelhetünk meg: II. Ulászló regnálása alatt a 18 évnyi *sede vacante* még Mátyás-korát idézi, II. Lajos országlása idején azonban már a hat évet sem éri el. Ulászló uralkodását e szempontból érdemes tovább rendszerezni, ugyanis az 1491–1500 közti időszakban összesen nyolc évet meghaladóan voltak üresedésben az egyes egyházmegyék, míg a rákövetkező bő másfél évtizedben nem éri el a *vacantia* a tíz évet. Az 1490-es években zajlott Ulászló hatalmi konszolidációja, és vélhetőleg ezzel hozható összefüggésbe a magas érték, amelyre a következőkben még visszatérek. Az eddig elmondottak alapján úgy tűnik, hogy Mátyás egyházpolitikájának markánsabb szegmensét alkotta a főpapi székek üresen hagyása. Kérdés, hogy ez valóban így volt-e, vagy mindössze az adatok torzításáról van szó?

Mátyás uralkodása idején a leghosszabb ideig a boszniai püspökség maradt főpásztor nélkül. 1459 áprilisa és 1466 novembere között összesen 91,5 hónapig volt üresedésben.[112] A hét és fél éves időszak hátterében valószínűleg az oszmán expanzió állt, amely során mind a Szerb Despotátus, mind pedig a Boszniai Királyság összeomlott. Mátyás 1463–1464-ben vezetett hadjárata során foglalta vissza és tartotta meg Jajcát, így az egykori Bosznia északi része a Magyar Királyság fennhatósága alá került.[113] Habár a boszniai püspökség székhelye a 14. század derekától a pécsi egyházmegye területén fekvő Diakováron volt, az egyházmegye csekélyszámú birtokait ért török pusztítások komoly károkat okoztak. Vélhetőleg ezért sem nevezett ki az uralkodó évekig senkit a püspöki székbe. E feltételezésemet az is alátámasztja, hogy a hosszú üresedést követően a püspöki székbe került Lövői Benedek kinevezési illetékének egy részét éppen

[112] C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 41; MVA 1458–1526, I, 32. – A két archontológiai kézikönyv szerint 1467. május 27-ig volt betöltetlen a püspöki szék. Az említett napon kiállított királyi privilégium méltóságsorában valóban azt olvashatjuk, hogy *Bosnensis sede vacante* (MNL OL DL 105 010.), azonban Lövői Benedek pápai kinevező bullája 1466. november 5-én kelt (HC II, 109.), képviselője útján november 17-én vállalta a kinevezési illeték befizetését, amelynek november 20-án eleget is tett. *Cameralia Documenta Pontificia*, 238. és 731. sz.

[113] Bárány Attila–B. Szabó János–Veszprémy László, *A késő középkor hadtörténete (1387–1490)*, Magyarország hadtörténete I. A kezdetektől 1526-ig (szerk. Veszprémy László), Budapest 2017, 277–280.

a török veszélyre tekintettel engedte el a bíborosi kollégium (1466).[114] Ez esetben tehát a háborús helyzet generálhatta a hosszú üresedést.

Egészen más okok álltak az erdélyi püspökség 1468 és 1472 közötti 47 hónapos üresedésének hátterében. Az 1467-es erdélyi királyellenes lázadást követő év végén elhunyt Szapolyai Miklós püspök. Jóllehet testvéreivel ellentétben nem bizonyított a főpap részvétele a zendülésben, ám mivel Mátyás erdélyi uralmának stabilitásában a püspökségnek is fontos szerepe volt, biztonsági okokból hagyta a király a főpap halálát követően az egyházmegyét főpásztor nélkül. 1470 nyarán az uralkodó megkísérelte az időközben a szolgálatába szegődött morva diplomata, Tas z Boskovic olmützi püspököt az erdélyi egyházmegye élére állítani, azonban törekvése kudarcba fulladt. Annak ellenére nem sikerült tervét megvalósítani, hogy Tas unokaöccse, Jaroslav Gyulafehérvárra utazott és 1471 nyaráig kormányzóként kezelte az egyházmegye jövedelemeit. Mivel azonban a székeskáptalannal konfliktusba keveredett, elmozdították posztjáról, Hunyadi Mátyás pedig letett tervéről.[115] 1472 augusztusában egy másik külföldi, Gabriele Rangone szentszéki diplomata került a püspökség élére.[116] Szintén egy királyellenes lázadást követően maradt hónapokig betöltetlen a pécsi püspöki szék. A Vitéz-féle sikertelen összeesküvés előkészítésébe több főpap, így az esztergomi érsek unokaöccse, Janus Pannonius pécsi püspök is aktívan bekapcsolódott. Amint fény derült a szervezkedésre, Janus menekülőre fogta, és meg sem állt a szintén rebellisek közé tartozó zágrábi püspök Medvevár nevű erősségéig, ahol nem sokkal később elhunyt. Mindeközben a pécsi püspökvárat a király emberei megostromolták, majd 15 hónapon át az uralkodó két kipróbált híve, nádasdi Ongor János és korompai Nehéz Péter kezelte várnagyként a püspökség jövedelmeit.[117] 1473 szeptemberében Mátyás kincstartójának idősebb fia, Ernuszt Zsigmond kinevezésével ért véget a királyi felügyelet.[118]

---

[114] A megállapított 200 aranyforintból 53-at fizetett be a Pazzi-bank révén, „*idem sacrum collegium, quia conffines [!] habet apud Turcos et aliis rationabilibus causis […] remisite t donavit*". *Cameralia Documenta Pontificia*, 738. sz.

[115] Antonín Kalous, *Boskovice urai Mátyás király diplomáciai és politikai szolgálatában*, Századok 141 (2007) 382–384.

[116] MVA 1458–1526, I, 46; C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 90.

[117] Fedeles Tamás, „*a tűzvész tombolása következtében minden összeomlott*". *A középkori Pécs pusztulásai*, Vészterhes idők a Mecsekalján. Háborúk, ostromok, járványok Pécsett az ókortól a második világháborúig (Pécsi Mozaik 8), szerk. Varga Szabolcs, Pécs 2017, 96–97.

[118] MVA 1458–1526, I, 37; C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 60.

A közel négy évig tartó esztergomi *sede vacante* hátterében Beckensloer érsek szökése állt, aki az érsekség kincseivel III. Frigyes császárhoz, Hunyadi Mátyás régi ellenfeléhez pártolt át (1476). Az uralkodó az egyházmegye jövedelmeinek kezelőjévé Lábatlani Gergelyt nevezte ki, aki 1480 február elejéig irányította az érsekség gazdasági ügyeit.[119] Számára nem volt ismeretlen a feladat, ugyanis már Zrednai méltóságviselése idején is esztergomi várnagyként és alispánként mutatható ki (1469–1470), majd Beckensloer szökését követően Esztergom, Komárom (1476–1480) és Bars (1479–1482, 1494–1498) megyék ispánja volt.[120] Néhány év elteltével Lábatlanit másodmagával már a kalocsai érsekség igazgatásában alkalmazta az uralkodó, aki tehát bizonyosan meg volt elégedve munkájával.

A kalocsai érsekség helyzete azért is egyedülálló, mivel az egyházmegye *de iure* nem üresedett meg, habár 1484 és 1490 között hat éven keresztül a király megbízottjai irányították. Mindez azért következett be, mert – közelebbről máig nem ismert okokból – Mátyás király elfogatta és éveken át őrizet alatt tartotta Váradi Péter érseket, aki csak a király halálát követően nyerte vissza szabadságát.[121] A király kipróbált gazdasági-igazgatási szakembereit, Ráskai Balázs budai várnagyot, Báncsai András budai udvarbírót és Lábatlani Gergelyt rendelte az érsekség jövedelmeinek kezelésére.[122]

Végül még egy Mátyás-kori esetet, a nyitrai püspökség 1481–1483 közötti üresedését érdemes röviden megemlíteni, mivel itt az uralkodó motivációja is ismert. A király IV. Sixtus pápához írt egyik levelében az üresedést azzal indokolta, hogy nem talált olyan megbízható – azaz az uralkodóhoz lojális – jelöltet, akinek átadhatta volna a külső támadásoknak kitett, stratégiai szempontból fontos Nyitra várát. Mátyás úgy fogalmazott, hogy jóllehet örök időkig *(imperpetuum)* saját hatalma alatt tarthatná a püspökséget, mégis betöltéséről döntött.[123] A király ekkor saját gyóntatóját, Gergely ferences atyát jelölte a püspökség élére, aki 1484 és 1492 között kormányozta az egyházmegyét.[124]

II. Ulászló uralkodása alatt a szerémi egyházmegye maradt püspök nélkül a leghosszabb ideig, több mint öt évig (1494–1499).[125] Jóllehet Fodor István halála következtében a püspökség már 1494 tavaszán üressé vált, valószínűleg

[119] C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 20.
[120] MVA 1458–1526, II, 98–99.
[121] Véber, *Két korszak határán*, 57–72.
[122] MVA 1458–1526, I, 30; C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 37.
[123] Fraknói, *Oklevéltár*, xx.
[124] C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 85–86.
[125] MVA 1458–1526, I, 48; C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 97.

az Újlaki Lőrinc herceg és szövetségesei ellen az év késő őszén megindított büntetőhadjárat következtében maradhatott évekig betöltetlenül.[126] A király ugyanis – aki személyesen részt vett az expedícióban – a kincstár számára foglaltatta le a püspökség jövedelmeit, tizedeit pedig maga a kincstartó Ernuszt Zsigmond pécsi püspök vette bérbe. Ugyancsak ezt támasztja alá, hogy Ernuszt a szerémi püspökséggel egyesített dombói apátságot pártfogoltjának, Várdai Ferenc későbbi váci, majd erdélyi püspöknek adta.[127] A kérdést látszólag tovább bonyolítja, hogy 1497 áprilisában egy bizonyos *Iohannes Hernust* választott szerémi püspök képviselője útján vállalta a kinevezési illeték fél éven belüli befizetését az Apostoli Kamarába.[128] Feltételezhető lenne, hogy az illető esetleg a kincstartó rokona lett volna, ugyanis a püspöknek volt egy János nevű testvére. Ő azonban mindvégig világi státusban maradt: királyi pohárnok- (1486) és lovászmestereként (1493–1505), valamint dalmát–horvát–szlavón bánként (1508–1510) is tevékenykedett.[129] János választott püspök fizetési kötelezettsége ellenére ténylegesen nem töltötte be a szerémi püspöki méltóságot, ugyanis 1494. április 1. és 1499. május 7. között a királyi privilégiumok méltóságsoraiban a szerémi püspökség üresedésben lévőként szerepel.[130] Az uralkodó az egyházmegye meglehetősen szerény anyagi erőforrásait bizonnyal a déli határok védelmére fordíthatta.

Az egri (1491–1492) és a győri (1493–1494) püspökségek üresedését célszerű összevontan tárgyalni, ugyanis szoros összefüggésben állnak egymással. Nagylucsei Orbán 1491 októberi halálát követően az uralkodó Verebélyi Simont bízta meg az egri püspökség kormányzásával. Az egyházmegye királyi kezelésbe került tehát, amit Ulászló trónkövetelő öccse, János Albert csapatainak az egyházmegye területét érintő hadmozdulatai is indokoltak. Az uralkodó 1492 augusztusában helyezte át az egyre befolyásosabb Bakóc Tamás győri püspököt Egerbe, aki azonban csak 1493 őszén vette teljesen birtokba a győrinél gazdagabb új egyházmegyéjét. Ezzel párhuzamosan a király lefoglaltatta a győri püspökséget, amelyet Sigmund Schneitpöck osztrák főúr gondjaira bízott, aki

[126] Fedeles, *A király és a lázadó herceg*.

[127] C. Tóth Norbert, *Várdai Ferenc pályája az erdélyi püspöki szék elfoglalásáig*, Erdélyi Múzeum 78 (2016), 13–25, itt: 14. – Erre 1494 áprilisa és 1496 májusa között kerülhetett sor, ugyanis Ernusztot sikkasztással vádolták meg, majd az uralkodó leváltotta hivataláról. Fedeles Tamás, *A 14. század derekától Mohácsig*, A középkor évszázadai, 134–135.

[128] *Cameralia Documenta Pontificia*, 295. sz.

[129] MVA 1458–1526, I, 99. 110. 119.

[130] MVA 1458–1526, I, 277–297; C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 97.

egy bő esztendeig kormányozta azt. Végül 1495. január 1-jén nevezte ki az uralkodó Bakóc öccsét, Szatmári Ferencet a győri püspöki székbe.[131]

A zágrábi püspökség Ulászló regnálása alatt két alkalommal volt hosszabb ideig betöltetlen. Szentlászlói Osvát 1499. áprilisi halálát követően egy esztendeig két kamarására, Butkai Péter somogyi ispánra és Podmanicki Jánosra bízta az uralkodó az egyházmegye javainak megőrzését.[132] 1500. januárjában a király a püspökséget kincstartójának, Vémeri Zsigmondnak adta, aki azonban februárban elhunyt, így nem tudta átvenni az egyházmegyét.[133] A püspökséget a két királyi kormányzó kezelte egészen Szegedi Lukács áprilisi püspöki kinevezéséig.[134] Szegedi halálát követően Bakóc bíboros-érsek kezére került a püspökség (1510), természetesen az uralkodó tudtával és jóváhagyásával. Amikor 1512 novemberében II. Ulászló megújította a zágrábi káptalan régi kiváltságait, a főpapra a zágrábi egyház patrónusaként *(patronum prefate ecclesie Zagrabiensis)* hivatkozott.[135] 1515. júniusában pedig az érsek egyik familiárisának adományozott az egyházmegye területén egy prédiumot a neki és a zágrábi egyháznak tett szolgálataiért a király hozzájárulásával.[136] Bakóc ötéves kormányzását követően végül unokaöccsét, Erdődi Jánost nevezte ki az uralkodó a zágrábi püspöki székbe (1515).[137]

II. Lajos regnálása idején a két érsekség és az egri püspökség maradt hosszabb ideig betöltetlen, ezen időszak alatt mindhárom gazdag javadalom kincstári kezelésbe került. A kalocsai érsekséget és az egri püspökséget az uralkodó Frangepán Gergely érsek és Estei Hippolit bíboros-püspök halálát követően kifejezetten a török veszély fokozódása miatt foglaltatta le (1520), azok jövedelmeit

---

[131] Neumann Tibor, *Győr és Eger között. Egy püspöki áthelyezés története*, Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére (A Jósa András Múzeum kiadványai 68), szerk. Juan Cabello–C. Tóth Norbert, Nyíregyháza 2011, 357–366.

[132] 1499. május 12-én kelt parancslevelében az uralkodó „*fidelibus nostris egregiis Petro de Bwthka comiti Simigiensi et Johanni Podmanyczky cubicullariis nostris occupatoribusque castrorum et omnium bonorum episcopatus Zagrabiensis*" utasította őket a zágrábi egyház nemes prediálisai jogainak megőrzésére. MNL OL DF 252 025. – C. Tóth, F*őpapi archontológia*, 128–129.

[133] Kubinyi András, *Hivatalnokkarrier a XV. század végén: Vémeri Zsigmond királyi kincstartó, zágrábi püspök*, Uő, *Főpapok, egyházi intézmények*, 161–170; C. Tóth Norbert, *Vémeri Zsigmond*, Püspöklexikon, 540–541.

[134] MVA 1458–1526, I, 56; C. Tóth, *Főpapi archontológia* 129.

[135] MNL OL DF 256 129.

[136] „*auctoritate nostra qua ex annuentia et concessione serenissimi domini nostri domini Wladislai regis Hungarie et Bohemie*": MNL OL DF 268 032.

[137] MVA 1458–1526, I, 56; C. Tóth, *Főpapi archontológia* 131.

a védekezésre kívánta felhasználni.[138] A kalocsai érsekséget 28,5, az egri püspökségét pedig 30,5 hónapig a király emberei kormányozták.[139] Az esztergomi érsekség Bakóc Tamás 1521 júniusi halálát követően 11 hónapig állt üresen. Ez idő alatt az elhunyt érsek familiárisa, Désházi István, az érseki jövedelmek adminisztrátora (1512–1521) mellé a király Paksi Jánost tette meg az érsekség kormányzójává. Ők egészen Szatmári György kinevezéséig kezelték az érsekség anyagi javait, valamint Bakóc végrendeletének végrehajtóiként is tevékenykedtek.[140] Paksi, aki rendi kincstartóként és tolnai ispánként egyaránt ismert, az egri püspökség királyi kormányzójaként is feltűnt (1522).[141]

Az említettektől eltérő a pécsi püspökség tíz hónapos üresedése (1522–1523), mivel ez idő alatt a bevételeket csulai Móré Fülöp egri prépost, királyi titkár kezelte, aki 1523 tavaszától már választott püspökként állt az egyházmegye élén.[142]

Összességében tehát megállapítható, hogy a korszak magyar uralkodói főkegyúri joguk alapján lojális, megbízható személyeket juttattak főpapi székekbe. Mindazonáltal – szintén e joguk alapján – akár évekig betöltetlenül hagytak főpapi méltóságokat, s ilyen esetekben saját céljaikra használták fel az egyházmegyék jövedelmeit. Mátyás főpapkinevezési politikájában a Vitéz-féle lázadást követően bekövetkezett változással páhuzamosan megnövekedett az egyes egyházmegyék kincstári kezelésben töltött időszaka. Különösen Váradi Péter érsek többéves fogsága szemlélteti egyértelműen az uralkodó egyházzal kapcsolatos elképzeléseit: az egyházmegyék jövedelmét saját belátása szerint használta fel, akár úgy is, hogy az általa kinevezett és a Szentszék által megerősített főpapot saját érdekei miatt állított félre. A kisebb-nagyobb egyházi javadalmakat pedig olyan megbízható személyeknek juttatta, akik hűségesen szolgálták. Mindezek alapján egyáltalán nem túlzó Kubinyi András sarkos megállapítása, miszerint „Mátyás az egyházat egyre inkább olyan fejőstehén-

[138] „*dedimus autem mandatum ad quosdam officiales nostros, per quos archiepiscopatum Colocensem et episcopatum Agriensem, qui nuper vacaverunt, pro constitutione regnicolarum nostrorum occupari iussimus, ut gentes illarum prelaturarum instaurare expedireque in auxilium maiestatis nostre debeant*": C. Tóth Norbert, *Az egri püspöki szék betöltésének problémái 1520 és 1523 között. Adatok az egri, szerémi és váci püspökök archontológiájához*, „Erősségénél fogva várépítésre való", 11.

[139] MVA 1458–1526, I, 31. 35–36; C. Tóth, *Főpapi archontológia* 39, 54.

[140] MVA 1458–1526, I, 28; C. Tóth, *Főpapi archontológia* 31, C. Tóth, *Az egri püspöki szék*, 12–13.

[141] MVA 1458–1526, I, 36; C. Tóth, *Főpapi archontológia* 54, C. Tóth, *Az egri püspöki szék*, 12–13.

[142] Fedeles, *Egy Jagelló-kori humanista.*

nek tekintette, amely katonákat és pénzt juttat a királynak, az egyház vezetőiben, a püspökökben pedig szolgákat látott, akik javadalmaikból kapták fizetésüket".[143] A két Jagelló király idején ugyan nem történtek Váradi érsek esetéhez hasonló túlkapások, de az egyházi javadalmak betöltése és azok kezelése kapcsán sem következett be lényeges változás. Éppen ezért a következőkben azt is érdemes szemügyre venni, hogy milyen kapcsolatrendszerek mentén építették pályafutásukat a korszak főpapjai, miként kerültek az uralkodó látókörébe.

[143] Kubinyi, *Mátyás király és a püspökök*, 83.

V.
URALKODÓI SZOLGÁLAT ÉS EGYHÁZI KARRIER

A magyar uralkodók főpapkinevezési gyakorlata tulajdonképpen az 1330-as évektől állandósult.[144] Ennek legfontosabb ismérve a következőképpen összegezhető: a királyok megbízható, politikai, gazdasági és diplomáciai céljaikat támogató, azaz „használható" személyeket kívántak püspöki/érseki székbe emelni. A 14. századtól kezdve általános jelenségnek számított, hogy az uralkodói szolgálat ellentételezéseként jutottak a kiválasztottak főpapi székbe. Mindez persze általános jelenség volt a korabeli Európában, amint a 15. századi lengyel püspökök példája is szemlélteti. A lengyel főpapi kar tagjainak 80%-a ugyanis püspöki kinevezését megelőzően a kancellária munkatársaként szolgálta királyát.[145] A kisebb-nagyobb egyházi javadalmakat gyakran fizetésként használták Európa uralkodói,[146] ami az Anjou-korban vált általánossá a Magyar Királyságban.[147] Érdemes tehát a vizsgált korszak püspökeinek „előéletét" e szempontból is nagyító alá venni.

A korszak 75 főpapja közül 20 fő esetében nincs uralkodói szolgálatra vonatkozó adatunk, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a főpapi kar tagjainak 73%-a teljesített valamilyen királyi megbízást alkalomszerűen, illetve rövidebb-hosszabb ideig. Főpapi kinevezése előtt 45 fő uralkodói szolgálata adatolt, következésképpen a püspökök 60%-a esetében vizsgálható összefüggés a hivatali munka és a püspöki méltóság elnyerése között. Valamivel magasabb, 63%-os az arány (62 püspök közül 39 fő), ha a Mátyás megválasztása előtt kinevezett főpapokat

---

[144] Rácz, *Az egyházi elit*; Fedeles, *A magyar főpapok*.

[145] Maciejewski, *A lengyel püspöki kar*, 138–139.

[146] *I canonici al servizio dello stato in Europa secoli XIII–XVI. Les chanoines au service de l'Etat en Europe du XIIIe au XVIe siècle*, dir. Helene Millet–Elisabeth Mornet, Modena 1992; Lepine, *Broterhood of Canons Serving God*, 83–84; Köblös, *Egyházi középréteg*, 51–55; Fedeles, *A pécsi székeskáptalan*, 123–130; Kristóf, *Egyházi középréteg*, 58–59.

[147] Rácz, *Az egyházi elit*, 144. – Mályusz Elemér szerint a 13. század dereka lehetett a határmezsgye. Mályusz, *Egyházi társadalom*, 184.

nem vesszük figyelembe.[148] A következőkben e 39 személyből álló kör hivatali pályafutását és kapcsolatrendszerét tekintjük át tüzetesebben, hiszen így nyílik lehetőség az általános tendenciák feltérképezésére.

A legnagyobb csoportot a diplomaták alkotják: összesen 18 fő (47%) teljesített külszolgálatot püspökkinevezését megelőzően.[149] Köztük természetesen vannak olyanok is, akiket az uralkodó a diplomácia mellett a kormányzat más területein is alkalmazott. Mindez persze nem meglepő, hiszen a korszakban még formálódóban voltak az egyes kormányzati szakterületek, ebből adódóan volt átjárás közöttük. Egy írni-olvasni tudó, megfelelő szintű – mai szóhasználattal élve tárgyalóképes – latin nyelvismerettel, jó kommunikációs készséggel rendelkező ember akár több területen is bevethető volt. A Mátyás-kor egyik legsokoldalúbb hivatalnoka a jobbágy származású Handó György, aki diplomataként kezdte pályafutását Zrednai (Vitéz) János támogatásával. Elméleti felkészültségét, nyelvtudását és kánonjogi doktori címét bécsi és itáliai egyetemi tanulmányai során szerezte meg. Első diplomáciai útját 1465-ben teljesítette a Janus Pannonius pécsi püspök vezette Rómába utazó követség tagjaként. A következő években ő volt az uralkodó egyik legfoglalkoztatottabb szentszéki diplomatája, sőt 1468 és 1470 között állandó római ügyvivőként képviselte Mátyást. Hazatérését követően elsősorban a hivatali munkából vette ki részét, de eseti jelleggel továbbra is ellátott diplomáciai feladatokat; többször tárgyalt III. Frigyessel, részt vett a magyar–lengyel (1474) és magyar–cseh (1479) béketárgyalásokon. Zrednai érsek mellett rövid ideig alkancellárként (1466–1467) dolgozott. Mivel nem kompromittálódott az érsek által szervezett összeesküvésben, továbbra is élvezte az uralkodó bizalmát: részt vett a királyi tanácsüléseken, különböző kormányzati feladatokat látott el. Sokoldalúságát mutatja, hogy a kincstartói hivatal elnyerését követően (1476) megszilárdította a kincstár írásbeli adminisztrációját. Hivatali pályafutásának csúcsát a fő- és titkoskancellári cím jelentette (1478), hűséges szolgálatait pedig a király

[148] Hangácsit itt vettem számításba, mivel Mátyás megválasztását követően lett csanádi püspök. Természetesen Mátyást királyként nem szolgálhatta, viszont az 1440-es évektől kezdve a kancellárián dolgozott. Az ifjú király nagybátyja, Szilágyi Mihály kormányzó a magyar királyokat megillető főkegyúri jog alapján nevezte ki csanádi püspökké, a pápai kinevező bullát pedig 1458. márciusában állították ki részére. Augustin Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I–II*, Roma 1859–1860, II, 341; Fraknói, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései*, 217–218; Fedeles, *A pécsi székeskáptalan*, 375–377 (137. sz.).

[149] Aragóniai, Bacskai, Beriszló, Brodarics, Móré, Filipec, Fodor, Gosztonyi, Handó, Isvalies, Kálmáncsehi, kamarcai Vitéz, Macedóniai, Pisciai, Rangoni, Sánkfalvi, Szatmári Ferenc és Thurzó.

a kalocsai érsekséggel honorálta (1478).[150] A diplomaták közel harmada külföldi származású volt, akik a latin mellett az anyanyelvüket is kamatoztatni tudták küldetéseik során. Négyen közülük Itáliából érkeztek (Rangoni, Aragóniai, Pisciai és Isvalies), akik elsősorban a szentszéki–magyar kapcsolatok alakításában játszottak fontos szerepet. Aragóniai, Rangoni és Isvalies pedig a Magyar Királyság bíboros protektoraiként a legmagasabb szinten képviselték a magyar uralkodók érdekeit az Örök Városban.[151] Mindhárman, ahogy Pisciai Boldizsár is, azért lettek a püspöki kar tagjai, mert Mátyás, valamint Isvalies esetében II. Ulászló egyaránt számított szolgálatukra a Szentszékkel fennálló diplomáciai kapcsolatok erősítésében. Mindazonáltal Rangoni és Pisciai más területekre is vezetett diplomáciai missziót, sőt előbbi a királyi kancelláriát is irányította néhány évig (1476–1480).[152] A dalmát származású Beriszló Péter is számos megbízást teljesített Itáliában az 1500-as évek elején, főként Velencében, míg a morva Jan Filipecnek elsősorban a cseh ügyekben vette hasznát Mátyás. A diplomaták között több királyi titkárt (például Beriszló, Brodarics, Móré, Gosztonyi, Macedóniai, Szatmári Ferenc és Thurzó) is találunk, akik egyúttal egy nagyobb létszámú önálló kategóriába is besorolhatók.

A királyi titkárok alkotják a második legnépesebb kontingenst, összesen 17 fő (45%) tartozott közéjük. Közülük ketten Mátyás (Váradi, Bakóc), kilencen II. Ulászló (Szatmári Ferenc és György, Thurzó, Beriszló, Gosztonyi, Várdai Ferenc, Erdődi János, Szalkai, Podmanicki), ketten (Móré, Keserű) II. Ulászló és II. Lajos, négyen pedig II. Lajos (Paksi, Szalaházi, Macedóniai és Brodarics) uralkodása alatt rendelkeztek *secretarius*i címmel. Mátyás első ismert királyi titkára Váradi Péter volt (1474), aki ugyan nem diplomataként, ám diplomáciai levelek fogalmazójaként kezdte hivatali pályafutását, néhány év elteltével titkos- (1480), majd immár kalocsai érsekként fő- és titkoskancellárként (1480–1484) szolgálta királyát.[153] Bakóc Tamás királyi titkárként az 1480-as években számos diplomáciai ügyben járt el, valamint a kancellária munkájában is részt vett, sőt az adatok alapján úgy tűnik, hogy Váradi Péter érsek fogsága idején (1484–1490) ténylegesen ő irányította a hivatalt. A királyi ud-

[150] Fedeles Tamás, *Messer Giorgio. Egy Mátyás-kori diplomata pályaképe*, Békék és szerződések. Diplomáciatörténet I. Lajostól II. Rákóczi Ferencig (Fontes et Libri, Tanulmányok / Studies 4), szerk. Szabados János–Tóth Hajnalka–Zapala-Maléth Ágnes, Szeged 2026 (s.a.).

[151] Tusor Péter, *A magyar bíboros protektorátus a Hunyadi- és a Jagelló-korban*, *Mátyás király és az egyház* (THEQ 10), szerk. Fedeles Tamás, Pécs 2019, 55–64.

[152] MVA 1458–1526, I, 69; Kristóf Ilona, *Gabriele Rangone (Veronai Gábor) pályája (1410/20–1486)*, Mátyás király és az egyház, 65–83.

[153] MVA 1458–1526, I, 69; Véber, *Két korszak határán.*

varba egyrészről Rangoni Gábor bíboros-püspök révén – aki mellet szintén titkárként mutatható ki (1474) –, másrészt pedig Váradi Péter kalocsai érsek támogatásának köszönhetően kerülhetett. Ekkor már a – bátyja által számára átengedett – titeli préposti címet viselte, amelyet hűséges szolgálataiért a győri püspöki szék követett (1486).[154] Mátyás két ismert titkára egyaránt főpapi székbe emelkedett, ami azt sugallja, hogy az uralkodó bizalmi emberei szolgálatukkal érdemelték ki az érseki és a püspöki méltóságot. Kérdés azonban, hogy e hipotézis vajon a Jagelló-korra is érvényesnek tekinthető-e? Legutóbb Lakatos Bálint vizsgálta a korszak királyi titkárait alapvető munkájában.[155] Az általa 1494 és 1526 között adatolt 38 királyi titkár közül 15 fő került a jelzett időszakban magyar főpapi székbe (~40%).[156] Mindez annak a folyamatnak a következménye, mely során a titkárok létszáma az 1500-as években folyamatosan bővült. Míg 1500-ban még csak két szekretárius működött a királyi kancellárián és az udvarban, 1506-tól már hat, 1508-tól nyolc, 1516-tól tíz, 1519-től pedig 12 fő látta el a királyi titkárok sokrétű feladatait.[157] A folyamatos létszámbővülésből adódóan pedig egyre kevesebb titkár számára volt elérhető egy-egy főpapi szék, hiszen ne feledjük: összesen 14 egyházmegye alkotta a korszak magyar egyházszervezetét. II. Ulászló 18 titkára közül 11 fő (61%) kezébe került pásztorbot,[158] míg II. Lajos uralkodása idején a 20 szekretárius közül mindössze négyen (20%) jutottak püspöki címhez.[159] A Jagelló-kor titkárai közül néhányan egy-két éves szolgálatot követően püspöki székbe kerültek (Szatmári Ferenc, Thurzó, Gosztonyi, Várdai, Podmanicki, Szalkai), sőt ketten püspöki címmel kaptak titkári kinevezést (Keserű, Macedóniai), a többség azonban hosszabb tevékenységet követően került a prelátusok közé. A legtöbbet csulai Móré Fülöpnek kellett várnia püspöki kinevezésére, amire két évtizedes (1502–1522) titkári szolgálata után került csak sor.[160]

---

[154] C. Tóth Norbert, Az *Erdődi család felemelkedése*, Bakóc Tamás emlékezete, 16–20; Horváth Richárd, *Egy kevéssé ismert évtized*, *Bakóc Tamás Mátyás király udvarában (1480–1490)*, Bakóc Tamás emlékezete, 40–68.

[155] Lakatos Bálint, *A királyi titkárok csoportja, 1495–1526: referensek, követek, megbízottak*, „Királyi házunk népe", 331–396.

[156] Girolamo Balbi gurki (1523–1526), Statileo János erdélyi (1528–1542), Oláh Miklós pedig egri (1549–1553) püspök, majd esztergomi érsek (1553–1568) lett. HC III, 98. 101. 207. 304.

[157] Lakatos, *A királyi titkárok csoportja*, 348–349 (táblázat), 355.

[158] Szatmári Ferenc és György, Thurzó, Móré, Beriszló, Gosztonyi, Várdai Ferenc, Keserű, Erdődi János, Szalkai és Podmanicki.

[159] Paksi, Szalaházi, Macedóniai és Brodarics.

[160] Fedeles, *Egy Jagelló-kori humanista.*

A kincstár is fontos rekrutációs terepnek számított a késő középkor főpapi utánpótlásban. Összesen nyolcan (21%) dolgoztak rövidebb-hosszabb ideig a hivatal keretei között érseki-püspöki kinevezésüket megelőzően (Handó, Kálmáncsehi, Nagylucsei, Szalkai, Szegedi, Tomori Pál, Várdai Pál, Vémeri), néhányan közülük a gazdaság mellett más területeken is szolgálták az uralkodót. Handó Györgyhöz hasonlóan a szintén jobbágy származású, ráadásul vele azonos településről származó Kálmáncsehi Domonkos a kincstárban kezdte pályafutását Mátyás regnálása idején (1462), ahol Szapolyai Imre, Ernuszt János, végül Handó kincstartók familiárisaként tevékenykedett, később pedig átkerült a kancelláriára. Ezzel párhuzamosan diplomáciai missziókat is teljesített. Szolgálataiért különböző egyházi javadalmakat kapott, Mátyás halálakor a fehérvári koronázóbazilika préposti méltóságát (is) viselte (1474–1495). Hamarosan Ulászló hívévé vált, Bakóc és Ernuszt Zsigmond püspökök, valamint Johann Schellenberg cseh kancellár támogatásával az uralkodó személynökké nevezte ki (1494), majd a váradi püspökség elnyerésével a püspökök közé került (1495).[161] Nagylucsei Orbán pályafutása is a kincstárban vett lendületet miután a kancelláriáról e hivatalba került át (1470). Ernuszt majd Handó familiárisaként emelkedett a ranglétrán: alkincstartó (1472–1473), az erdélyi királyi jövedelmek kezelője, valamint országos só- és bányakamaraispán (1476), kincstartó (1478–1490), közben pedig tárnokmester (1482) lett. Hivatali karrierjével párhuzamosan patrónusainak és az uralkodónak köszönhetően egyházi javadalmakat szerzett: budai olvasókanonok (1472–1473), az esztergomi Becket Szent Tamás kollegiális egyház prépostja (1473–1474), a fehérvári Szent Miklós társaskáptalan prépostja (1474–1484), pécsi kanonok és baranyai főesperes (1474), majd nagyprépost (1481) volt. Az igazi emelkedést a Mátyás adományából elnyert győri püspökség jelentette számára (1481).[162]

Négy fő az egyik fentebb említett kategóriába sem sorolható be, így őket érdemes röviden sorra vennünk. Matucsinai Gábor a királyi udvarban alkancellárként tűnt fel (1466, 1467–1470) Zrednai János és Várdai István főkancellári hivatalviselése idején, ahol rövid ideig a személynöki bíróságot is vezette (1467–1468). Mivel az alkancellári tisztségben Zrednai protezsáltjaival, Janus Pannoniusszal és Handó Györggyel váltották egymást, így valószínűleg ő is

[161] Bunyitay, *A váradi püspökség*, I, 332–343; Köblös, *Egyházi középréteg*, 352–353 (60. sz.); MVA 1458–1526, I, 31. 38. 52. 75.

[162] Köblös, *Az egyházi középréteg*, 305–306 (72. sz.); Fedeles, *A pécsi székeskáptalan*, 414–416 (269. sz.); Fedeles Tamás, *Ördögi sugallattól vezérelve. Egy 15. századi gyilkosság nyomában*, Századok 147 (2013) 433, 448–451.

élvezte az esztergomi érsek támogatását. Mindazonáltal a másik fő- és titkoskancellárral, Várdai kalocsai érsekkel is jó viszonyt ápolhatott, amelyre bácsi olvasókanonoki javadalma (1468–1470) alapján következtethetünk. Természetesen az uralkodó bizalmát is élvezte, ezért kaphatta meg a kalocsa-bácsi érseki méltóságot néhány éves hivatali munkát követően (1471). A Vitéz-féle lázadás után a fő- és titkoskancellári (1471–1475), majd pedig a főkancellári (1475–1478) címet viselte.[163] Polnar Gábor esetében nem tudjuk adatolni a tényleges uralkodói szolgálatot, ámbár kinevezését követően feltűnő királyi tanácsosi címe ezt látszik igazolni. Gábor öccse, János váradi kanonok életében II. Ulászló és Anna de Foix házassága hozott gyökeres fordulatot. A francia származású királyné magyarul egyáltalán nem, latinul pedig nagyon gyengén beszélt, ezért udvartartásában szükség volt franciául kommunikáló hivatalnokokra. Mivel Polnar korábban a párizsi egyetemen is megfordult (1488–1490), francia és latin nyelvtudása révén lett Anna királyné titkára (1503). A királyné kérésére nevezte ki II. Ulászló nyitrai püspökké (1504), azonban váratlan halála miatt a főpapi süveg már nem kerülhetett fejére.[164] Polnar utóda a francia nyelvtudással ugyancsak rendelkező Gosztonyi János lett, aki Szatmári György titkoskancellár támogatásával került a királyné mellé (1504). Ő később a királyi titkárok sorából emelkedett a váci püspöki székbe (1507).[165] Egészen más a helyzet Gergely obszerváns ferences szerzetessel, aki nem hivatalnokként, hanem gyóntatóként szolgálta az uralkodót. E személyes bizalmi viszony révén a király kifejezett kérésére került a nyitrai püspöki székbe (1484), amire Gergely valószínűleg egyáltalán nem vágyott.[166]

Visszatérve az egyházi javadalom fizetésként történő kiutalásának kérdésre, azt láthatjuk, hogy az 1458 és 1526 között kinevezett főpapok többsége (61%) az uralkodó érdekében végzett szolgálata és természetesen lojalitása révén érdemelte ki a püspöki-érseki méltóságot. Vegyük közelebbről is szemügyre a vizsgált 68 évet! Mátyás uralkodásának első szakaszában a 11 újonnan kine-

[163] Udvardy, *A kalocsai érsekek*, 322–327; MVA 1458–1526, I, 30. 68–69. 73; II, 38. 219; C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 35.

[164] Kristóf, *Egyházi középréteg*, 239 (126. sz.); Györkös Attila, *Egy francia nő Budán. Anna királyné, II. Ulászló felesége, 1502–1506*, Királynék a középkori Magyarországon és Európában (Közlemények Székesfehérvár történetéből), szerk. Szovák Kornél–Zsoldos Attila, Székesfehérvár 2019, 178; C. Tóth Norbert, *Polnar Gábor*, Püspöklexikon, 95–96.

[165] Köblös, *Az egyházi középréteg*, 293–295 (34. sz.); Györkös, *Egy francia nő Budán*, 179.

[166] Varga Imre Kapisztrán, *Mátyás király és az obszerváns ferencesek*, Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490 (szerk. Farbaky Péter–Spekner Enikő–Szende Katalin–Végh András), Budapest 2008, 402–403.

vezett püspök közül három (27%), a Vitéz-féle lázadást követő időszak 16 új főpapja közül 11 (69%), II. Ulászló 25 kinevezettje közül 17 (68%), míg II. Lajos tíz új prelátusa közül hét fő (70%) állt korábban uralkodói szolgálatban. Mindezek alapján bátran kijelenthetjük, hogy a korszak magyar királyai igyekeztek a szolgálatukban álló, szaktudásukkal és hűségükkel már bizonyított személyeket a főpapi karba juttatni, amely a presztízs mellett természetesen anyagi megbecsülést is biztosított számukra. Az egyházi javadalmak „kiutalása" a munka ellentételezéseként pedig tehermentesítette a kincstárt, tehát az uralkodó az egyházra hárította hivatalnokai egy részének fizetését. Ez a gyakorlat a kisebb egyházi javadalmak, elsősorban a préposti, kanonoki stallumok és a gazdagabb plébániák betöltése esetében még plasztikusabban rajzolódik ki, mivel ezek sokkal nagyobb számban álltak rendelkezésre.[167] Lakatos Bálint éppen ebben látja – helyesen – a királyi titkárok klerikus karakterének magyarázatát, az uralkodók kisebb-nagyobb egyházi javadalmakkal honorálták titkáraik fáradozásait.[168] Mindebből pedig az is következik, hogy a főpapi kar tagjainak többsége nem hivatástudatból választotta az egyházi pályát, amely aspektusra a következőkben még visszatérek.

A korszakunkban kinevezett 62 főpap között további hét főt találunk, akik nem uralkodói szolgálatuk ellentételezéseként kapták méltóságukat, hanem már prelátusként teljesítettek diplomáciai megbízásokat és/vagy végeztek hivatali munkát a központi adminisztrációban.[169] Velük együtt összesen 23 fő esetében tehát nem érvényes a fentebb megfogalmazott egyházi (főpapi) méltóság egyenlő fizetés tétel. Mindez egyúttal arra hívja fel a figyelmet, hogy a főpapkinevezések hátterében – amint a főkegyúri jog kapcsán részint fentebb már említettem – egyéb tényezők, elsősorban a kapcsolati hálók és a királyi tanácsban tapasztalható aktuális erőviszonyok ugyancsak meghatározó összetevőként estek latba. Természetesen ezeket az „egyéb" összetevőket a királyi szolgálatot teljesítők esetében sem érdemes figyelmen kívül hagyni, hiszen a diplomaták, a kancelláriai és kincstári alkalmazottak közé sem lehetett az „utcáról" bekerülni. A személyes kapcsolatok és az ezekből épülő hálózatok pedig nem pusztán a főpapi karba történő bekerülésnél játszottak releváns szerepet,

[167] Köblös, *Egyházi középréteg*, 51–55; Fedeles, *A pécsi székeskáptalan*, 123–129.

[168] Lakatos, *A királyi titkárok csoportja*, 359.

[169] Bátori Miklós kancellár (1471); Janus Pannonius kancellár (1464–1465, 1466, 1467), személynök (1466), kincstartó (1467–1468), szlavón bán (1469–1470) és diplomata; Szentlászlói Osvát kincstartó (1490–1492); Ernuszt Zsigmond kincstartó (1494–1496); Frangepán Gergely titkoskancellár (1515–1516) és diplomata; Erdődi István személynök (1502–1515). MVA 1458–1526, I, 68. 69. 71. 73. 75. 93. 130. 131. – Farkas Bálint pedig királyi tanácsosként segítette II. Ulászló munkáját.

ezek később a prelátusok által is alakított politikai-hatalmi erőviszonyok formálódását is befolyásolták.[170] Az elmondottak természetesen az egyházi – és tegyük gyorsan hozzá, hogy a világi – struktúrák valamennyi szegmensében kitapinthatók, elegendő ehelyütt a familiáris kapcsolatokra utalni.[171] Az egyházi hierarchia és társadalom minden szintjét átjárta a személyes kapcsolatok, a kisebb-nagyobb csoportok érdekhálójának sűrű szövete. E hatalmi és gazdasági érdekek mentén kialakuló és szükségképpen változó nexusok, kiegészülve a rokoni és baráti kapcsolatok által (is) motivált egyéni ambíciókkal, befolyással voltak a pápaválasztás eredményére,[172] a bíborosi kollégium,[173] a részegyházak

[170] A hálózatkutatás napjaink egyik kurrens témája, amely elméleti alapjaihoz és módszertanához Barabási Albert László számos alapvető munkával járult hozzá. Lásd például *Behálózva. A hálózatok új tudománya. Hogyan kapcsolódik minden egymáshoz, és mit jelent ez a tudományban, az üzleti és a mindennapi életben*, Budapest 2008².

[171] Szekfű Gyula, *Szerviensek és familiárisok*, Budapest 1912; Mályusz Elemér, *A magyar társadalom a Hunyadiak korában. A hűbériség és a rendiség problémája*, Mátyás király. Emlékkönyv 311–433; Draskóczy István, *A tizenötödik század története*, Budapest 2000, 101–103; Pálosfalvi, *Hunyadi-familiárisok*. – A Mátyás- és a Jagelló-kor udvari familiárisaira lásd: Neumann Tibor, *Udvari címek és szolgálat a középkor végi Magyarországon*, „Királyi házunk népe", 47–63. – A központi adminisztrációra lásd: Bónis György, *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, Budapest 1971; Kubinyi András, A *kincstári személyzet a XV. század második felében*, Tanulmányok Budapest Múltjából 12 (1957) 25–49.

[172] Talán a vizsgált korszak legismertebb példája a katalán Borja-família története. Alonso bíborossá válását követően családtagjait támogatva megteremtette az immár olaszos névváltozatra váltó Borgia-dinasztia római hatalmának alapjait. Miután Alonso III. Kallixtus néven elfoglalta a pápai trónt (1455), legtehetségesebb és egyúttal legambiciózusabb unokaöccsét, Rodrigót bíborossá kreálta (1456), majd kinevezte a Római Anyaszentegyház alkancellárjává (1457). A nagytekintélyű, széles kapcsolatrendszerrel és hatalommal rendelkező katalán bíboros-alkancellárt 1492-ben pápává választották, amelyben nagy szerepe volt szövetségesének, Ascanio Sforza kardinálisnak. A VI. Sándor néven pontifikáló katalán klerikus azon munkálkodott, hogy majd Cesare fia kövesse Szent Péter trónusán, akit igen fiatalon bíborossá kreált, azonban ő hamarosan kilépett az egyház szolgálatából. Volker Reinhardt, *Der unheimliche Papst. Alexander VI. Borgia 1431–1503*. München 2005.

[173] Dieter Girgensohn, *Wie wird man Kardinal? Kuriale und Außenkuriale Karrieren an der Wende des 14. zum 15. Jahrhundert*, Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken (QFIAB) 57 (1977) 138–162.; Szádoczki Bálint, *Aragóniai János kardinális Bíborosi Kollégiumon belüli pozíciója IV. Sixtus pápasága (1471–1484) idején – egy kapcsolati háló rekonstruálásának kísérlete*, Kelet-közép-európai Történelmi Tanulmányok 3 (2025) 3 sz.. 37–64.

püspöki karának[174] és káptalanjainak személyi összetételére,[175] sőt még a plébániák, kápolnák klerikusainak kiválasztásában is érvényre jutottak.[176] A magyar egyházi középréteg vizsgálata során az elmúlt három évtized kutatásai révén kimunkált tipológia néhány meghatározó eleme a főpapi karra is adaptálható, ezért ezek mentén tekintem át a korszak püspökkinevezéseinek hátterében megjelenő kapcsolati hálók főbb jellemzőit.[177]

A személyes kapcsolatok legalapvetőbb típusát magától értetődő módon a rokoni szálak alkotják, amelyek történelmi korszakokon átívelően fontos szerepet játszottak az egyén karrierlehetőségeiben, ezáltal pedig a szűkebb és tágabb család érdekérvényesítő képességének és befolyásának megőrzésében, annak kiterjesztésében, végsősoron a família anyagi gyarapodásában. A rokonok támogatása, a nepotizmus az egyházban annak alapításával közel egyidős jelenség, ami különösen a pápaság intézményrendszerében játszott fontos szerepet a közép- és a kora újkor évszázadaiban.[178] Az elmondottak ismeretében nem meglepő, hogy az 1458 és 1526 között kinevezett főpapok egyházi pálya-

---

[174] Andreas Meyer, *Das Wiener Konkordat von 1448. Eine erfolgreiche Reform des Spätmittelalters*, QFIAB 66 (1986) 108–152.; Maciejewski, *A lengyel püspöki kar.*

[175] A 21. jegyzetben említett munkák mellett lásd még a következőket – a teljesség igényét nélkülözve –: Gerhard Fouquet, *Domkapitel, Hof und Universität. Speyerer Domherren als Amsträger und Klienten des Königs und der Fürsten im Spätmittelalter*, Archiv für mittelrheinische Kirschengeschichte 43 (1991) 109–143; Brigide Schwarz, *Römische Kurie und Pfründermarkt im Spätmittelalter*, Zeitschrift für Historische Forschung 20 (1993) 129–152.

[176] Ludwig Schmugge, *Kirche, Kinder, Karrieren. Päpstliche Dispense von den unehelichen Geburt im Spätmittelalter*, Zürich 1995; Kirsi Salonen, *In their Fathers' Footsteps. The Illegitimate Sons of Finnish Priests according to the Archives of the Sacred Penitentiary 1449–1523*, Roma, magistra mundi. Itineraria culturae medievalis. Mélanges offerts au Père L. E. Boyle à l'occasion de son 75e anniversaire (Fédération Internationale des Instituts d'Études Médiévales, Textes et Études du Moyén Âge, 10,3) ed. par. Jacqueline Hamesse, Louvain-la-Neuve 1998, 355–366.

[177] Köblös, *Egyházi középréteg*, 23–66, 227–231; Fedeles, *A pécsi székeskáptalan*, 87–133; Fedeles Tamás, *Személyi összefonódások Pécsett Mátyás és a Jagellók idején*, Emlékkötet Szatmári György tiszteletére (Egyháztörténeti Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye történetéből 3), szerk. Uő, Budapest–Pécs 2007, 25–49; Kristóf, *Egyházi középréteg*, 44–59; Kristóf Ilona, *A váradi székeskáptalan javadalmainak értéke a késő középkorban*, Nagyvárad és Bihar a késő középkorban, 43–77.

[178] Wolfgang Reinhardt, *Nepotismus. Der Funktionswandel einer papstgeschichtlichen Konstanten*, Zeitschrift für Kirchengeschichte 86 (1975) 145–185; Sandro Carocci, *Nepotism and the Papal Curia between the Eleventh and the Fifteenth Centuries*, A Companion to the History of the Roman Curia (ed. Donald S. Prudlo), Leiden–Boston 2025, 143–158; Tusor Péter, *A barokk pápaság, 1600–1700*, Budapest 2004, 117–144.

futásában a rokoni kapcsolatok releváns szerepet játszottak.[179] 32 fő karrierépítése hátterében mutathatók ki családi szálak, ami 52%-os aránynak felel meg a teljes csoportra vetítve. E személyi kör negyedrésze, összesen nyolc fő befolyásos rokonai révén egyből főpapi székbe ülhetett. Köztük találjuk Beatrix királyné testvérét (Aragóniai), unokaöccsét (Estei), Szapolyai Imre kincstartó (1459–1464)[180] testvérét (Miklós), Perényi Imre nádor (1504–1519)[181] fiát (Ferenc), Pálóci Mihály kamarásmester (Csaholyi), valamint Laki Túz János ajtónállómester (1465–1470) és szlavón bán (1476–1470)[182] unokatestvérét (Szentlászlói), továbbá két esztergomi érsek, Beckensloer (Stolc) és Bakóc (Erdődi János és Simon) egy-egy rokonát. Mátyás király unokatestvére, vingárti Geréb László először a gazdag nagybányai plébánia élére került (1472) az uralkodó révén, majd néhány év elteltével az erdélyi püspöki méltóságot kapta meg (1476). Ernuszt János kincstartónak (1467–1476),[183] az uralkodó egyik bizalmasának fia, Zsigmond a királyellenes zendülést követően került a pécsi püspökség élére (1473). Várdai Mátyás boszniai püspöki méltóságba emelkedését pedig testvére, Aladár egyengette, aki királyi kamarásként (1480–1487) szolgálta az uralkodót.[184] Gibárti Keserű István alnádor (1500, 1506–1519)[185] kúriai kapcsolatai segítették fiát, Mihályt a boszniai püspöki székbe (1502), akit Váradi Péter érsek és Szatmári György püspök is támogattak.[186] Macedóniai László szerémi püspöki kinevezését (1520) többek között unokatestvérének, Bátori István nádor (1519–1523, 1524–1525, 1526–1530)[187] támogatásának (is) köszönhette.

A püspökkaron belül kirajzolódó nepotizmus egyik kulcsfigurája Bakóc Tamás volt. Az ő egyházi pályáját bátyja, Bálint titeli prépost támogatásával kezdte, aki a titeli társaskáptalan őrkanonoki javadalmát juttatta neki. A püspöki kar tagjaként természetesen Bakóc sem feledkezett meg rokonságáról:

---

[179] A korábbi időszakban sem volt ez másképpen. RÁCZ, *Az egyházi elit*, 158–159.

[180] MVA 1458–1526, I, 129.

[181] MVA 1458–1526, I, 82.

[182] MVA 1458–1526, I, 93.

[183] MVA 1458–1526, I, 130.

[184] KELÉNYI BORBÁLA, *Három Várdai-feleség végrendelete a késő középkorból*, Micae Mediaevales II. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról (szerk. Péterfi Bence–Vadas András–Mikó Gábor–Jakab Péter), Budapest 2012, 166.

[185] 1495–1498 között alországbíró, 1508-ban szreberniki kapitány, 1520-ban pedig királyi tanácsos volt. MVA 1458–1526, I, 81–82. 90. 154.

[186] FEDELES, *A pécsi székeskáptalan*, 366–367 (118. sz.).

[187] MVH 1458–1526, I, 82–83. 90.

öccsének, Szatmári Ferencnek kijárta a győri (1492), míg az Erdődi családból származó unokaöccseinek a nyitrai (1504: István) és a zágrábi (1515: János, 1518: Simon) püspökségeket.[188] Zrednai János váradi püspöki méltóságviselése idején lett neposa, Janus Pannonius a székeskáptalan tagja, majd pécsi püspöki kinevezését (1459) is unokafivérének köszönhette.[189] A tágabb rokonsághoz tartozó kamarcai Vitéz János szintén Zrednai püspöksége idején kapott kanonoki stallumot Váradon, azonban csak jóval pártfogója halálát követően lett szerémi püspök (1481).[190] Az említettek mellett Nagylucsei Orbán egri püspökként segítette unokaöccsét, Fodor Istvánt a szerémi püspöki székbe (1489),[191] továbbá ugyanígy tett Mátyás két külföldi származású főpapja Beckensloer és Filipec egy-egy rokona (Stolc és Farkas) esetében, akik a váradi egyházmegye élére kerültek.[192]

Voltak olyan, a királlyal, illetve a királynéval személyes kapcsolatban állók, akiknek többségét az uralkodói szolgálat kapcsán már említettem (Filipec, Gergely, Isvalies, Pesciai, Polnar Gábor és János, Rangoni). A Polnar fivérek egyházi pályafutásának kezdetét nagybátyjuk, Márk domonkos szerzetes egyengette, akinek hatására Gábor be is lépett Szent Domonkos rendjébe.[193] Gergely ferences szerzetes a király gyóntatójaként és hitszónokaként került bizalmi viszonyba a királlyal, a külföldiek pedig valamennyien az uralkodó kegyéből nyerték el püspöki székük et. Sánkfalvi Antal nyitrai püspöki címét (1492) II. Ulászlónak köszönhette, aki még Mátyás regnálása idején komoly diplomáciai tapasztalatokat szerzett pozsonyi prépost szolgálataira továbbra is igényt tartott a Szentszékkel fenntartott kapcsolatok ápolása terén.[194]

20 személy (32%) tekintélyes egyházi és/vagy világi támogatók révén került főpapi székbe, akiket általában familiárisi kapcsolat fűzött össze. Közöttük egy népesebb csoport kontúrja rajzolódik ki, amely tagjai számára a királyi kincstárból vezetett az út a főpapi karba, amint fentebb láthattuk. Mátyás

[188] C. Tóth Norbert, *Erdődi Bakóc Tamás érsek rokonsága (Rekonstrukciós kísérlet)*, Turul 91 (2018) 8–30.

[189] Fedeles, *Pécsi egyházmegye*, 128–132.

[190] Kristóf, *Egyházi középréteg*, 260–261 (176. sz.).

[191] MVA 1458–1526, I, 31; C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 42.

[192] MVA 1458–1526, I, 51–52; C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 111.

[193] Adinel C. Dincă, *Marcus Polnar (†1506). A Bright Star in the Constellation of a Transylvanian Family*, Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis 11 (2021) 145–166.

[194] Miriam Hlavačková, *A Diplomat in the Service of the Kings of Hungary. The Activity of the Bishop of Nitra Antony of Šankovce at the End of the Middle Ages*, Historický časopis. Supplement 59 (2011) 3–24.

kincstári reformjától kezdődően a mohácsi csatáig összesen 20 kincstartó állt a hivatal élén, közülük 11 fő volt a püspökkar tagja.[195] Janus, Szentlászlói, Ernuszt, Szegedi, Várdai Ferenc, Beriszló és Szalkai már püspökként vezették a hivatalt, míg Handó, Nagylucsei, Vémeri és Várdai Pál kincstári szolgálatuk közben vagy azt követően nyertek főpapi címet. A névsort kiegészíthetjük Kálmáncsehi Domonkossal és Tomori Pállal, ugyanis egykor ők is a kincstár alkalmazottai voltak. Kubinyi András a kincstár késő középkori személyi összetételét vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy a hivatal folyamatos működését olyan deákműveltséggel rendelkező értelmiségi szakemberek biztosították, akiket a kincstartó választott ki tehetséges és jól képzett familiárisai köréből. A folyamatosságot pedig az szavatolta, hogy a jó szakemberek uruk távozását követően is a hivatalban maradtak, a legtehetségesebbek pedig kincstartóvá léptek elő.[196] Ernuszt János familiárisai közé tartozott Handó, Nagylucsei és Kálmáncsehi, közülük az első kettő Ernuszt halálát (1476) követően egymást követően irányította a hivatalt 1476 és 1490 között. Nagylucsei egykori familiárisa, Szegedi Lukács 1492–1494, majd Szegedi alkincstartója, Vémeri Zsigmond 1496 és 1500 között állt a hivatal élén, utóbbit pedig Nagylucsei egykori alkincstartója, Bornemissza János követte (1500–1504), akinek pályáját Kálmáncsehi is támogatta. A sor nem szakad meg, ugyanis Bornemissza egyik protezsáltját, a későbbi esztergomi érseket, Szalkai Lászlót nevezte ki alkincstartójává, aki Bornemissza hivatali utódai alatt is e pozícióban maradt (1500–1509), később pedig – igaz már váci püspökként – kincstartóvá nevezte ki (1516–1517) II. Lajos. Várdai Pál egyik „felfedezője", a már említett egykori Ernuszt alkalmazott, Kálmáncsehi volt. Várdai 1512 és 1516 között alkincstartóként működött, majd három alkalommal is kincstartóként irányította a hivatalt (1517–1519, 1520–1521 és 1523–1524).[197] Az elmondottakat még annyival egészíthetjük ki, hogy a későbbi kalocsai érsek, Tomori Pál két évtizeden át szolgálta familiárisként Bornemissza Jánost, mielőtt felvette volna a ferencesek csuháját (1520). Ura, valamint mások kincstartósága alatt Erdélyben sókamarási feladatokat látott el, tehát ez idő alatt ő is kincstári hivatalnokként dolgozott.[198]

---

[195] Battyányi Benedek, Várdai Pál és Thurzó Elek több alkalommal is vezette a hivatalt. MVA 1458–1526, I, 130–135.

[196] Kubinyi, *A kincstári személyzet*, 35–36.

[197] MVA 1458–1526, I, 130–135; Kubinyi, *A kincstári személyzet*.

[198] Udvardy, *A kalocsai érsekek*, 426–468.

Bakóc, aki 1490-től fő- és titkoskancellárként II. Ulászló egyik bizalmasa volt, befolyását a főpapkinevezések terén is érvényre tudta juttatni, amint az előzőekben láthattuk. Nem pusztán saját rokonainak egyházi pályafutását egyengette, hanem az általa kiválasztott tehetséges familiárisai közül is többeket püspöki székbe segített. Az időközben a kincstárból a kancelláriára átkerült Kálmáncsehi Domonkos váradi püspöki kinevezésénél is bábáskodott, amint fentebb láthattuk.[199] Bakóc Szatmári György magasra ívelő pályafutásában is kulcsszerepet játszott. A kassai származású polgárfi az 1490-es évek elején került a királyi kancelláriára, ahol hamarosan Bakóc bizalmasává vált. Az 1490-es években főnöke támogatásával egyre fontosabb szerepet játszott a hivatal napi ügymenetében, sőt 1497 végétől, amikor a rendek nyomására az uralkodó ideiglenesen elvette Bakóctól a királyi pecséteket, Szatmári irányította a hivatalt.[200] Az esztergomi érsek támogatásával az uralkodó titkárrá (1495), később titkoskancellárrá nevezte ki (1503), majd Bakóc halálát követően elnyerte a fő- és titkoskancellári címet is (1522).[201] Bakóc és Szatmári pedig egyaránt eredményesen támogatták csulai Móré Fülöp, Várdai Ferenc és Thurzó Zsigmond előmenetelét, hiszen valamennyien püspöki méltóságot nyertek.

A püspökkinevezések gyakorlata egyúttal olyan motivációs rendszert eredményezett, ami a tehetséges és mindenekelőtt az uralkodóhoz lojális személyek számára egyre magasabbra ívelő pályaképet is kínálhatott. Persze ahhoz, hogy egy tehetséges köznemes, polgár vagy jobbágy püspöki süveghez jusson, megfelelő kapcsolati hálóval, befolyásos támogatókkal kellett rendelkeznie, amint fentebb láthattuk. A következőkben a korszak főpapjainak egyházi pályafutását vesszük górcső alá, mely során elsőként azt vizsgáljuk meg, hogy milyen típusú javadalmakat viseltek az érsekek és püspökök kinevezésüket megelőzően. Mátyás és a Jagellók regnálása idején összesen 21 olyan személyt találunk, akik magyarországi egyházi pályafutásukat főpapként kezdték (28%). Közülük hárman (Szécsi, Labiszyni, Mikola) még 1458 előtt lettek a főpapi kar tagjai. Az 1458 után kinevezettek harmada, összesen hat klerikus (Stolc, Aragóniai, Estei, Rangoni, Pisciai, Isvalies) külföldről érkezett. Stolcon kívül valamennyien olaszok és a magyar–szentszéki érintkezések szereplői voltak. Négyen a bíborosi kollégium tagjai, hárman pedig (Aragóniai, Rangoni, Isvalies) a Magyar Királyság bíboros protektoraiként egyengették az uralkodók és a pápaság

[199] Neumann Tibor, *Bakóc és Szatmári. Döntéshozatal és kancellária 1490–1497*, Bakóc Tamás emlékezete, 89.

[200] Neumann, *Bakóc és Szatmári*, 89–108.

[201] MVA 1458–1526, I, 70–71.

kapcsolatait.[202] A Mátyás által még gyermekként az esztergomi érseki székbe emelt Estei Hippolit II. Ulászló uralkodása alatt nyerte el a bíborosi kalapot (1493), ám ő elsősorban családja és a saját érdekeit képviselte a Római Kúria szövevényes hálójában. Pisciai, bár nem emelkedett az egyházi hierarchia legmagasabb szintjére, szentszéki diplomataként jelentős kúriai kapcsolatrendszerrel bírt. Mátyás számos diplomáciai ügyet bízott rá, amelyeket sikerrel teljesített. Ezeket honorálandó, valamint a szentszéki befolyására apellálva kapta meg a szerémi püspöki széket (1479). Aragóniai és Estei kinevezésében az uralkodó feleségéhez fűződő rokoni kapcsolatuk szintén meghatározó szempont volt, ami a lojalitásukat szavatolta. A befolyásos rokonság támogatása további öt püspöki kinevezés hátterében tapintható ki, amint fentebb említettem. Szapolyai Miklós erdélyi püspöki kinevezésében (1462) bátyja, Imre játszott fontos szerepet. Szintén befolyásos rokoni támogatásnak köszönhette a zágrábi főpapi széket Szentlászlói Osvát (1466) és Erdődi Simon (1518). Pálóci Mihály királyi pohárnok-, majd kamarásmester az uralkodótól átruházott főkegyúri jog alapján juttatta unokatestvérét, Csaholyi Ferencet a csanádi egyházmegye élére (1514).[203] Perényi Ferenc erdélyi kinevezését (1508) pedig apjának, a nádori méltóságot viselő Imrének köszönhette. Gergely ferences szerzetes Mátyás király gyóntatójaként került a nyitrai püspökség élére (1484). Kinevezése hátterében egyértelműen a királyhoz fűződő személyes kapcsolata állt, mivel – amint fentebb láthattuk – Mátyás az évekig betöltetlen, stratégiai szempontból fontos nyitrai püspökvárat kívánta megbízható személyre bízni. Szegedi Lukács boszniai kinevezését (1490) Nagylucsei támogatásának köszönhette, aki II. Ulászló trónra kerülésében elévülhetetlen érdemeket szerzett. Szalkai László a királyi udvarban végzett szolgálatainak elismeréseként kapta a váci püspöki méltóságot (1513). II. Lajos király kifejezett kérésére került a kalocsai érseki székbe Tomori Pál (1522), aki élete java részét uradalomigazgatóként és katonaként élte le. Az akkor már évek óta ferences barátként élő Tomorira az egyre fokozódó oszmán fenyegetés miatt nagy szükség volt a déli végeken, ezért bízta rá az uralkodó a tűzvonalban lévő déli egyházmegye kormányzatát. Polnar Gábor boszniai (1493), gúti Ország János szerémi (1504) és szelei Tomori János egri (1522) püspöki kinevezésének körülményei közelebbről nem ismertek, valószínűleg befolyásos udvari pártfogók közbenjárása állhatott a háttérben.

[202] Tusor, *A magyar bíboros protektorátus*, 58–59.
[203] Fraknói, *Oklevéltár*, 69. sz.

Korszakunk főpapjainak valamivel több, mint a fele, összesen 38 fő préposti méltóságból került püspöki székbe, amely a közel hasonló intervallumú korábbi időszakhoz képest egyharmados növekedést jelent (26 fő). A két adatsor azonban nem illeszkedik maradéktalanul, ugyanis a „kibővített", Zsigmond-korra fókuszáló elemzés kiterjed a korbáviai, a zenggi és a knini egyháznagyokra is.[204] A két periódust összehasonlítva azt láthatjuk, hogy míg az 1458 és 1526 között főpapi méltóságot viselő 75 fő 50,6%-a korábban prépostként mutatható ki, az 1380 és 1440 közötti prelátusok esetében ez az arány 41%.[205] Amennyiben a Mátyás- és a Jagelló-korban kinevezett főpapokra szűkítjük a vizsgálatot, egy százalékponttal magasabb, 51,6%-os arányt kapunk, ami nem számottevő különbség. A késő középkori Magyarországon összesen 44 préposti méltóság létezett, amely 14 székes- és 30 társasegyház között oszlott meg.[206] Mindezt összevetve a 38 fős csoport létszámával, jól látható, hogy az egy időpillanatban rendelkezésre álló préposti helyek összegét sem éri el a prépostok közül a főpapság soraiba kerülők száma. A 38 püspök közül 20 nagy- és 18 kispréposti javadalomból került főpapi székbe (3–4. táblázat).[207] Ami a testületek közti megoszlást illeti, ott a társaskáptalanok felé billen el kismértékben a mérleg nyelve (10:9). A 14 magyar egyházmegyei központ közül mindössze az egri és az erdélyi püspökség, valamint az esztergomi érsekség hiányzik. Az kevésbé meglepő, hogy az ország első számú egyházi méltóságára, az esztergomi érsekségre nem lehetett közvetlenül préposti stallumból bejutni, az azonban már figyelemreméltó, hogy Eger és Erdély – az előző időszaktól eltérően – úgy látszik ugyancsak elérhetetlen volt a prépostok számára.[208] Mindkét egyházmegye a jól jövedelmezők közé tartozott, de Kalocsa, Pécs és Várad gazdagabbnak számított, így biztosan nem az anyagi lehetőségek állhattak a jelenség háttérben. A prépostok közül egyaránt öt fő került a boszniai, a szeré-

[204] C. Tóth Norbert, *Préposti méltóság: pásztorbot a „zsebben"? (Kikből lettek egyháznagyok a Zsigmond-korban?)*, Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére (Fontes et Libri 3), szerk. Fedeles Tamás–Hunyadi Zsolt, Szeged–Debrecen 2019, 113–128.

[205] C. Tóth, *Préposti méltóság*, 123–124.

[206] C. Tóth Norbert, *A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 4), Budapest 2013.

[207] Természetesen vannak átfedések (például Nagylucsei Orbán egyidejűleg pécsi nagy- és fehérvári kisprépost, Szatmári Ferenc egri és óbudai prépost, csulai Móré Fülöp egri nagy- és bácsi kisprépost, stb.), amely esetekben a székeskáptalani méltóságot vettem figyelembe.

[208] C. Tóth, *Préposti méltóság*, 118–119.

mi, a váradi és a veszprémi püspökség élére. A sorban Győr és Pécs négy-négy, majd Kalocsa és Nyitra következett három-három személlyel. Ketten zágrábi püspökök lettek, míg egy-egy prépost a csanádi és a váci püspöki méltóságot nyerte el. Az esztergomi székeskáptalan préposti javadalma – a Zsigmond-korhoz hasonlóan és az Anjou-korral ellentétben – nem számított ugródeszkának a főpapi székbe.[209]

3. táblázat
Nagyprépostok főpapi székben

Püspökség/ Érsekség	*Székeskáptalan*									*Σ*
	Bács	*Csanád*	*Eger*	*Erdély*	*Eszter-gom*	*Pécs*	*Vác*	*Várad*	*Veszp-rém*	
Bosznia	1	0	0	0	0	0	1	0	0	2
Csanád	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Győr	0	0	1	0	0	1	0	0	0	2
Kalocsa	0	0	1	1	0	1	0	0	0	3
Nyitra	0	1	0	1	0	0	0	0	0	2
Pécs	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2
Szerém	0	0	0	0	0	1	0	1	0	2
Vác	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Várad	0	0	0	0	0	1	0	2	0	3
Veszprém	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Zágráb	0	0	0	0	1	0	0	0	1	2
Összesen	1	1	5	2	1	5	1	3	1	20

[209] C. Tóth, *Préposti méltóság*, 116; Rácz, *Az egyházi elit*, 160.

4. táblázat
Kisprépostok főpapi székben[210]

Társas-káptalan	*Püspökség/Érsekség*								*Σ*
	Bosznia	*Győr*	*Nyitra*	*Pécs*	*Szerém*	*Vác*	*Várad*	*Veszprém*	
Bács	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Buda	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Esztergom	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Fehérvár 1.	0	0	0	0	1	0	1	2	4
Fehérvár 2.	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Felhévíz	0	0	0	1	0	0	1	0	2
Óbuda	0	1	0	0	1	1	0	1	4
Pozsega	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Pozsony	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Titel	0	1	0	1	0	0	0	0	2
Összesen	3	2	1	2	3	1	2	4	18

A legtöbb püspököt adó káptalan között találjuk az egri, a pécsi és a váradi székes-, valamint a fehérvári Szűz Mária és az óbudai Szent Péter-társaskáptalanokat (5. táblázat). E testületek éléről összesen 21 prépost fejére került püspöksüveg, amely a teljes csoportra vetítve 58%-os aránynak felel meg. Mindezek alapján óvatosan annyit fogalmazhatunk meg, hogy e testületek vezetői nagyobb eséllyel remélhették a püspöksüveg elnyerését, mint a fennmaradó 39 intézmény elöljárói. Érdemes közelebbről szemügyre venni az említett öt testület prépostjait, ezáltal tovább árnyalva a képet.[211] Az első feltűnő jelenség, hogy a kilenc székeskáptalan közül mindössze a váradi testület prépostjai jelentettek utánpótlásforrást saját püspökségük számára, a három főpapi széket elnyerő prépost közül kettő (Zrednai, Farkas) Várad püspöke lett, míg egy Szerémbe került (kamarcai Vitéz). E mögött azonban egyáltalán nem kell va-

[210] Helykímélés okán a következő rövidített formákat alkalmaztam: Buda = budai Szent Zsigmond-, Esztergom = esztergomi Szent István-, Fehérvár 1. = fehérvári Szűz Mária-, Fehérvár 2. = fehérvári Szent Miklós-, Felhévíz = budafelhévízi-prépostság.

[211] Az adatok forrása: Köblös, *Az egyházi középréteg*; Fedeles, *A pécsi székeskáptalan*; Kristóf, *Egyházi középréteg*; C. Tóth Norbert, *Az egri káptalan archontológiája 1387–1526*, Turul 88 (2015) 48–71. – Az egri káptalan esetében 1452-től vettem figyelembe a prépostokat, ugyanis Barius Miklós pécsi püspök és Várdai István kalocsai érsek még Mátyás regnálása előtt viselte a méltóságot és került főpapi székbe. A váradi székeskáptalan esetében pedig hasonló okból Zrednai (Vitéz) János méltóságviselésétől kezdve (1442) vettem számba a prépostokat.

lamiféle tudatosságot feltételezni, itt mindössze véletlen egybeesésről van szó: mindkét esetben ugyanis a váradi püspöki szék volt éppen üresedésben. A másik négy testület esetében szintén hasonló megállapításra juthatunk a regionális szempontok tekintetében. Az öt egri prépost közül ketten Pécsre (Barius, Móré), egy-egy fő pedig Kalocsára (Várdai István), Győrbe (Szatmári Ferenc) és Veszprémbe (Szalaházi) került. A pécsi nagyprépostok közül egy-egy fő került Váradra (Beckensloer), Csanádra (Hangácsi), Győrbe (Nagylucsei), Kalocsára (Handó) és Szerémbe (Brodarics). Fehérvár és Óbuda esetében rajzolódik ki első látásra területi illeszkedés, amennyiben a két egyaránt a veszprémi egyházmegye területén fekvő káptalan vezetői közül hárman is veszprémi püspökök lettek (Szatmári György, Beriszló és Frangepán). A két testület összesen nyolc püspöki méltóságra emelkedő tagja közül a fennmaradó öt fő esetében azonban ez már korántsem mondható el: egy-egy fő érkezett Szerémbe (Bacskai), Győrbe (Paksi), Vácra (Gosztonyi), Váradra (Kálmáncsehi) és Nyitrára (Thurzó). Az öt káptalan korszakbéli prépostjainak mintegy 46%-a lett a főpapi kar tagja, ami relatíve magas aránynak számít.[212] Talán nem járunk távol a valóságtól, ha e tendenciának látszó jelenség mögött anyagi és presztízsbéli okokat feltételezünk. A késő középkorban ugyanis a legjövedelmezőbb prépositi stallumnak az egri számított 480 aranyforintra taksált éves jövedelemmel, majd – az esztergomi (400) után – a pécsi (300), a fehérvári (300) és a budai (300), végül a váradi (250) következett.[213] E javadalmakból az egyházi karrier szempontjából az előrelépést pedig egyértelműen a püspöki szék jelentette.

5. táblázat
A legtöbb püspököt adó káptalanok

Káptalan	*Prépost*	*Püspök*	%
Eger	9	5	55
Pécs	10	5	50
Fehérvár	7	4	57
Óbuda	11	4	36
Várad	9	3	33
Összesen	**46**	**21**	**45,65**

[212] Amennyiben hozzájuk számítjuk a Mohács után püspöki kinevezést nyerő két óbudai prépostot (Gerendi Miklós, Statileo János), az arányszám tovább emelkedik.

[213] Fedeles, *A pécsi székeskáptalan*, 154.

A püspökké előrelépő prépostok pályafutása kapcsán összességében nem rajzolódik ki semmilyen tendencia, bevett karrierút, így a préposti cím egyáltalán nem jelenthette birtokosa számára a főpapi karba kerülés biztosítékát. Mindazonáltal az uralkodók számára a prépostok továbbra is fontos bázisát képezték a főpapi székek betöltésének.[214]

Az azonnal főpapi méltóságot nyerők (21 fő/28%) és a préposti székből előre lépők (38 fő/51%) mellett további 16 fő (21%) kezébe került pásztorbot. Ők püspöki kinevezésüket megelőzően a prépostokhoz hasonlóan szintén az egyházi középréteghez tartoztak. A legtöbben egy-egy kanonoki stallum birtokosai voltak, de találunk köztük főespereseket és plébánosokat egyaránt. Érdekes módon e csoport tagjai között van hat báró (Bátori, Csáki, Csupor, Hédervári, Pálóci, Geréb) is, akik a teljes korabeli püspöki karban kimutatható 13 arisztokrata 46%-át teszik ki. Ebből egyúttal az is következik, hogy az előkelő származás és a befolyásos rokonok sem jelentettek feltétlenül garanciát a bárófiaknak a püspöki szék azonnali elnyerésére. Míg a kiskorú Perényi Ferenc apja támogatásával rögtön megkapta az erdélyi (1508), gúti Ország János pedig a szerémi (1504) püspökséget, a szintén patinás famíliából származó Pálóci Zsigmond számára az erdélyi kanonokságon és a szatmári főesperesi hivatalon (1469) keresztül vezetett az út a szerémi püspöki székbe (1474). Mátyás király unokaöccse, vingárti Geréb László fejére sem került azonnal püspöki infula, ugyanis itáliai tanulmányairól hazatérve a nagybányai plébánia élére nevezte ki az uralkodó (1472). Miután Rangoni Gábor egri áthelyezésével üressé vált az erdélyi püspöki szék, a királyi rokon került Gyulafehérvárra (1476). Valószínűleg az említett két esetben is mindössze arról lehetett szó, hogy meg kellett várni egy-egy püspöki szék megüresedését, hiszen így nyílt lehetőség új kinevezésekre. Vingárti Geréb esetében talán azt is valószínűsíthetjük, hogy kifejezetten az erdélyi széket szerette volna megkapni. E feltételezést támogatja, hogy egyrészt ferrarai tanulótársa, Pálóci már két évvel korábban elnyerte a megüresedett szerémi püspöki méltóságot (tehát volt elérhető püspöki szék), másrészről pedig a váradi egyházmegye 1473–1476 között betöltetlen volt, amit Jan Filipec néhány hónappal Geréb erdélyi kinevezése előtt nyert el. Vingárti Geréb László végül negyedszázados erdélyi püspökségét követően a kalocsai érseki méltóságot elnyerve (1501) jutott pályafutása csúcsára.[215] A fentebb már említett Polnar János pályáját érdemes még röviden áttekinteni, amely a korszakra jellemző karrierépítés szinte valamennyi elemét

[214] Az előző korszakra lásd: C. Tóth, *Préposti méltóság*, 118. és 124.

[215] C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 37. 61–62. 96. 110.

megjeleníti. A segesvári polgárfit – két testvéreihez hasonlóan – dominikánus szerzetes nagybátyja, Márk indította el az egyházi pályán. A szászkézdi dékán nagybácsi – aki egyúttal segesvári és segesdi plébános, váci kanonok és főesperes volt – támogatásával jutott János a szászkézdi plébánia javadalmához (1494), amely jövedelméből külföldi tanulmányait finanszírozta. Hazatérését követően elnyert egy-egy váradi (1501) és erdélyi (1503) kanonoki stallumot is. Anna királyné udvarába kerülve (1503) szolgálataiért, a királyi hitves kérésére megkapta a nyitrai püspökséget (1504), azonban halála miatt a pásztorbot ténylegesen már nem kerülhetett kezébe.[216]

A Polnar család kapcsán nem feledkezhetünk meg a szerzetes-püspökökről sem. János két bátyja egyaránt a nagybácsi nyomdokait követve Szent Domonkos rendjének tagja volt, közülük – amint láthattuk – Gábor boszniai püspökként lett a főpapi kar tagja. Rajta kívül három obszerváns ferences barát Rangoni Gábor, Gergely királyi gyóntató és Tomori Pál került a prelátusok közé. Ketten pedig püspöki méltóságukról lemondva lettek egy-egy szerzetesi közösség tagjai: Jan Filipec a ferencesek, míg Szakolyi János a pálosok habitusát öltötte magára.

Fentebb már érintettem a korszak főpapkinevezéseinek számát és a többes javadalomviselések kérdését. Érdemes azt is megvizsgálni a 75 püspök pályafutásának alakulása kapcsán, hogy kimutatható-e valamifajta rendező elv az egyes püspöki székek egymást követő elnyerése során. Kezdjük a két érseki szék betöltésének általános jellemzőivel! A vizsgált időszakban egyaránt nyolcan viselték az esztergomi és a kalocsai érseki méltóságot. Az átlagos hivatalviselési idő tekintetében némi eltérés tapasztalható: Esztergomban 11, míg Kalocsán nyolc év az érték, ami akár az egyházmegyék üresedési időtartamával is indokolható (67 és 100 hónap). A legnagyobb különbség a főpapok érseki címet megelőző egyházi pályafutása terén tapasztalható. Míg ugyanis az esztergomi érsekek között csak két olyan személyt találunk (Aragóniai, Estei), aki korábban nem viselt magyar püspöki méltóságot, Kalocsán öt ilyen prelátus (Várdai, Matucsinai, Handó, Váradi, Tomori) mutatható ki. Négyen két (Szécsi, Beckensloer, Bakóc, Szalkai), egy-egy fő pedig egy (Zrednai), illetve három (Szatmári) püspökséget követően került Esztergomba. A kalocsai érsekek közül mindössze Kálmáncsehi Domokos állt korábban egymást követően két egyházmegye élén. Az is figyelemreméltó jelenség, hogy az öt püspökből esztergomi érsekké előre lépett főpapok közül négyen (Szécsi, Beckensloer, Bakóc, Szalkai) az egri püspöki székből kerültek a magyar egyház élére, Szatmári

[216] Kristóf, *Egyházi középréteg*, 239 (126. sz.); Dincă, *Marcus Polnar*.

pedig az egrihez hasonló presztízsű és anyagi hátérrel rendelkező pécsiről tette át székhelyét a Duna partjára. Az elmondottak alapján jól látható, hogy az esztergomi érseki méltóságot – a királyi család két rokonán kívül – csak olyanok nyerhették el, akik bizonyították az uralkodó iránti lojalitásukat, továbbá az egyházkormányzat terén is tapasztalatokkal rendelkeztek. Az Anjou-kor második felére jellemző tendencia, mely szerint általában a kalocsai érsekek kerültek Esztergomba, Zsigmond uralkodásával megszűnt,[217] és erre a korszakunkban sem találunk példát.

Amint említettem, a vizsgált főpapok összesen 115 alkalommal kerültek a 14 magyar egyházmegye valamelyikének élére. A legkevesebb prelátus, 5-5 fő Csanádon és Pécsett fordult meg, majd Vác (6), Győr, Zágráb (7), Esztergom, Kalocsa, Veszprém, Bosznia (8), Várad (9), Eger, Erdély és Nyitra (10) következett, végül 14 püspökkel Szerém zárja a sort. Zágrábnál három fővel csökkenthető a püspökök száma, hiszen Döbrentei Tamás, Csupor Demeter és Vémeri Zsigmond ténylegesen soha nem tudták bitokba venni az egyházmegyét. Ugyanez a helyzet Eger kapcsán szelei Tomorival, Nyitra esetében pedig Polnar Jánossal. A püspökségek közti váltásokat vizsgálva lehetőség nyílik az egyházmegyék közti rangsor felállítására. Amint láthattuk, a legtöbben a szerémi püspökség élén fordultak meg. Közülük hét prelátusnak a szerémi volt az első püspöki méltósága, ahonnan további főpapi székekbe vezetett útjuk. Hárman (Erdődi István, Bacskai és Thurzó) Nyitrára, ketten (Bátori, Ország) Vácra, egy-egy fő pedig Csanádra (Csáki) és Veszprémbe (kamarcai Vitéz) tette át székhelyét. Thurzó Zsigmond pályafutását érdemes közelebbről is szemügyre vennünk, ő ugyanis egymást követően négy püspökség élén is állt. A szepesi kereskedő család leszármazottja szepesi kanonokként kezdte egyházi pályafutását (1493), majd ez esztergomi székeskáptalanban jutott kanonoki stallumhoz (1500). 1501 februárjában királyi titkárként kapta a szerémi püspökséget, néhány hónap elteltével a szerény jövedelmű egyházmegyét az időközben – Frangepán Gergely veszprémi püspöki kinevezésével – megüresedett fehérvári koronázóbazilika préposti méltóságára cserélte. Két évvel később – a Bacskai Miklós erdélyi püspöki kinevezésével felszabadult – Nyitrára került (1503), majd – Bacskai halálát követően – Erdély következett (1504). Karrierje csúcsát pedig a Szatmári György Pécsre távozásával üressé vált váradi püspökség jelentette.[218] Thurzó tehát a Szerém, Nyitra, Erdély, Várad

[217] Rácz, *Az egyházi elit*, 152; Fedeles, A *magyar főpapok* (adattár).

[218] Bunyitay, *A váradi püspökség története*, I, 354–366; Köblös, *Az egyházi középréteg*, 369–370 (106. sz.); C. Tóth Norbert, *Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája 1100–1543*

sorrendben nyerte el az egyes püspökségeket, ami az említett egyházmegyék hierarchiáját is szemlélteti. A rangsorban az anyagi háttér kardinális szerepet játszott, amit plasztikusan szemléltet Thurzónak a szerémi püspökség és a fehérvári prépostság közti váltása. Mindazonáltal nem a szerémi állt az utolsó helyen az egyházmegyék rangsorában. Fodor István ugyanis a boszniai püspökségről került a szerémi élére (1490), valamint Polnar Gábor is a boszniait kívánta a szerémire cserélni (1501), azonban ő még a csere megvalósulása előtt elhunyt.[219] 1501 tavaszán egy sokszereplős székhelycsere zajlott le, amely során a dominó-effektust Váradi Péter kalocsai érsek halála indította el az év áprilisában. Vingárti Geréb László erdélyi püspök került Kalocsára, akit Gyulafehérváron Kálmáncsehi Domonkos váradi püspök követett, Váradra Szatmári György érkezett Veszprémből, az ő helyét pedig Frangepán Gergely fehérvári prépost foglalta el. Így nyílott meg Thurzó előtt az út Fehérvárra. Az ő elhagyott szerémi püspöki székére Polnar Gábor boszniai püspök pályázott, aki azonban időközben meghalt. Az így megüresedett boszniai püspökséget gibárti Keserű Mihály, a szerémit pedig Erdődi István nyerte el a következő év tavaszán (1502).[220]

A püspökségek közötti rangsor felállításához az egyházmegyék jövedelmi viszonyai fontos támpontot nyújtanak, hiszen a kedvezőbb anyagi lehetőséggel bíró főpapi székek presztízse magától értetődő módon magasabb volt. Ezáltal természetesnek tekinthető, hogy a szerényebben dotált püspökségek élén álló prelátusok a gazdagabb főpapi székek megszerzésére törekedtek,[221] ami persze nem magyar sajátosság.[222] Ezt jól szemlélteti Szatmári György pályafutása, aki – amint fentebb láthattuk – a királyi kancellárián kezdte pályafutását és Bakóc támogatásával egyre befolyásosabb szerepre tett szert a királyi udvarban. Számos egyházi javadalmat szerzett, köztük a mislyei, az erdélyi és az óbudai prépostságokat, végül pedig a püspökségek jöttek egymást követően. Veszprémi püspökként került a prelátusok közé (1499), majd Várad (1501) következett, aztán Pécsre került (1505), hogy patrónus barátja örökébe lépve esztergomi érsekként karrierje csúcsára érjen (1522).[223] Az egyes egyházme-

(Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 9), Budapest 2019, 33; C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 63–64, 86, 98, 112, 137; MVA 1458–1526, I, 52.

[219] C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 43, 99.

[220] MVA 1458–1526, I, 30–31. 33. 38. 48. 52. 54. 60; C. Tóth, *Az egri püspöki szék*, 9–10.

[221] Rácz, *Az egyházi elit*, 152–153; Fügedi, *A XV. századi magyar püspökök*, 483–484.

[222] Maciejewski, *A lengyel püspöki kar*, 139–140.

[223] Tóth-Szabó, *Szatmári György*; Fedeles, *Pécsi egyházmegye*, 136–140; C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 32. 92. 112. 117.

gyék jövedelmi viszonyainak korabeli meghatározásához a főpapkinevezéseket követően az Apostoli Kamarába fizetendő illeték *(servitium commune)* értékét szokás alapul venni. A becslésen *(extimatio)* alapuló illetékkivetés a 14. században az adott egyházmegye éves jövedelmének harmadrészét tehette ki, következésképpen a kamarai adókönyvekben rögzített összegek háromszorosa lehetett az egyes egyházmegyék éves jövedelmeinek minimuma. A 15. század folyamán a bevételek gyarapodásával sokkal életszerűbb immár a kirótt adó ötszörösével számolni az egyházmegyék éves jövedelme kapcsán. Mindezt alátámasztja az esztergomi érsekség és a zágrábi püspökség kamarai illetékének megemelése a 15. század első negyedében: előbbiét megduplázták, utóbbiét pedig megötszörözték.[224] A pápai adókönyvekben rejlő információk mellett milánói és velencei követjelentések Mátyás- és Jagelló-kori adatsorai is rendelkezésünkre állnak, amelyek segítenek a jövedelem-rangsor összeállításában (6. táblázat).

A képet valamelyest árnyalja az 1498. törvény 20. cikkelye, amelyben a főpapok (és egyházi intézmények) katonaállítási kötelezettségét rögzítették. E szerint az esztergomi és az egri püspök 800-800, a kalocsai érsek, a pécsi, a váradi, az erdélyi és a zágrábi püspök egyaránt 400, a győri, a váci és a veszprémi püspök 200-200, a csanádi püspök 100, a nyitrai és a szerémi püspök pedig 50-50 nehézlovas kiállítására voltak kötelezve.[225] Eszerint az egri egyházmegye jövedelmi viszonyai az esztergomiéhoz közelítettek, amit – mint fentebb utaltam rá – a püspökkinevezések is megerősítenek. A jövedelmekre vonatkozó adatsorok és a püspökkinevezések dinamikája alapján a 14 főpapi szék között a következő sorrendet állíthatjuk fel a vizsgált korszakban: 1) Esztergom, 2) Kalocsa, 3) Eger, 4) Pécs, 5) Várad, 6) Erdély, 7) Zágráb, 8) Veszprém, 9) Győr, 10) Vác, 11) Csanád, 12) Nyitra, 13) Szerém és 14) Bosznia.

[224] Hermannus Hoberg, *Taxae pro communibus servitiis. Ex libris obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1445 confectis* (Studii e Testi 144), Città del Vaticano 1949; *Cameralia Documenta Pontificia*, xlv–li; Fedeles Tamás, *A Camera Apostolica és a magyar egyházi javadalmak a konciliarizmus időszakában*, „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris" Tanulmányok a Konstanzi Zsinat 600. évfordulója alkalmából (szerk. Bárány Attila–Pósán László), Debrecen 2014, 189–209, 193–203.

[225] *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1526. évi törvénycikkek*, kiadja Márkus Dezső, Budapest 1899 (CJH), 607.

6. táblázat
A magyar főpapok jövedelmei aranyforintban a 15–16. században[226]

Egyházmegye	*Servitium*	*Jövedelem (×3)*	*Jövedelem (×5)*	*1472*	*1525*
Esztergom	4000	12.000	20.000	70.000	25.000
Pécs	3300	9900	16.500	23.000	25-26.000
Kalocsa-Bács	2000	6000	10.000	32.000	20-22.000
Várad	2000	6000	10.000	22.000	26.000
Zágráb	2000	6000	10.000	60.000	18-20.000
Erdély	1500	4500	7500	23.000	24-25.000
Csanád	900	2700	4500	7000	3000
Veszprém	900	2700	4500	15.000	10-12.000
Eger	800	2400	4000	24.000	22.000
Győr	800	2400	4000	8000	13-14.000
Vác	500	1500	2500	4000	4-5000
Nyitra	275	825	1375	–	4000
Bosznia	200	600	1000	–	–
Szerém	100	300	500	5000	2-3000

[226] Az adatok forrása: Fedeles, *A Camera Apostolica* 201–202; E. Kovács Péter, *A leggazdagabb magyarok 1472-ben. Egy követjelentés és a valóság*, Századok 139 (2005) 421–428; Balogh István, *Velenczei diplomaták Magyarországról (1500–1526)*, Szeged 1929, 80; *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából I–V*, kiad. Bunyitay Vince–Karácsonyi János–Kollányi Ferenc–Lukcsis József–Rapaics Rajmund, Budapest 1902–1912 (ETE), I, 209. sz.

VI.
A PÜSPÖKI ORDÓ

„Húsvét e két utolsó napján az összes rendre előmozdítottam a tisztelendő esztergomi érseket, és püspökké szenteltem őt e királyság nagy megelégedésére, amely már igencsak zúgolódott amiatt, hogy még nem vette fel az egyházi rendeket. A szentelés után, őt igen elégedettnek és áhítatosnak láttam, hiszen a benedikció közben könnyekre fakadt, és a hangja is teljesen elcsuklott" – tudósította 1525. április 16-án, Budán kelt levelében a Szentszéket Lorenzo Campeggio bíboros-legátus.[227] Mindazonáltal – legalábbis a legátus tudósítása szerint – a korabeli közvélemény elvárásainak az efféle halogatás visszatetszőnek számított. Szalkai László, aki ekkor már közel egy éve állt esztergomi érsekként a magyar egyház élén, valóban nem kapkodta el, hiszen bő egy évtizedes püspöki méltóságviselése során (1513–1523 között váci, 1523–1524 között pedig egri püspök volt) nem érezte szükségét pappá szenteltetésének. Persze nem ő volt az egyetlen a főpapi kar tagjai között, aki kinevezésekor még nem köteleződött el a papi hivatás mellett, amint azt a következő néhány példa is szemlélteti. Ernuszt Zsigmond már három éve állt a pécsi püspökség élén, amikor apja végrendeletében arra kérte, hogy „amilyen gyorsan csak lehet, mozdíttassa elő magát a szent egyházi rendekre, és szenteltesse magát püspökké" (1476).[228] Geréb László 1476-ban került az erdélyi püspöki székbe, ám csak jóval később vette fel a magasabb egyházi rendeket, első szentmiséjét *(primicia)*

---

[227] „*Questi ultimi doi giorni di Pascha ho promosso ad omnes ordines el Reverendissimo Strigoniense et consecratolo in episcopum, con gran satisfactione di questo regno, quale murmurava assai di questo suo non essere anchora in sacris. Et dopo la consacratione vedendolo molto contento et divoto, però che nel dare de la benedictione prorupit in lachrymas et mancolli in tutto la voce*": *Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526*, Budapest 1884 (MVH II/1), 170; Fraknói, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései*, II, 347.

[228] „*Item rogo filium meum Sigismundum episcopum ecclesie Quinqueecclesiensis ut quantocicius promoveatur ad [sacr]os clericorum ordines et faciat se consecrari in episcopum*": *Zala vármegye története. Oklevéltár II, 1364–1498*, szerk. Nagy Imre–Véghelyi Dezső–Nagy Gyula, Budapest 1890, 605–610 (320. sz.).

pedig 1498. július 22-én mutatta be.[229] Szatmári György is – akit 1499-ben veszprémi püspökké nevezett ki a király – sokáig halogatta döntését. Jóllehet gyerekkori barátja, Somi Józsa temesi ispán már 1502-ben úgy tudta, hogy elhatározta magát a papi hivatás mellett,[230] erre – többszöri pápai halasztási engedély birtokában – csak évekkel később került sor. Első szentmiséjét végül 1506 őszén mutatta be már pécsi püspökként szülővárosában, Kassán.[231] Gosztonyi János (1512) és Várdai Ferenc egyaránt csak a második püspöki székükben ülve köteleződtek el véglegesen a lelkipásztori szolgálat mellett.[232] Vajon mi lehet e korántsem pusztán magyarországi jelenségnek az oka? Miért halogatták sokan a presbiteri, majd a püspöki ordó felvételét? A magyarázat egyszerűnek tűnik, hiszen elegendő felidéznünk az egyházi javadalom egyenlő fizetés tételről fentebb írottakat. Az uralkodó a számára megbízható és alkalmas személyeknek adományozott kisebb-nagyobb egyházi javadalmakat, s ugyanígy tettek a királyi főkegyúri jogot ideiglenesen birtokló előkelők is. E két szempont – a lojalitás és a szaktudás – ugyanis sokkal fontosabb volt a kiválasztásnál, mint a lelkipásztori attitűd és a liturgikus feladatok ellátásának képessége. Mályusz Elemér a késő középkor mély vallásosságával indokolta a korszak püspökeinek magatartását, akik végül hosszas lelki küzdelmet követően hozták meg döntésüket és vették fel a magasabb egyházi rendeket.[233] Tény és való, hogy a 15. század folyamán, különösen annak második felében átalakult a hitélet, sokkal személyesebbé vált,[234] azonban véleményem szerint püspökeink eseté-

[229] Temesváry János, *Geréb László erdélyi püspök első miséje 1498-ban*, Erdélyi Múzeum 28 (1911) 2. sz., 136–137.

[230] „*iam donatio se deliberavit promoveri ad sacrum ordinem presbiteratus*": MNL OL DL 30 241/12.

[231] Theiner, *Vet. mon. Hung.* II, 560–564; Tóth-Szabó, *Szatmári György*, 70; Mályusz, *Egyházi társadalom*, 184–185; Farbaky, *Szatmári György*, 17.

[232] MNL OL DF 277 730; Kovács Mihai, *Várdai Ferenc erdélyi püspök 1517. évi primíciájának írásos emlékei*, Aut lego vel scribo (Scriptorium 4), szerk. Boros István–Takács László, Budapest 2023, 99–112.

[233] „Szatmári és társai nem vallástalanok, hisznek az egyház tanaiban s megtartják azokat; kegyes célokra hagyott nagy egyházi alapítványaik erről tanúskodnak. Vallásosságuk azonban más színezetű sőt más jellegű, mint XIV. századi elődeiké: egyénibb. […] a XIV. századi főpapok nem voltak vallásosabbak, mint a XVI. század eleiek, éppen csak kevesebbet gondolkodtak hivatásukon, s nem sokat tépelődtek, alkalmasak-e tisztük betöltésére." Mályusz, *Egyházi társadalom*, 187–188.

[234] A témára lásd: Johann Huizinga, *A középkor alkonya*, Budapest 1996, 106–152; Pásztor Lajos, *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, Budapest 2000²; Fedeles, *Devóció és reprezentáció*, 15–34 (és az ott idézett szakirodalmat).

ben nem (pusztán) erről lehetett szó. Azok, akik halogatták felszentelésüket, egyszerűen a munkájukért járó fizetést és az azzal járó presztízst látták a püspöki címben. Számukra ugyanis a nagyobb egyházi rendek felvétele előtt még a világi karrier és a családalapítás lehetősége is nyitva állt, amint gibárti Keserű Mihály példája is alátámasztja. Pályafutását – amint láthattuk – nádorhelyettes apja támogatásával kezdte építeni. A Valkó és Baranya vármegyében birtokos nemesi család sarja Váradi Péter kalocsai érsek támogatásával Itáliában szerzett humanista műveltséget, tanulmányai anyagi fedezetét az apja által számára kijárt pécsi éneklőkanonoki stallum biztosította. 1502-ben aztán apja és Szatmári György támogatásával az uralkodó boszniai püspökké nevezte ki, később pedig a királyi titkárok sorába lépett. Mivel a boszniai volt a legszegényebb magyar egyházmegye, az uralkodó a fehérvári őrkanonoki javadalmat is neki adományozta (1514). 1525 tavaszán azonban váratlanul (?) lemondott a püspökségről, egyházi javadalmait hátrahagyva világiként folytatta életét. Kétszer nősült, második házasságából pedig három gyermeke is született.[235] Ő – amint Giovanni Antonio da Burgio nuncius leveléből megtudjuk – nem volt felszentelve *(non essendo in ordine sacro)*, és a király támogatásával kérte a pápától felmentését, hogy elhagyhassa egyházi javadalmait.[236] Más volt a helyzet a gyermek-főpapokkal, hiszen ők legfeljebb lojalitásuk és egyéb szempontok alapján, nem pedig szolgálatuk ellentételezéséért lettek érsekek-püspökök. E ponton célszerű röviden áttekinteni azon kánonjogi előírásokat, amelyek a püspökszentelés előfeltételei voltak.

A klérus tagjává az egyházi rend *(ordo)* szentségének felvétele által válhatott valaki, amely két nagyobb csoportból, az úgynevezett négy kisebb *(ordines minores)*, valamint a három nagyobb rendből *(ordines maiores, ordines sacri)* állt. A papsághoz tartozás – a hajkorona közepének kör alakú leborotválása révén – külsőleg is látható jelét az első tonzúra jelentette. A négy kisebb rend *(quatuor minores)* birtokában – amelyeket általában egyetlen szertartás keretében adtak fel – az illető már az egyháziak kiváltságait élvezte, azonban a későbbiekben még visszatérhetett a laikus állapotba (házasodhatott, világi foglalkozást űzhetett). A három magasabb ordó az alszerpapi *(subdiaconatus)*, a szerpapi *(diaconatus)* és az áldozópapi *(presbiteratus)* voltak. Az alszerpapi fokozat képezte a valódi választóvonalat a cölibátus megtartása és az imaórákon történő részvétel kötelezettsége által, egyértelművé téve, miszerint az illető további életét

[235] Fedeles, *Pécsi székeskáptalan*, 366–367 (118. sz.); Köblös, *Az egyházi középréteg*, 353–354; Lakatos Bálint, *Keserű Mihály, gibárti*, Püspöklexikon, 97–101.

[236] MVH II/1, 150.

immár kizárólag az egyháznak szenteli. Természetesen csak a presbiteri ordó felvételével vált lehetővé a szentmise-celebrálás, valamint a szakramentumok kiszolgáltatása. Az egyházi rend szentségének legmagasabb fokozatát pedig a püspökség (*episcopatus*) jelentette. Ez utóbbi grádusokat a kisebb ordóktól markánsan megkülönböztetve szent rendeknek nevezték. A püspökké szentelés alapfeltétele (mindmáig) az előző grádusok felvétele, másként megfogalmazva: csak áldozópapot lehet püspökké szentelni.[237] A pápai legátus fentebb idézett levelében is arról számolt be, hogy mielőtt Szalkai érseket püspökké szentelte volna, előmozdította valamennyi megelőző grádusra, utolsóként a presbiteri ordóra. Az áldozópapokkal szemben a következő feltételeket támasztották, amelyek teljesülését egy szigorú vizsgálat keretében ellenőriztek az egyházi hatóságok: betöltött 25. életév, törvényes származás, testi és mentális épség, erkölcsi integritás, a latin nyelv megfelelő szintű ismerete, jó énektudás; a hitvallás, a breviáriumhasználat, a szentmise bemutatásának és a szentségek kiszolgáltatásának ismerete, szentbeszéd tartásának képessége. Az említetteken túl, az alszerpapi ordótól kezdődően az ellátást biztosító egyházi javadalommal is rendelkezni kellett a kandidálónak. A püspökök esetében az életkorra vonatkozó elvárás a 30. betöltött életév volt.[238]

Magától értetődően, a püspökjelöltek alkalmasságát is ellenőrizték, amelyről a pápai kinevező irat is említést tett. A VIII. Ince pápa által Gergely nyitrai püspök számára kiállított províziós bullában (1484) a következőket olvashatjuk: „Végül reád irányítottuk elménk tekintetét, aki a Kisebb Testvérek Rendjének fogadalmas tagja vagy, *törvényes áldozópapi rendben és életkorban állsz*, Krisztusban legkedvesebb fiunknak, a dicsőséges Mátyás magyar királynak gyóntatója és hitszónoka vagy, s aki kiváló érdemeidnél fogva ugyanazon király előtt igen kedves és elfogadott személy vagy; s akiről nálunk a *vallásos buzgóság*, *a tudományokban való jártasság*, *az élet tisztasága*, *az erkölcsök becsületessége*, *a lelki dolgokban való jártasság és a világi ügyekben való körültekintés*, valamint azon egyéb erények tekintetében, amelyekkel az adományozó személyedet oly gazdagon felékesítette, *hitelt érdemlő bizonyságokat tettek*. Mindezeket kellő megfontolással mérlegelve, a te személyedről – aki nekünk és említett testvéreinknek a mondott érdemeid okán elfogadható vagy – az említett testvérek tanácsára és apos-

[237] Fedeles Tamás, *Minden út Rómába vezet? Magyarországi klerikusok felszentelése a római Kúriában (1426–1523)* (CVH I/25), Budapest–Róma 2025, 548–54.

[238] Fedeles, *Minden út Rómába vezet?*, 166–208.

toli tekintélyünknél fogva az említett egyház számára gondoskodunk."[239] Az ellenőrzés lefolyásáról és annak részleteiről közvetlen forrásokkal nem rendelkezünk Gergely és a korszakban kinevezett püspökök esetében sem. Minden bizonnyal a helyi egyháziaktól származó értesülések alapján döntött a pápa a konzisztóriumon jelenlévő bíborosokkal a kandidáló alkalmasságáról. Az információk összegyűjtésében és azok referálása során fontos szerepet játszottak a Magyar Királyság bíboros protektorai, akik – amint láthattuk – a magyar király érdekeit képviselték a Szentszéknél. A püspökjelöltek kánoni kivizsgálása *(processus informativus)* ugyan 13. századi gyökerekre tekint vissza, a trentói zsinatot (1545–1563) követően öltött intézményesült kereteket. A legkorábbi magyar vonatkozású vizsgálatról fennmaradt jegyzőkönyv 1502-ből ismert. Ekkor Antonio de Perea ferences testvér alkalmasságát ellenőrizték, aki Estei Hippolit egri segédpüspökjelöltje volt, azonban a processzus ellenére végül – vélhetőleg politikai okokból – mégsem szentelték püspökké.[240] Tasnádi Tamás esztergomi kanonokot és nyitrai olvasókanonokot 1518-ban konszekrálták szalónai püspökké, aki Bakóc és Szatmári érseksége idején láttot el az esztergomi egyházmegyében *suffraganeus*i teendőket (1518–1523).[241] A fennmaradt jegyzőkönyv tanúsága szerint három tanút hallgattak meg Rómában, akik személyesen ismerték a jelöltet, valamint az esztergomi egyházmegye helyzetét. Ők eskü alatt arról nyilatkoztak, „hogy az említett Tasnádi Tamás tisztességes szülőktől, törvényes házasságból született, a közvélemény szerint jártas a humán tudományokban, jó állapotú és hírű férfiú, áldozópapi rendben van, betöltötte 33. életévét, ép elméjű és testű, egyébként pedig alkalmas és megfelelő az esztergomi egyház irányítására és kormányzására, valamint a püspöki teendők ottani ellátására."[242] A Mátyás- és a Jagelló-kor püspökeinek alkalmasságát

[239] *„[…] demum ad te ordinis fratrum minorum professorem in sacerdotio et etate legitima constitutum, qui carissimi in Christo filii Mathie Hungarie regis illustris confessor et predicator, eidemque regi ob tuorum excellentiam meritorum plurimum carus et acceptus existis, et cui apud nos de* religionis zelo, litterarum scientia, vita munditia, honestate morum, spiritualium providentia et temporalium circumspectione *eiisque virtutum bonis, quibus illarum largitor personam tuam multipliciter insignivit,* fide digna testimonia perhibentur, *direximus oculos nostre mentis: quibus omnibus debita meditatione pensatis, de persona tua, nobis et eisdem fratribus ob dictorum tuorum exigentiam meritorum accepta, prefate ecclesie de dictorum fratrum consilio auctoritate apostolica providemus. […]*": Theiner, *Vet. mon. Hung.* II, 498–499. – A kiemelések tőlem (F.T.).

[240] Kuffart–Nemes–Tusor, *Ismeretlen konzisztoriális forrás.*

[241] C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 30–32.

[242] *„[…] quod praefatus Thomas Thasnad est ex honestis parentibus ac de legitimo matrimonio procreatus, communi voce doctus in humanitate, vir bonae condicionis ac famae, in presbyteratus ordine et aetatis suae annorum XXXIII maior constitutus, sanus mente et corpore, aliasque habilis et idoneus*

is hasonló módon vizsgálhatták ki. Korszakunkban egyetlen megyéspüspök, Döbrentei Tamás szentelésére került sor Rómában (1455).[243] Jóllehet a zágrábi püspökséget soha nem tudta ténylegesen birtokba venni – amint fentebb láthattuk – a római aquirói Szűz Mária-templomban Radulf castellói püspök, Antal senigalliai és Miklós catanzarói püspök asszisztálása mellett zágrábi püspökké konszekrálta.[244] Szentelésére az Apostoli Kamara szervezésében került sor, amit annak rendje és módja szerint egy szigorú alkalmassági vizsgálat előzött meg.[245]

A legtöbb püspökjelölttel kapcsolatban az előírt életkor el nem érése, azaz a korhiány volt az alapvető probléma. A korszak általános jellemzője, hogy az egyházjog által előírt életkori feltételek sem a kisebb, sem pedig a nagyobb egyházi javadalmak betöltése esetében nem teljesültek maradéktalanul. A korhiány alól a pápa, illetve a nevében eljáró legfőbb kegyelemosztó hivatal, az Apostoli Penitenciária adhatott felmentést.[246] A vizsgált magyar főpapok közül többen úgy jutottak érseki és püspöki méltóságba, hogy kinevezésükkor még nem töltötték be a püspöki ordóhoz szükséges 30. életévet. A két legkirívóbb példa kétségkívül Estei Hippolit és Perényi Ferenc esete. A ferrarai herceg fia hétévesen kapta meg Mátyástól az esztergomi érsekséget (1486), míg Perényi Imre nádor tíz év körüli fiát, Ferencet erdélyi püspökké nevezte ki Ulászló király (1508). Hippolit kinevezését először elutasította a pápa azzal érvelve, hogy nem adhatja e tekintélyes egyházat „csecsemőnek", ám a magyar király megingathatatlanságát látva végül a pápai kancellária kiállította a bullákat.[247] A pápa azonban kikötötte, hogy 25 éves koráig csak adminisztrátorként állhat az egyházmegye élén, de 18. születésnapja előtt az adminisztrá-

---

ad regendum et gubernandum ecclesiam Istrogiensem et pontifilaia inibi exercendum […]": *Consistorialia Documenta Pontificia*, 29–32 (20. sz.).

[243] Rajta kívül további négy főt szenteltek fel Rómában egy-egy tituláris püspökségre. Szegedi Péter nándorfehérvári (1475), Váci Pál argyasi (1482), Szegedi Bacsa Tamás moldvabányai (1497), valamint György bodonyi (1498) püspök lett. Fedeles, *Minden út Rómába vezet?*, 201–202.

[244] *Ordinationum Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1523). Ex Libris Formatarum Camerae Apostolicae. Klerikusszentelések a Római Kúriában a Magyar Szent Korona országaiból (1426–1523). Az Apostoli Kamara Libri Formatarum bejegyzései* (CVH I/18), feltárta, közreadja és a kísérőtanulmányt írta Fedeles Tamás, Budapest–Róma 2021, 141. sz.

[245] A kamarai vizsgálatokra lásd: Fedeles, *Minden út Rómába vezet?*, 164–212.

[246] Kirsi Salonen–Jussi Hanska, *Entering a Clerical Career at the Roman Curia, 1458–1471* (Church, Faith and Culture in the Medieval West), London–New York 2016, 185.

[247] Fraknói, *Magyar királyi kegyúri jog*, 203–204. – „*Nimis quippe absurdum est, nec ulla potest tergiversatione defendi, ab indigna aliqua causa procedere ecclesiam huiusmodi, vel etiam quacumque aliam puero et quasi infanti committere*": MVH I/6, 229–230.

tori teendőket Beltramus de Costabilis ferrarai klerikus látja el; amint pedig eléri a törvényes életkort, vegye fel a szent rendeket, majd pedig átveheti az egyházmegye kormányzatát.[248] Janus Pannonius a 26. életévében járt (és már diakónussá volt szentelve), amikor Mátyás király a pécsi püspökség élére helyezte (1459). II. Pius pápa őt is adminisztrátorrá nevezte ki, püspöki kinevezését pedig a 27. betöltött életévéhez kötötte.[249] A korhiány mellett persze egyéb defektusok alól is könnyen be lehetetett szerezni a felmentést. Mátyás természetes fiát, Corvin Jánost eredetileg győri püspöknek szánta, mivel azonban még kiskorú volt, valamint házasságon kívül született, IV. Sixtus pápától kért és kapott mindkét hiányosság alól diszpenzációt (1480).[250] Az már más kérdés, hogy apja időközben megváltozott terveinek megfelelően végül nem lépett egyházi pályára.[251] A két gyermek főpap, Estei és Perényi az évek során egyaránt megszerezték a korszakban elvárt műveltséget, azaz a humán tudományokban járatosak voltak. Perényi kiemelkedő humanista műveltségét és könyvek iránti vonzódását kortársai is méltatták.[252]

Amikor tehát minden előfeltétel adott volt és megszületett a főpapi címet viselőben az elhatározás, sor kerülhetett a konszekrálásra. Az esemény gondos előkészítést igényelt, mivel a szertartást az előírásoknak megfelelően vasárnap, ünnepi szentmise keretében végezte három püspök. Azoknak, akik még nem vették fel az egyházi rend szentségének előző grádusait, a püspökszentelés előtt természetesen arra is sort kellett keríteni. A Szatmári György számára kiállított pápai engedély (1505) erre vonatkozóan a következő előírásokat tartalmazta: „Mi tehát jelen oklevelünk erejénél és apostoli tekintélyünknél fogva engedélyezzük és megadjuk neked, hogy valamennyi szent rendet és az áldozópapságot, egymást követő vasár- vagy ünnepnapokon megkaphasd bármely általad választott katolikus főpaptól, aki élvezi az Apostoli Szentszék kegyét és közösségét; aki pedig maga mellé véve két másik, ugyanazon közösségben álló püspököt, valamely vasárnapon a püspökszentelés szentségét kiszolgáltat-

[248] A konzisztoriális akta szerint ekkor 11 év körüli *(in XI°vel circa aetatis anno constitutus)* volt. *Consistorialia Documenta Pontificia*, 11–14 (8. sz.).

[249] *„[…] ex tunc prout ex nunc, cum primum dictum vigesimum septimum annum compleveris, de Persona tua eidem Quinqueecclesiensis ecclesie providemus […]”*: Koller, *Hist. epis. Quinqueecl.*, IV, 37–40.

[250] Fraknói, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései*, 226.

[251] Schönherr Gyula, *Hunyadi Corvin János*, Budapest 1894.

[252] Kristóf, *Egyházi középréteg*, 165–166.

hatja neked."[253] A Mohácsot megelőző időszakból mindössze egyetlen magyar vonatkozású püspökszentelésről rendelkezünk részletesebb dokumentációval, mivel azonban a konszekrációk azonos forgatókönyv szerint zajlottak, érdemes az eseményt röviden felidézni. Veit Hündler bécsi karmelita szerzetest 1448. március 15-én V. Miklós pápa bodonyi (vidini) püspökké nevezte ki, ám mivel egyházmegyéje a hitetlenek területén *(in partibus infidelium)* található, a Szentatya engedélyezte számára, hogy segédpüspökként Pécsett és a pécsi egyházmegyében gyakorolhassa a főpapi teendőket. Püspökké szentelésére a bécsi karmelita kolostor Szűz Mária-templomában került sor 1448. szeptember első vasárnapján, a délelőtt kilenc órakor kezdődött ünnepi szentmise keretében. A mise főcelebránsa Frigyes regensburgi püspök volt, a szépszámú ünneplő közönség soraiban pedig jelen volt Juan Carvajal bíboros-legátus is, ami az esemény jelentőségét mutatja. A jelölt először átadta a számára kiállított pápai bullákat a regensburgi püspöknek és kérte felszentelését. Miután a főpap meggyőződött a dokumentumok eredetiségéről és a kérés teljesíthetőségéről, átadta azokat a jelenlévő és a szentelés adminisztrációját végző közjegyzőnek, aki hangosan és érthetően felolvasta az iratok tartalmát. Ezt követően Hündler megismételte a püspökhöz intézett kérését: „a pápától kapott felhatalmazás alapján, a szent kánonok ereje, formája és tartalma szerint méltóztassék kiszolgáltatni számára a felszentelés szentségét". Ezt követően kezdetét vette a szentmise, majd a szentelés aktusához érkezve Frigyes püspök két asszisztensével, Ferenc assisi és Zsigmond szalónai püspökkel a jelöltet krizmával kente meg, majd fejére helyezték a püspöksüveget *(infula, mitra)* és átadták neki a pásztorbotot *(baculus)*. Ezt követően pedig – a pápai bulla előírása értelmében – Hündler az evangéliumra letette a hűségesküt. Mind az esküről, mind pedig a konszekrációról ezt követően Laurentius Feger augsburgi egyházmegyés közjegyző közhitelű okiratot állított ki.[254] Hündler 1448 és 1469 között szolgált segédpüspökként Kálnói András, Barius Miklós és Janus Pannonius pécsi püspökök mellett, közben egy rövid ideig (1465–1467) Váradra tette át

[253] „*Nos igitur, ut omnes sacros et presbiteratus ordines aliquibus diebus dominicis vel festivis successive a quocunque catholico antistite, gratiam et communionem Sedis Apostolice habente, quem duxeris eligendum, qui duobus episcopis eamdem communionem habentibus secum assumptis, aliquo die dominico munus consecrationis huiusmodi recipere possis et valeas, tenore presentium apostolica tibi auctoritate concedimus paritere t indulgemus.*": Theiner, *Vet. mon. Hung.* II, 564 (753. sz.).

[254] Augustiner-Chorherrenstift, Klosterneuburg, Cod. 941, fol. 265v–267r; kiadása: Koller, *Hist. epis. Quinqueeccl.*, IV, 261–264.

székhelyét, ahol Beckensloer püspököt segítette a főpapi teendők ellátásában.[255] A hűségeskü szövegét a szenteléshez szükséges dokumentumokkal együtt megküldték Rómából, amit a szertartást követően az újdonsült főpapnak saját nevében pecsétjével megerősítve vagy közjegyzői okiratba foglaltan hitelesítve „postafordultával" vissza kellett juttatni a Szentszékhez. Néhány kinevező bullához mellékelt hűségeskü mintaszövege *(forma iuramenti)*, köztük Beckensloer János (1473) és Bakóc Tamás (1497) esztergomi érsekeké szerencsés módon fennmaradt.[256]

A püspöki jelvények az újonnan szentelt apostolutód szolgálatának és státusának jól látható szimbólumai voltak. A felül csigavonalban begörbülő pásztorbot eredete a zsidó hagyományban gyökerezik, ugyanis Mózes ilyen bottal kormányozta népét. A keresztény tradíció szerint ez az eszköz a püspök lelkipásztori tevékenységét jeleníti meg, amellyel egyházmegyéje híveit tereli a helyes irányba. Az evangéliumos könyv szintén a püspöki inszigniák közé tartozott, hiszen jó pásztorként az örömhírt el kellett juttatnia a rábízottakhoz, őrködnie kellett a Szentírás helyes értelmezése felett. A püspökgyűrű *(anulus)*, a pápa halászgyűrűjéhez hasonlóan, a Biblia *Énekek éneke* könyvének misztikus házasság jelképrendszeréhez illeszkedik: a püspök és egyházmegyéje szoros és bensőséges kapcsolatát szimbolizálja. A püspöksüveg két csúcsa a Szentírás két részére, az Ó- és Újszövetségre utal jelképesen.[257] A főpapi jelvények közé tartozott a pontifikális pecsét is, ami – amellett, hogy az írásbeliség nélkülözhetetlen eszköze volt – reprezentatív célokat is szolgált. A vörös viaszba nyomott, viszonylag nagy méretű (8–9×4–5 cm) ovális pecséteket több mezőre osztották. Az egyes szinteken az adott egyházmegye védőszentjét, a püspök főpapi ornátust viselő alakját, a címerét, Szűz Máriát és további szenteket, legfelül pedig gazdagon díszített gótikus fiatornyokat ábrázoltak. A pecsét latin nyelvű körirata a főpap és az egyházmegye nevét tartalmazta.[258]

[255] Hündlerre további irodalommal lásd: Fedeles Tamás, *Középkori pécsi segédpüspökök*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 22 (2010) 1-2. sz., 15–18.

[256] MNL OL DL 39 302 és DF 249 055.

[257] Fügedi Erik, *Uram, királyom… A XV. századi Magyarország hatalmasai*, Budapest 2004, 112.

[258] *A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat-gyűjteménye alapján*, szerk. Bodor Imre, Budapest 1984.

1. kép
Gosztonyi János püspöksüvegének felhasználásával készült infula

A konszekrációt követően kerülhetett sor az első püspöki szentmisére *(primae missae pontificalis)*, amely természetesen az egyházmegye kiemelt ünnepi eseményei közé tartozott. Az előkészületekbe engednek bepillantást azok a búcsúengedélyek, amelyeket a szentelendők e jeles alkalmakra eszközöltek ki a pápától a szertartáson résztvevők számára. Szatmári György és Gosztonyi János első miséjén megjelenők teljes búcsúban részesülhettek, ami kiemelkedő mértékű búcsúengedélynek számított.[259] Gosztonyi búcsúengedélye ráadásul nem is egy, hanem három szentmisére vonatkozott: „azok számára, akik azon a három pontifikális szentmisén, amelyeket te mutatsz be – tudniillik egyet Krisztusban legkedvesebb fiunknak, Ulászlónak, Magyarország és Csehország kiváló királyának jelenlétében, ahol őfelsége éppen tartózkodik, a másik kettőt pedig győri templomodban vagy annak egyházmegyéjében –, vagy az e misék végén általad adott áldáson áhítattal részt vesznek […], jelen levelünkkel minden bűnük teljes bocsánatát és elengedését engedélyezzük az Egyház szokott formájában […].”[260]

Ezen alkalmakra a rokonokon, barátokon kívül meghívást kaptak az egyházi és világi méltóságok, az egyházmegyés papság és a hívek egyaránt, ezzel is megerősítendő a főpap széleskörű kapcsolatrendszerét, ami akár további pályafutását is befolyásolhatta.[261] Kiemelkedő volt az esemény reprezentációs szempontból is, hiszen ekkor lépett első alkalommal a hívek közé újonnan elkészült főpapi ornátusában az ünnepelt. Szatmári a kassai Szent Erzsébet-templomban bemutatott primíciáján első alkalommal ölthette magára a Somi Józsa által neki készíttetett fehér selyemből szőtt aranyozott miseruhát, amelyre egy drágakövekkel díszített keresztet hímeztek, valamint a kettejük angyalok által övezett, szintén drágakövekkel díszített címerével ellátott vállkendőt.[262] Az öltözék mellett liturgikus könyvekre, mindenekelőtt misekönyvre is szüksége volt az újmisésnek. Talán erre a jeles alkalomra készülhetett el Ernuszt Zsigmond

[259] Theiner, *Vet. mon. Hung.* II, 563–564 (752. sz.); MNL OL DF 277 730; Erős Katalin Renáta, *Búcsúk és búcsúengedélyek a középkori Magyarországon* (Bibliotheca Collegii Professorum Hungarorum), Piliscsaba 2024. 106.

[260] „*qui in tribus missis per te in pontificalibus uni scilicet carissimo in Christo filio nostro Wladislao Hungarie et Bohemie regi illustris, ubi maiestatem suam tunc adess contingerit, reliquis vero duabus in ecclesia tua Iauriensi seu eius diocesi celebrandis aut benedictioni in fine ipsarum missarum per tetpositi dande devote intereunt […] plenariam omnium peccatorum suorum remissionem et indulgentiam in forma ecclesie consueta elargimur per presentes*”: MNL OL DF 277 730.

[261] Várdai Ferenc erdélyi püspök primíciájára négy meghívólevél maradt korunkra. Kovács, *Várdai Ferenc primíciája.*

[262] MNL OL DL 30 241/12–13.

2. kép
Szécsi Dénes főpapi pecsétjének lenyomata

számára a *Pécsi misszále*, amelynek első ismert kiadása 1487-ben, Bázelben látott napvilágot.[263] A liturgikus ünnep záróakkordját pedig az ilyenkor szokásos lakoma képezte, amely egyrészt a házigazda gazdagságát, gasztronómiai kifinomultságát reprezentálta, másrészt pedig a személyes kapcsolatok ápolását

[263] Fedeles Tamás–Török József–Pohánka Éva, *Missale secundum morem Alme Ecclesie Quinqueeclesiensis. Venetiis, 1499. Fakszimile kiadás kísérő tanulmányai*, [Szekszárd] 2009.

3. kép
A pécsi misekönyv Úrfelmutatást ábrázoló miniatúrája

szolgálta. Valószínűleg a fogadás keretében adták át a meghívottak (személyesen vagy képviselők útján) az ünnepelt számára készült ajándékokat.[264]

A püspökszentelési ünnepséghez és a primíciához hasonló, sőt azoknál akár nagyobb látványosságokat is nyújthatott az újdonsült főpap első bevonulása *(adventus)* székvárosába. E reprezentatív eseményeknek az ünneplésen túl a szimbolikus kommunikáció szempontjából is fontos szerepük volt, hiszen az

[264] Vingárti Geréb László erdélyi püspök egy aranyszövetből készült vecsernyeköpenyt kapott primíciája alkalmából II. Ulászló királytól (1498). MÁLYUSZ, *Egyházi társadalom*, 186.

egyházmegye főpásztora a spirituális mellett földesúri hatalommal is rendelkezett, amelyek az őt fogadó egyházi és világi alattvalók révén váltak láthatóvá. Ekkor vette az új főpap birtokba ténylegesen a székesegyházat, a püspöki palotát, valamint a püspökség birtokait az ott élőkkel együtt.[265] Sajnos a korszak magyar püspökbevonulásairól meglehetősen csekélyszámú információ található a korunkra maradt forrásokban, ezért is érdemes röviden felidézni Estei Hippolit első esztergomi bevonulását. A gyermek érsek több mint 100 fős kíséretével 1487. szeptember 14-én vonult be székvárosába, ahol klerikusok és laikusok nagy tömege várta a népes olasz csapatot. A harangzúgás és harsonaszó közepette megérkező főpapot az esztergomi klérus fogadta, amely tagjai a *Te Deum laudamus* hálaadó himnuszt énekelték. Másnap egy processzióval egybekötött ünnepi szentmisére került sor, majd ezt követően aprópénzt szórtak a ferrarai kíséret tagjai a szegények közé.[266] Persze nem volt minden korabeli magyar püspöki *adventus* ilyen nagyszabású, az esemény attraktivitása az Este család hercegi rangjából fakadt.

[265] Erre lásd Jacek Maciejewski, *Adventus episcopi. Pozaliturgiczne aspekty inauguracji władzy biskupiej w Polsce średniowiecznej na tle europejskim*, Bydgoszcz 2013; Anna Bub, *Adventus episcopi. Das Adventusritual der Bischöfe zu Bamberg im ausgehenden Mittelalter im Vergleich zwischen ihrer Kathedralstadt und der Reichsstadt Nürnberg*, Erlangen 2020.

[266] Kuffart Hajnalka–Neumann Tibor, *„Olyan szép kísérete lesz, mint kevés úrnak Itáliában". Az esztergomi érseki udvartartás szervezése 1486/87 folyamán*, TSz 63 (2021) 323–382.

VII.
FŐPAPI „KI MIT TUD?”

Amint fentebb említettem, az áldozópappá szentelés előfeltételeként olyan alapvető elméleti és gyakorlati ismeretekkel kellett rendelkezniük a jelölteknek, amelyek birtokában alkalmasak voltak a lelkipásztori szolgálat maradéktalan ellátására. Azt is láthattuk, hogy a korszak püspökei közül többen csak kinevezésüket követően vették fel a magasabb egyházi rendeket, sőt Keserű Mihály személyében olyan is akadt közöttük, akit pappá sem szenteltek. A következőkben a főpapok képzettségét vesszük górcső alá, ami azért is releváns, mivel a korszak püspökei kapcsán általában van egy előzetes várakozás, mely szerint javarészük itáliai egyetemeken megszerzett magas szintű humanista műveltséggel rendelkezett. E hipotézist a lengyel püspöki karra vonatkozó vizsgálatok is gyámolíthatják, hiszen a 15. században a Jagelló monarchia püspökeinek 80%-a folytatott egyetemi tanulmányokat.[267]

A korszak 75 főpapja közül 53 főnél mutathatók ki egyetemi tanulmányok, amely mintegy 71%-os aránynak felel meg. Némileg csökken a megoszlás, ha az 1458 és 1526 között kinevezett 62 prelátusra szűkítjük vizsgálatunkat, ugyanis 68%-uk (42 fő) külföldi felsőfokú stúdiumai adatolhatók.[268] A Hunyadi Mátyás regnálása idején püspöki méltóságot viselt 40 személy 75%-a járt egyetemre, ami szignifikáns növekedést mutat a Zsigmond-kori 46%-os

---

[267] Maciejewski, *A lengyel püspöki kar*, 138; Artur Kuźma, *Die Ausbildung der Erzbischöfe von Gnesen im Vergleich mit der politischen Elite Polens im Spätmittelalter (14. und 15. Jh.)*, Christianity in East Central Europe Late Middle Ages (Procedings of the Commission d'Historie Ecclesiastique Comparee, Lublin 1996, Part 2), Editor-in-Chief Jerzy Kłoczowski, eds. Paweł Kras–Wojciech Polak, Lublin 1999, 117–127.

[268] Az adatok forrása: Tüskés Anna, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365–1526* (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 1), Budapest 2008; Haraszti Szabó Péter–Kelényi Borbála–Szögi László, *Magyarországi diákok a prágai és a krakkói egyetemeken 1348–1525 I–II* (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2), Budapest 2016–2017; Haraszti Szabó Péter–Kelényi Borbála, *Magyarországi diákok francia, angol, itáliai és német egyetemeken a középkorban 1100–1526* (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 3), Budapest 2019 (MDKE 1–3).

és az 1438 és 1458 közötti időszak 71%-os eredményéhez képest.[269] A Hunyadi- és a Mátyás-kor közötti személyi átfedések némileg torzítják a képet, ezért vegyük szemügyre Mátyás kinevezettjeinek adatsorát is. Hunyadi Mátyás 27 személyt juttatott főpapi székbe, közülük 19 fő esetében mutatható ki külföldi peregrináció (70%), amely arányait tekintve illeszkedik a Zsigmond halálát követő két évtized trendjéhez. Jelentős azonban a kontraszt, ha Mátyás királylyá választásának és elhunytának napjáról készítünk egy-egy „pillanatfelvételt”. 1458. január 24-én a 13 főpapi méltóságot viselő személy 84,6%-a (11 fő) folytatott korábban felsőfokú tanulmányokat,[270] 1490. április 6-án a 13 betöltött főpapi székből nyolcban ült egyetemen pallérozódott prelátus, ami csupán 61,5%-os aránynak felel meg.[271] A humanista főpapok által szervezett, ám dugába dőlt lázadás egyfajta cezúrát jelent e téren is, míg ugyanis az összeesküvést megelőzően a főpapok 73%-a folytatott rövidebb-hosszabb ideig felsőfokú tanulmányokat, 1472 és 1490 között már nem éri el részesedésük a 69%-ot. Ez a tendencia II. Ulászló uralkodása alatt sem változott lényegesen (68%), viszont 60%-kal II. Lajos regnálása idején érte el a legalacsonyabb értéket. Összességében a Mátyás- (70%) és a Jagelló-kor (~66%) püspöki karában megközelítőleg azonos arányt képeztek a külföldi egyetemeken megfordult személyek. Jóllehet az egyetemi tanulmányokat folytató magyar főpapok megoszlása nem érte el a lengyel püspöki karban tapasztalható 80%-ot, azt azonban arányuk egyértelműen tükrözte, hogy a magyar uralkodóknak szüksége volt művelt főpapokra. Fordítsuk figyelmünket immár a vizsgált személyek által elsajátított ismeretekre, mivel ezáltal határozhatjuk meg a korszakban szükséges szaktudás jellegét.

A négy nagyobb terület köré szerveződött középkori egyetemi oktatás első, mindenki számára kötelezően elvégzendő részét a későantik-kora középkori gyökerekből táplálkozó hét szabad művészet *(septem artes liberales)* jelentette. Ennek abszolválását követően, sőt korszakunkban akár párhuzamos tanulmányok formájában a diákok megkezdhették további diszciplínák, így a római és

[269] Fedeles, A *magyar főpapok*, 104; Haraszti Szabó Péter, *Az egyetem befolyása a Hunyadi-kor eleji vikáriusok életpályájára és karrierjére*, Mátyás király és az egyház, 84–85.

[270] Itt figyelembe vettem Csupor Demetert és Döbrentei Tamást is, hiszen püspöki címmel rendelkeztek annak ellenére, hogy ténylegesen egyikük sem birtokolta a zágrábi egyházmegyét, amint fentebb láthattuk. A 13 főpap közül mindössze Szilasi Vince és Labiszyni Máté esetében nem ismertek egyetemi tanulmányokra vonatkozó adatok. A két névsorra lásd az 1. táblázatot.

[271] A boszniai szék üresedésben volt. Egyetemen tanult: Váradi Péter, Szakolyi János, vingárti Geréb László, Bakóc Tamás, Ernuszt Zsigmond, Fodor István, Bátori Miklós, kamarcai Vitéz János.

az egyházjog, az orvoslás és a teológia alapjainak elsajátítását.[272] A Mátyás- és a Jagelló-kor püspökei – a korábbi időszakhoz hasonlóan – túlnyomórészt a szabad művészeti és egyházjogi stúdiumok miatt indultak külföldi peregrinációra. A korszak felsőfokú tanulmányokat folytató 53 tagja közül összesen 25 fő szerzett akadémiai fokozatot (47%). Közülük nyolc fő esetében két diplomát is adatolhatunk. A grádusokat összesítve a következőket látjuk: nyolcan a szabad művészetek borostyánkoszorúját, hat fő a magiszteri címét, 15 fő a kánonjog, hárman a római és a kánonjog doktora címet szerezték meg, egyetlen személy pedig teológiából doktorált (7. táblázat). Az akadémiai fokozattal nem rendelkezők között szintén a szabad művészeti (16 fő) és a jogi (11 fő) stúdiumokat folytatók alkották a többséget, rajtuk kívül pedig további egy fő tanult teológiát. A jogászhallgatók közé számíthatjuk még Gosztonyi Jánost is, aki a *magister artium* fokozat megszerzését követően kezdett egyházjogi tanulmányokba.

7. táblázat
A főpapok egyetemi tanulmányai[273]

Sz.	*Név*	*Egyetem*	*Tanulmányok*
1.	Bakóc Tamás	Krakkó, Bologna, Ferrara: 1463–1470	bacc. art., doct. utr. iur.
2.	Barius Miklós	Bécs, Padova: 1447–1450	doct. decr.
3.	Bátori Miklós	Ferrara, Firenze, Bologna: 1465–1472	sept. art. lib.
4.	Beckensloer János	Ferrara: 1459	sept. art. lib.
5.	Brodarics István	Padova, Bologna: 1499–1506	doct. decr.
6.	Csaholyi Ferenc	Bologna: 1520	sept. art. lib.
7.	Csáki Miklós	Padova; 1498–1500	ius
8.	Csezmicei János	Ferrara, Bologna, Firenze, Padova: 1447–1458	doct. decr.
9.	csulai Móré Fülöp	Bologna, Ferrara: 1490–1500	sept. art. lib.
10.	Csupor Demeter	Bécs: 1425–1429	sept. art. lib., ius
11.	Döbrentei Tamás	Bécs: 1428–1430	sept. art. lib., ius

[272] A középkori egyetemek működésére lásd: *Geschichte der Universität in Europa, Band I. Mittelalter*, hrsg. von Walter Rüegg, München 1993; Paolo Rosso, *Le università nell'Italia medievale. Cultura, società e politica (secoli XII–XV)*, Roma 2021.

[273] A rövidítések feloldása: bacc. art. = baccalaureatus in artium, mag. art. = magister artium, doct. decr. = doctor decretorum, doct. utr. iur. = doctor utriusque iuris, sept. art. lib. = septem artes liberales.

Sz.	*Név*	*Egyetem*	*Tanulmányok*
12.	Erdődi István	Krakkó, Ferrara, Padova: 1483–1488	sept. art. lib.
13.	Erdődi János	Ferrara, Bologna, Bécs, Padova: 1502–1509	sept. art. lib.
14.	Erdődi Simon	Bécs, Padova: 1505–1510	sept. art. lib., ius
15.	Ernuszt Zsigmond	Bécs, Ferrara: 1469–1473	sept. art. lib.
16.	Fodor István	Bécs, Ferrara, Róma: 1471–1475	bacc. art., doct. decr.
17.	Frangepán Gergely	Bécs, Krakkó: 1480–1485	sept. art. lib.
18.	gibárti Keserű Mihály	Bologna: 1496–1503	sept. art. lib.
19.	Gosztonyi János	Bécs, Ferrara, Párizs: 1489–1493, 1514	mag. art., egyházjog
20.	gúti Ország János	Krakkó: 1501	sept. art. lib.
21.	Handó György	Bécs, Firenze, Ferrara, Padova: 1445–1465	mag. art., doct. decr.
22.	Hangácsi Albert	Bécs, Padova, Bologna: 1439–1451	doct. decr.
23.	Hédervári László	Bécs: 1433–1434	sept. art. lib., ius
24.	Kálmáncsehi Domonkos	Bécs: 1450	sept. art. lib.
25.	kamarcai Vitéz János	Bologna, Padova: 1463–1467	doct. decr.
26.	Lövői Benedek	Bologna, Ferrara: 1467	doct. utr. iur.
27.	Mikola Jakab	Prága: 1418	bacc. art.
28.	Paksi Balázs	Padova: 1501	sept. art. lib., ius
29.	Palinai György	?	doct. decr.
30.	Pálóci Zsigmond	Ferrara, Padova: 1466–1472	sept. art. lib., ius
31.	Pisciai Boldizsár	Padova: 1456	ius
32.	Podmanicki István	Krakkó: 1491–1494	bacc. art.
33.	Polnar Gábor	?	doct. theol.
34.	Polnar János	Párizs, Lipcse, Bologna: 1488–1497	mag. art.; doct. decr.
35.	Rangoni Gábor	?	teológia
36.	Salánki Ágoston	Bécs?, Bologna: 1429–1439	doct. decr.
37.	Sánkfalvi Antal	Bécs, Padova: 1453, 1478	doct. decr.
38.	Stolc Miklós	Bologna: 1471	sept. art. lib.
39.	Szakolyi János	Krakkó, Bologna: 1460–1467	bacc. art., doct. decr.
40.	Szalaházi Tamás	Krakkó: 1500–1502	bacc. art.
41.	Szatmári Ferenc	Bologna, Ferrara: 1465–1482	sept. art. lib.
42.	Szatmári György	Krakkó, Bologna: 1477–1481, 1490	bacc. art.

Sz.	*Név*	*Egyetem*	*Tanulmányok*
43.	Szécsi Dénes	Bécs, Bologna: 1424, 1433–1437	mag. art., doct. decr.
44.	Szentlászlói Osvát	Krakkó, Ferrara: 1458, 1480	sept. art. lib.
45.	Tomicai Pál	Bécs, Padova: 1441–1447	mag. art., doct. decr.
46.	Thurzó Zsigmond	Krakkó, Padova: 1479–1502	sept. art. lib., ius
47.	Váradi Péter	Bologna: 1465	sept. art. lib., ius
48.	Várdai Ferenc	Padova, Róma, Bologna: 1500–1503	ius
49.	Várdai István	Krakkó, Bécs, Padova, Ferrara, Padova: 1440–1450	doct. decr.
50.	Várdai Mátyás	Krakkó, Ferrara: 1476–1481	bacc. art.
51.	Vetési Albert	Bécs, Siena, Róma, Padova: 1427–1437	mag. art., doct. utr. iur.
52.	vingárti Geréb László	Ferrara: 1466–1474	sept. art. lib.
53.	Zrednai (Vitéz) János	Bécs: 1434	sept. art. lib.

Kubinyi András a Mátyás-kori főpapokat elemző tanulmányában arra hívta fel a figyelmet, hogy egyrészt az egyetemjártak között a végzettek (értsd fokozatot szerzők) aránya 1472 után a korábbi 40-ről 25%-ra csökkent, másrészről pedig a kánonjogászok száma a korszerű humanista műveltséggel rendelkezők javára csökkent.[274] A tendenciák kirajzolódásának érdekében összegyűjtöttem a vizsgált 68 esztendőben dokumentáltan a szabad művészeti és a jogi fakultásokon tanult és ott fokozatot szerzett prelátusokat (8. táblázat). Az összeállításban azokat, akik párhuzamosan hallgattak szabad művészeteket és jogot, csak az utóbbi kategóriánál tüntettem fel, akik pedig mindkét tudományterületen fokozatot szereztek, mindkét helyen szerepelnek. (A két teológust viszont, akik szintén látogatták az *artes* fakultást, itt nem vettem figyelembe.) Az adatsort áttekintve látható, hogy 51 fő folytatott e két területen tanulmányokat, akik összesen 32 fokozatot szereztek. A két diplomával rendelkező nyolc főt csak egyszer figyelembe véve meghatározhatjuk a diákok és a közülük grádust szerzettek arányát, ami 47%-ot tesz ki. Mindkét területen egyaránt 30–30 diák szerepel, azonban a joghallgatók közül többen szereztek akadémiai grádust (~47% és 60%). Amennyiben a korszakunkban kinevezett egyetemi stúdiumokat folytatott 40 főpapra szűkítjük a vizsgálatot (ne feledjük: a két teológus nem szerepel), a fokozatot szerzettek aránya 42,5%-ra (17 fő) csökken. A Mátyás-korra koncentrálva pedig ez az arány kereken 50%

[274] Kubinyi, *Mátyás király és a püspökök*, 76–77.

(18/9 fő). Kérdés, hogy KUBINYI fentebb röviden összefoglalt megállapítása a jelen tanulmányban vizsgált 14 egyházmegye vezetőjére is érvényes-e? Az 1472 előtt kinevezett egyetemjárt főpapok 50%-a (8/4 fő) szerzett fokozatot, amely pontosan megegyezik az azt követő periódus megoszlásával (10/5 fő). Ami a jogászok háttérbe szorulást illeti, adataink ezt sem igazolják, hiszen mindkét időszakban egyaránt 11 fő tanult a szabad művészeti és a jogi fakultásokon, és négy-négy fő szerezett egyházjogból akadémiai fokozatot. A Jagellók korában viszont már érzékelhető a fokozatszerzők arányának csökkenése (36%), különösen a jogi doktorátust szerzők esetében. Míg ugyanis a szabad művészeti tanulmányaikat egyaránt öten zárták akadémiai grádussal a Mátyás- és a Jagelló-kori főpapok, a jogászok esetében 50%-os csökkenést tapasztalunk (8/4 fő). A képet tovább árnyalja, hogy 1490 után többségbe kerültek a szabad művészeteket hallgató diákok (14/10 fő). Összefoglalva elmondható, hogy a Jagelló-korban valamelyest elmozdult a képzeletbeli mérleg nyelve a modern humanista ismeretek iránt érdeklődő, s azokat elsősorban Itáliában elsajátítani kívánók javára.

8. táblázat
Tanulmányok és akadémiai fokozatok

Időszak	*Szabad művészetek*		*Jog*		*Összesen*	
	Diák	*Fokozat*	*Diák*	*Fokozat*	*Diák*	*Fokozat*
1458 előtt	5	4	9	6	11	10
1458–1471	5	1	4	4	8	5
1472–1490	6	4	7	4	10	8
1491–1526	14	5	10	4	22	9
Összesen	30	14	30	18	51	32

A külföldi peregrinációban rendkívül fontos szerepet játszottak azok a mecénások, akik kiválasztották és tanulásra ösztönözték a tehetséges fiatalokat. A korabeli tehetséggondozásban az egyháziak kiemelkedő szerepet játszottak, mivel ők rokonaikat és az arra érdemeseket felkarolva megteremtették az egyáltalán nem olcsó külföldi tanulmányok anyagi hátterét. Erre a szinekúra egyházi javadalmak, leginkább a kanonoki stallumok biztosítottak lehetőséget, amit a következő két közismert példa is kellőképpen szemléltet. Zrednai (Vitéz) János püspökként a váradi székeskáptalan őrkanonoki stallumát juttatta unokaöccsének (1451), Janus Pannoniusnak, aki részint e javadalom bevételeiből finanszírozta itáliai tanulmányait. Zrednai később már esztergomi érsekként egy-egy váradi és zágrábi kanonoki javadalom megszerzésével (1467)

segítette másik neposának, kamarcai Vitéz Jánosnak bolognai tanulmányait.[275] Bakóc Tamást bátyja, Erdődi Bálint prépostként juttatta a titeli társaskáptalan őrkanonoki stallumához (1462 körül), amely bevételeiből egyetemi tanulmányait finanszírozta.[276] Persze nemcsak rokonaik tanulmányait támogatták a mecénás főpapok, akik a korszerű műveltséggel rendelkező értelmiség folyamatos utánpótlását is biztosítani kívánták mind az egyházi középrétegben, mind pedig a főpapi karban. Három kulcsszereplő tehetségtámogató-mecénási tevékenysége a korszak főpapi karának összetételén is nyomott hagyott, amely összességében átível a vizsgált közel hét évtizeden. Közülük az első, a magyar humanizmus atyjaként is aposztrofált Zrednai volt, aki Váradon könyvtárat és humanista kört alakított ki, többeket taníttatott külföldön. Két említett unokaöccse mellett az ő felfedezettje volt Váradi Péter, továbbá Kálmáncsehi Domonkos külföldi tanulmányait is támogatta.[277] Váradi képezte a kontinuitást, ugyanis az 1490-es években sorra küldte Bolognába a tehetséges fiatalokat, akik közül csulai Móré Fülöp és gibárti Keserű Mihály később egyaránt püspökké lépett elő. A harmadik személy Bakóc Tamás, aki három unokatestvére, Erdődi István, János és Simon itáliai stúdiumait is támogatta, akik később egyaránt a püspökkar tagjai lettek. Néhányan püspöki jövedelmeikből finanszírozták tanulmányaikat, illetőleg annak egy szakaszát. Bátori Miklós szerémi püspökként fejezte be itáliai tanulmányait, Szentlászlói Osvát zágrábi és Csaholyi Ferenc csanádi püspöki jövedelmei felhasználásával indult külföldi peregrinációra. Gosztonyi János pedig erdélyi püspökként és a szabad művészetek magiszteréként iratkozott be a párizsi egyetem jogi fakultására.

Ami a megszerzett tudás jellegét illeti, azt láthatjuk, hogy az 1490-es évektől már kevésbé a diplomaszerzés motiválta a külföldi stúdiumokra indulókat. Sokkal inkább a klasszikus latin és a görög nyelvek magas szintű elsajátítását, a humanista műveltség megszerzését és új kapcsolatok kialakítását tartották fontosnak a peregrinációra indulók. Ez utóbbi attitűd pedig még a fokozatot szerzett jogászok esetében is kitapintható. Közelebbről szemlélve a jogászként (is) végzett püspökök csoportját, a humanista beállítottság és kapcsolatrendszer körükben egyáltalán nem a Jagelló-kor sajátossága. Janus Pannoniusszal, a Mátyás-kor Európa-szerte ismert humanista költőjével kapcsolatban valószínűleg elsőként nem a kánonjogi doktori címére asszociálunk, ahogy vélhetőleg Handó György gazdag pécsi könyvtárának emlékét is előbb idézzük fel jogi

[275] Kristóf, *A váradi székeskáptalan*, 58–59.
[276] C. Tóth, *Az Erdődi család felemelkedése*, 19.
[277] Kristóf, *A váradi székeskáptalan*, 58–59. 74.

diplomájánál. Kamarcai Vitéz János szintén egyházjogi doktorként tért haza a padovai egyetemről, azonban igazi jelentőségét és hatását az mutatja, hogy őt választotta a közép-kelet-európai humanisták egyik legfontosabb hálózata, a Dunai Tudós Társaság első elnökévé (1497).[278] A szintén egyházjogászként végzett Brodarics István is ízig-vérig humanista, az itáliai és a közép-kelet-európai humanisták elismert figurája, aki történetíróként is maradandót alkotott.[279]

Ami tehát a külföldi egyetemeken pallérozódott Mátyás- és Jagelló-kori prelátusok felkészültségét illeti, elsősorban a humanista műveltség megszerzését tartották fontosnak, s erre bátorították őket támogatóik is. Ez a műveltség számított a legkorszerűbbnek, a korabeli európai egyházi elit tagjai ugyanis magas szinten bírták a két klasszikus nyelvet, a latint és a görögöt, ismerték az antik auktorok műveit, tájékozottak voltak az irodalom, a filozófia és a történelem kérdéseiben, foglalkoztak matematikával, geometriával és csillagászattal, kiválóan fogalmaztak latin episztolákat, meggyőző rétorok voltak, a tehetségesebbek pedig verseket és történelmi munkákat is készítettek. Tanulmányaik során az adott ország nyelvét is elsajátították, valamint olyan szerteágazó kapcsolatrendszerre tettek szert, amely révén sokan az európai humanisták hálózatának tagjává váltak. E komplex ismerethalmaz és kapcsolati tőke a mindennapokban is rendkívül hasznosnak bizonyult, gondoljunk például a diplomáciai érintkezésekre, amely területen a művelt klerikusok kulcsszerepet töltöttek be. Természetszerűleg egyházjogi szaktudásukat is kamatoztatni tudták a diplomaták küldetéseik során, amint Sánkfalvi Antal példája mutatja. Ő Mátyás és Ulászló királyok uralkodása idején számos diplomáciai missziót teljesített a Szentszéknél. 1492 és 1496 között ügyvivőként tartózkodott az Örök Városban, ahol a legfontosabb feladata II. Ulászló házasságainak érvénytelenítése volt.[280]

A korszak püspökei 11 egyetemen folytattak stúdiumokat (3. ábra). Noha a vizsgált időszakban néhány évig a Magyar Királyság területén is működött egyetem, az 1467-ben létesült pozsonyi intézmény *(Academia Istropolitana)* egykori hallgatóira vonatkozó csekély számú forrásban nem szerepel

[278] Ábel Jenő, *Magyarországi humanisták és a Dunai Tudós Társaság* (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből VIII/8), Budapest 1880; Klaniczay Tibor, *A magyarországi akadémiai mozgalom előtörténete* (Humanizmus és reformáció 20), Budapest 1993, 50–56.

[279] Kasza, E*gy korszakváltás*, 139–200.

[280] Hlavačková, *A Diplomat*; Fedeles Tamás, *Budáról Rómába. A Magyar Királyság szentszéki diplomáciai képviseletének jellemzői a késő középkorban (1458–1526)*, Pontes 4 (2021) 164–193.

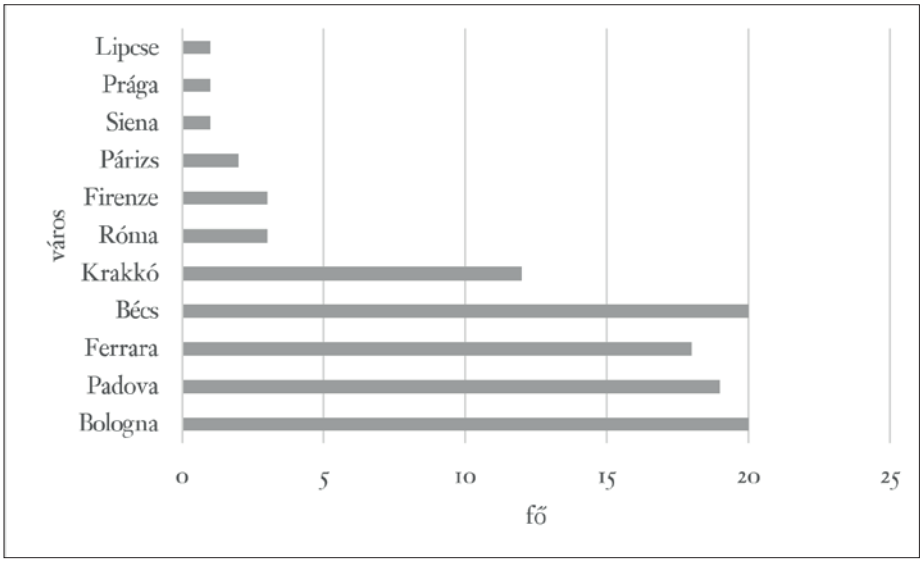
egyik vizsgált főpap sem. Mindazonáltal az egyetemalapítás egyértelműen jelzi Zrednai érsek humanista elköteleződését, ugyanis ő és unokaöccse, Janus Pannonius pécsi püspök kezdeményezték az intézmény létrehozását.[281] Összesen 20–20 fő tanult a bécsi és bolognai egyetemen, majd a két ugyancsak népszerű észak-itáliai *studium generale* következett: Padova (19 fő) és Ferrara (18 fő). E csoporthoz sorolhatjuk még Krakkót is, annak ellenére, hogy a későbbi prelátusok közül kevesebben vették célba a Visztula-parti egyetemvárost (12 fő). A fennmaradó hat intézmény pedig általában sem számított a korszak magyar tanulni vágyóinak frekventált célpontjai közé.[282] Amennyiben idővonalra vetítjük az egyetemi helyszíneket, egyfajta trend is kirajzolódik, ami az intézmények közkedveltségét szemlélteti (4. ábra). Mátyás trónra lépése előtt a későbbi főpapok között a bécsi egyetem volt a legnépszerűbb, ahol a 17 fő közül 14 fordult meg, a Mátyás- és a Jagelló-korban azonban már csak három-három fő iratkozott be az intézménybe. Bologna, Ferrara és Krakkó esetében pedig éppen e tendencia fordítottját látjuk. Az észak-itáliai egyetemek közül Padova esetében – a kismértékű visszaesés dacára – egyfajta kiegyensúlyozottság érzékelhető. A közép-kelet-európai intézmények közül Prága gyakorlatilag eltűnt a palettáról, mindössze Mikola Jakab tanult a cseh fővárosban még Zsigmond regnálása idején. Ennek hátterében a husziták elleni küzdelmek állnak, amelyek következtében az 1410 után évi egy-két magyar hallgató neve szerepel az egyetemi anyakönyvekben.[283] Összességében azt látjuk, hogy az 1458 előtti periódusban a főpapok külföldi tanulmányainak megoszlása Bécs, Krakkó és Észak-Itália három nagy egyeteme közt szinte azonos, a későbbiekben az olasz univerzitások egyértelműen látogatottabbak lettek. Ennek hátterében az olasz egyetemeken sokkal inkább elérhető korszerű humanista oktatás állt, amely általában egy-egy kiváló, iskolateremtő mester köré szerveződött.

A vizsgált személyek közül 19 fő egy, 18 fő két, kilenc fő három, négy fő pedig négy egyetemen fordult meg. Három személy tanulmányainak helyszíne nem ismert. Szentlászlói Osvát és Gosztonyi János a ma is aktuális élethosszig tanulás korai megvalósítói voltak. Szentlászlói 1458-ban Krakkóban tanult, majd 1480-ban már zágrábi püspökként utazott Ferrarába, ahol az *artes*

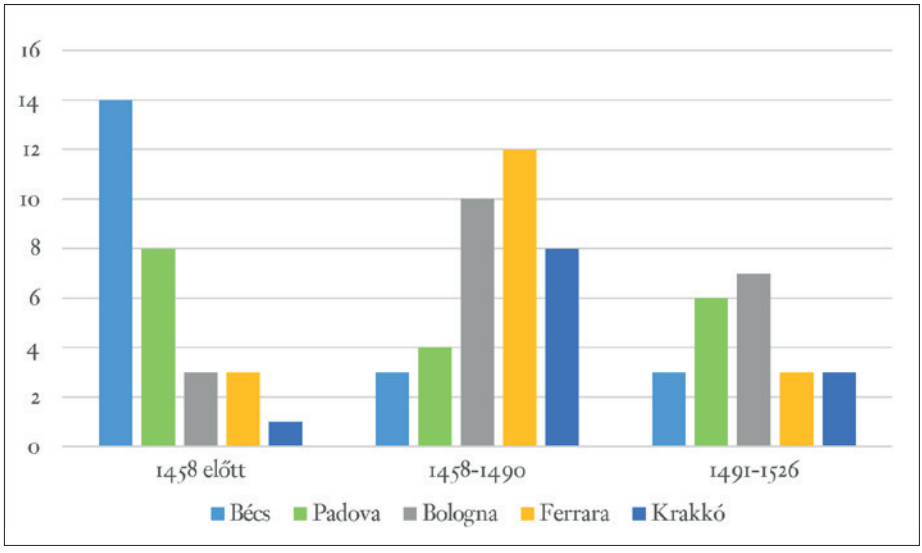
[281] Császár Mihály, *Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme*, Pozsony 1914; Asztrik L. Gabriel, *The Mediaeval Universities of Pécs and Pozsony*, Notre Dame, 1969; Font Márta, *A siker reménye és a kudarc okai. Egyetemalapítások a középkori Magyarországon*, Per Aspera ad Astra 4 (2017) 1-2. sz., 78–102.

[282] MDKE 1–3.

[283] MDKE 2, 25–29.

3. ábra
Az egyetemi tanulmányok helyszínei

4. ábra
A legnépszerűbb egyetemek látogatottsága

fakultáson folytatott stúdiumokat.[284] Gosztonyi a bécsi egyetemre iratkozott be (1489), majd néhány évvel később Ferrarában tűnt fel (1493), ahol a humaniórák professzoraként vett részt tanúként egy kánonjogi vizsgán. Egy évtized elteltével, immár győri püspökként a parázsi egyetemre iratkozott be (1514), ahol egyházjogi tanulmányokba kezdett, valamint a szabad művészetek mestere címet is megszerezte.[285] Valószínűleg a legtöbb kilométert Polnár János tette meg egyetemi tanulmányai során. 1488-ban Párizsban kezdte meg stúdiumait a szabad művészetek fakultásán, majd Lipcsében folytatta (1493), végül Bolognában fejezte be (1497).[286]

Nem kellett persze feltétlenül hosszú éveket külföldi egyetemeken tölteni ahhoz, hogy korszerű ismereteket sajátítsanak el a korszak tanulni vágyó fiataljai, amint Szalkai László példája is mutatja. A későbbi esztergomi érsek az 1480-as években Sárospatak mezőváros iskolájában tanult és szerencsés módon korunkra maradtak a jegyzetei. Az elemi ismeretek és a latin nyelv alsó és középső tagozaton történt elsajátítását követően csillagászatot, zeneelméletet, genealógiát és a hozzá kapcsolódó jogi ismereteket, irodalmat, valamint levél- és oklevélszerkesztést tanult. Egyetemre ezt követően sem járt, mégis a kortársak által elismert, modern humanista műveltségre tett szert, sőt még kisebb latin nyelvű költeményeket is írt.[287] E korszerű tudásanyagot és a humanizmus iránti vonzódását a krakkói egyetemen végzett Kisvárdai Jánostól, a sárospataki iskola rektorától (1489–1490) sajátította el.[288] Aragóniai János neveltetésére is nagy figyelmet fordított a nápolyi királyi család. Tanítói között olyan híres humanistákat találunk, mint például Pietro Ransano, Bartolomeo da Sulmona (Filalete), illetőleg Antonio Becadelli (Panormita). Széleskörű műveltségét kortársai is csodálták, e mellett könyvgyűjteménye és művészetpártoló szerepe is kiemelkedőnek tekinthető.[289] Macedóniai László egyetemi tanulmányairól sem rendelkezünk adatokkal, noha korszerű műveltséggel és természetesen kiváló latin nyelvismerettel bírt. Az 1522-es német birodalmi gyűlésen elhang-

[284] MDKE 2, 1121. sz.; MDKE 3, 865. sz.

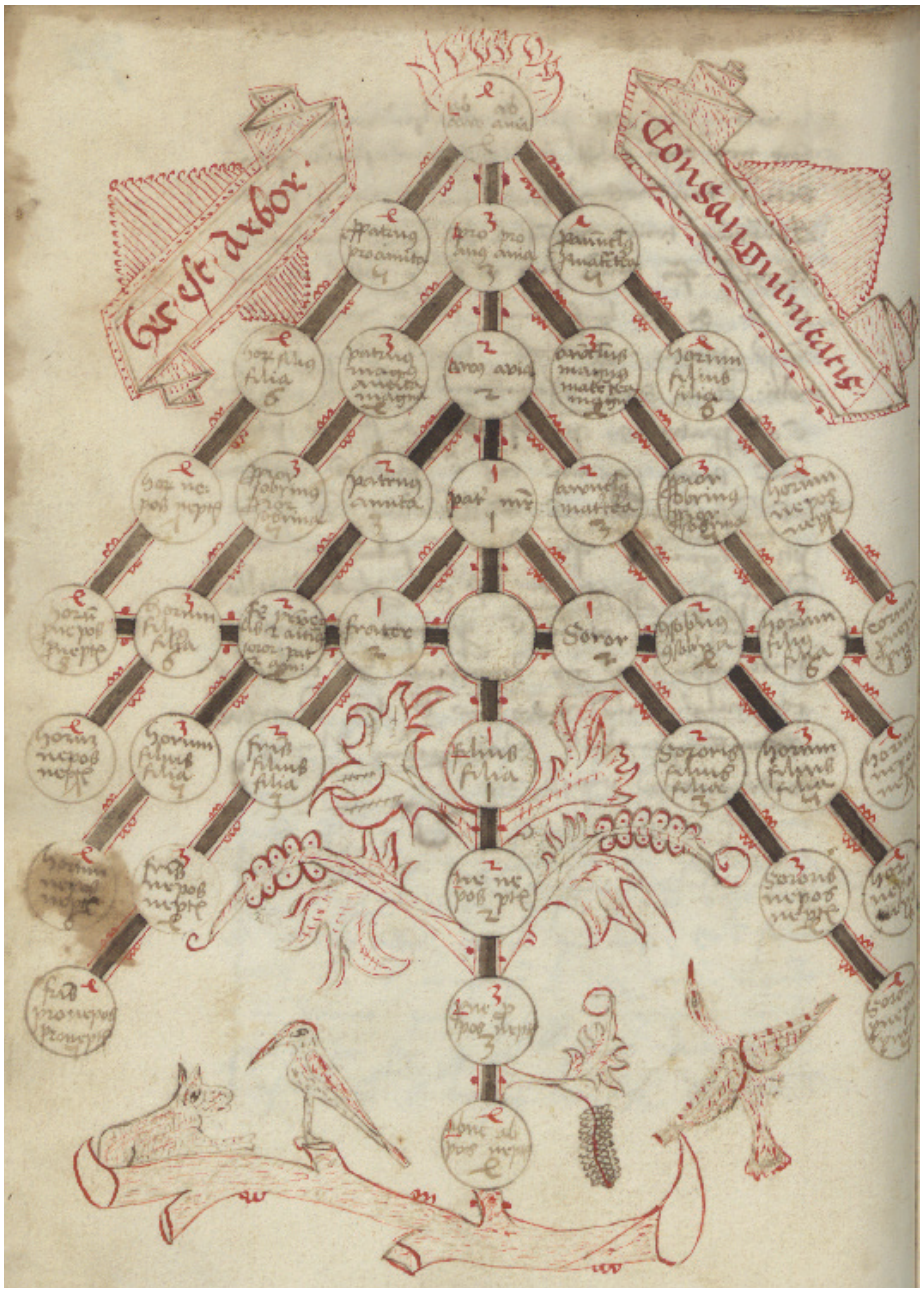
[285] MDKE 1, 5439. sz.; MDKE 3, 59. és 882. sz.

[286] MDKE 3, 37., 279. és 1161. sz.

[287] Horváth János, *Az irodalmi műveltség megoszlása*, Budapest 1935, 197–198; Mészáros István, *A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola*, Budapest 1972; *Szalkai-kódex. Szalkai László esztergomi érsek iskoláskönyve*. Facsimile kiadás. S. a. r. és bev. írta Sarbak Gábor, Esztergom 2019.

[288] MDKE 2, 2145. sz.

[289] Farbaky Péter, *Giovanni d'Aragona (1456–1485) szerepe Mátyás király mecénásságában*, Művészettörténeti Értesítő 70 (2021) 47–91.

4. kép
Családfa ábrázolása Szalkai László iskolásfüzetében

zott, retorikai szempontból jól felépített orációját némi stiláris javítást követően nyomtatásban is megjelentették. Nem véletlen lett Szatmári György pécsi püspök humanista körének aktív tagja volt.[290] Perényi Ferenc is felsőfokú stúdiumok nélkül vált művelt humanistává, akinek könyvgyűjtő és mecénási tevékenysége egyaránt ismert. A még gyermekkorában a püspöki méltóságba került ifjú tanítója az a széles hazai és nemzetközi kapcsolati hálóval rendelkező humanista Magyi Sebestyén volt, aki szintén Szatmári köréhez tartozott.[291]

E fejezet lezárásaként a főpapok már többször említett mecenatúrájának egy aspektusára kell röviden kitérni, jelesül azokra a humanista csoportokra, amelyek egy-egy főpap körül alakultak ki. Várad ebből a szempontból különös jelentőséggel bírt, hiszen az első valódi humanista mecénás Zrednai (Vitéz) János a székeskáptalan prépostjaként, később püspökként maga köré gyűjtötte a tehetséges ifjakat, akiket egyházi javadalomhoz segített, közülük többeket külföldi egyetemre küldött, könyvmásolóműhelyt és gazdag könyvtárat alakított ki.[292] E tevékenységét esztergomi érsekként is folytatta, s ahogy láthattuk, ő és főpap unokaöccse kezdeményezésére létesült a kérészéletű pozsonyi egyetem. Janus Pannonius hasonló humanista központ formálásához kezdett Pécsett, Bátori Miklós Vácon, Váradi Péter pedig Bácson. A humanista főpapok lázadását, majd Váradi Péter félreállítását követően e törekvések visszaszorultak, és majd csak Mátyás király halálát követően jöttek létre az egyházi központokban ismét azok a humanista társaságok, amelyek tagjai szintén szoros kapcsolatba kerültek hasonló nemzetközi hálózatokkal.[293] Váradi Péter kalocsa-bácsi érsek tehetséges diákok sorát küldte Bolognába Filippo Beroaldo mesterhez. Váradon Szatmári György, Thurzó Zsigmond és Perényi Ferenc püspökök idején folyamatos volt a humanista kör működése, amelynek egyik kulcsfigurája az említett Magyi Sebestyén volt. E kör a Zrednai hagyományig nyúlt vissza, kovászát pedig Janus Pannonius műveinek összegyűjtése jelentette.[294] Szatmári pécsi püspökként a Mecsekalján is megszervezte humanista körét, amelynek résztvevői rendszeresen *szümposzion*okat tartottak. Ennek tagjai között találjuk – mások mellett – Brodarics Istvánt, Macedóniai Lász-

[290] K. Obermayer–Horváth, *Macedóniai László*; Fedeles, *A pécsi székeskáptalan*, 399–400 (221. sz.).

[291] Kristóf, *Egyházi középréteg*, 228–230 (95. sz.).

[292] Kristóf, *Egyházi középréteg*, 111–122.

[293] A folyamatra lásd Jankovits László, *A Mohács előtti humanista költészet szakaszai. 1490: Meghalt Mátyás király*, A magyar irodalom története 1, szerk. Jankovits László–Orlovszky Géza, Budapest 2007, 146–152.

[294] Kristóf, *Egyházi középréteg*, 133–135.

5. kép
Nagylucsei Orbán címere

lót, Girolamo Balbit, Oláh Miklóst, a későbbi esztergomi érseket, csulai Móré Fülöpöt, Jacobus Pisót, budai Kakas Jánost, Hagymási Bálintot és Kretschmer Lőrincet.[295] E csoportok összetartó erejét a közös szenvedély: a humaniórák iránti érdeklődés, a reneszánsz iránti fogékonyság és persze a kéziratok és a könyvek gyűjtése kapcsolta össze. A külföldi tanulmányokat folytatók kapcsolatokat építettek ki más országokból érkezett tanulótársaikkal, az itáliai humanistákkal, könyvkereskedőkkel és könyvkiadókkal, ezáltal a magyar

[295] Farbaky, *Szatmári György*, 21–30; Fedeles, *Személyi összefonódások*, 39–41.

humanista értelmiség a nemzetközi vérkeringésbe is bekapcsolódott. A Jagelló-korban a magyar és az európai humanisták egyik fő találkozási pontja Aldus Manuntius könyvkiadó és nyomdatulajdonos velencei háza volt, ahol kiváló tudósok, köztük Rotterdami Erasmus is megfordult. Számos magyar vendégeskedett nála, közülük csulai Móréval került a legszorosabb kapcsolatba, ami a későbbi pécsi püspök két évtizedes velencei diplomáciai tevékenysége kapcsán talán nem meglepő. A Brodarics István által összegyűjtött Janus Pannonius verseket is Aldusnál tervezték kiadni, azonban ez végül Móré közbenjárása dacára meghiúsult. Hasonlóan kudarcba fulladt Megyericsei János antik feliratgyűjteményének megjelentetési terve is, amit szintén csulai Móré Fülöp karolt fel.[296] A magyar humanista értelmiség egy szűk csoportját alkották a köreikből kikerült főpapok, akiknek a „hálózata” a reprezentációt kézzelfoghatóvá tevő címerhasználatban is tetten érhető, amint erre legutóbb Rácz György mutatott rá.[297] Számos korabeli püspök ugyanis a Zrednai címerpajzsán ábrázolt oroszlán, liliom és csillag motívumait (vagy közülük valamelyiket) jelenítette meg emblémáján. Köztük találjuk Janus Pannoniust, Handó Györgyöt, az egyetemet nem végzett Nagylucsei Orbánt, Váradi Pétert, Kálmáncsehi Domonkost, Szatmári Györgyöt, majd Mohácsot követően Oláh Miklóst. Ez pedig egy olyan évtizedeken átívelő, élő hagyományt szimbolizál, amely összekapcsolta a hasonló gondolkodású magyar főpapokat függetlenül attól, hogy személyesen ismer(het)ték-e egymást.

[296] Gerézdi Rabán, *Aldus Manutius magyar barátai*, Magyar Könyvszemle 36 (1946) 1–4. sz., 38–98; Lakatos Bálint, *Egy XVI. századi humanista, Megyericsei János feliratgyűjtései*, Genesia. Tanulmányok Bollók János emlékére (szerk. Horváth László–Laczkó Krisztina–Mayer Gyula–Takács László), Budapest 2004, 737–748; Fedeles, *Egy Jagelló-kori humanista.*

[297] Rácz György, *A Bakóc család középkori címere*, Bakóc Tamás emlékezete, 34–38.

6. kép
Kálmáncsehi Domonkos Breviáriumának egy oldala

VIII.
SPIRITUALIA ÉS TEMPORALIA

„Az egyháziak sűrűbben beszélnek pénzről, mint égről, és gyakrabban van a szájukban Nemezis és Lais, mint Krisztus, és ami alig tűrhető, inkább Plautussal és Vergiliussal, mint az evangéliummal foglalkoznak, és tudományosabban fejtik ki Epikurosz dogmáit, mint a pápai dekrétumokat". Ezt a nem túl hízelgő jellemzést egy Budán tartózkodó cseh humanista előkelő, Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic vetette papírra a magyar főpapokról 1502-ben.[298] E szemléletes megállapítás az egyházi javadalom egyenlő fizetés tétel nyomán talán nem is annyira meglepő. A főpapok lelkipásztori elhivatottságának hiánya és az ebből fakadó egyházi szolgálatra történő elköteleződés halogatása egyáltalán nem hungarikum, hanem a korszak általános jellemzője.[299] Szintén nem egyedülálló jelenség a prelátusok – elsősorban a humanista diszciplínákra fókuszáló – tudományos érdeklődése, valamint a rangjukhoz illő életvitel, amely jelentős anyagi erőforrásokat igényelt. A templomok, a rezidenciák késő gótikus és az új all'antica stílusú átépíttetése, berendezése, könyvek és kéziratok beszerzése, antik tárgyak gyűjtése és nem utolsó sorban a honvédelmi kötelezettségek teljesítése jelentős összegeket emésztett fel. Mindez pedig kiegészült az általuk felkarolt tehetséges ifjak külföldi taníttatásának költségeivel. Ne feledjük: a korszak főpapjai mecénásként formálói voltak az épített környezetnek, jelentős szerepet játszottak a könyvkultúra Kárpát-medencei fejlődésében, a humanista műveltségű magyar értelmiség utánpótlásában. A főpapoknak természetesen a lelki szféra *(spiritualia)* dolgaival éppúgy foglalkozniuk kellett – és ez elhivatottságuktól független feladat volt – mint a rangjukból és egyéb udvari szolgálataikból adódó világi feladatokkal *(temporalia)*. A két terület legfontosabb jellemzőinek áttekintését kezdjük a spirituáliákkal.

A püspökök saját egyházmegyéjük területén hármas feladatkörrel (*munus)* és ebből fakadó joghatósággal rendelkeztek. Tanítói hatalmuk *(potestas magisterii)* révén gondoskodniuk kellett az evangélium hirdetéséről, a hívek lelki-

---

[298] Kubinyi, A*z egyház szerepe*, 93.

[299] Denys Hay, *The Church in Italy in the Fifteenth Century*, Cambridge 1979².

pásztori gondozását ellátni képes papságról, az alapvető hittételek és liturgikus ismeretek átadását (is) biztosító iskolák fenntartásáról, a papság elméleti és gyakorlati felkészültségének folyamatos ellenőrzéséről, a templomok liturgikus könyvekkel történő ellátásáról, az igaz hit megőrzéséről és az egyház tanításától eltérő tévtanok (eretnekségek) távoltartásáról. Szentelési hatalmuk *(potestas consecrationis)* birtokában valamennyi szentség kiszolgáltatására jogosultak voltak egyházmegyéjük területén. A hét szakramentum közül a püspökök számára volt fenntartva az egyházi rend és a bérmálás szentségének kiszolgáltatása, a különböző egyházi épületek és oltárok, a temetők, a liturgikus edények, a szent olajok és a *chrisma* felszentelése, valamint az apátok és apátnők benedikálása. Kormányzói hatalmuk *(potestas regiminis / iurisdictionis)* birtokában a püspökök rendelkeztek az egyházi vagyon felett, bíráskodási és törvényhozási jogkörükre támaszkodva kormányozták egyházmegyéjüket, őrködtek a hitélet, a keresztény életvitel tisztasága felett. Ítélkezési joguk birtokában különböző szankciókat alkalmazhattak a vétkesekkel szemben, amelyek közül a kiközösítés *(excommunicatio)* és a tiltás *(interdictum)* voltak a legsúlyosabbak. Az egyházmegyei zsinatok összehívása és az egyházi intézmények látogatása *(visitatio)* ugyancsak a püspökök joghatósága alá tartozott. A két érsek jogosítványai kiegészültek az említetteken kívül a tartományi zsinatok összehívásának lehetőségével, amelyen a joghatóságuk alá tartozó egyházmegyék püspökeinek és klérusának képviselőinek is részt kellett venniük. Az esztergomi érsek pedig nemzeti zsinatot is meghirdethetett.[300]

Mivel a korszak prelátusainak egy része a magasabb egyházi rendeket sem vette fel püspöki kinevezésekor, közülük pedig többen csak évekkel később szenteltették fel magukat, valamint az uralkodói szolgálatot teljesítő korabeli érsekek és püspökök közül csak kevesen tartózkodtak folyamatosan székhelyükön, gondoskodniuk kellett megfelelő helyettesekről, akik biztosították a hitélet zökkenőmentes működését. Az egyházmegye szentszéki bíróságának vezetését a kánonjogban jártas, sok esetben doktori fokozattal is rendelkező helynökre *(vicarius in spiritualibus ac cauasarum auditor generalis)* bízták, aki ülnöktársaival működtette az egyházi ügyekben illetékes szervezet működé-

[300] György Bónis, *Die Entwicklung der geistlichen Gerichtsbarkeit in Ungarn vor 1526*, 80 (1963) 174–235; Fügedi, *Uram, királyom*, 112, 115; Erdő Péter, *Egyházjog a középkori Magyarországon*, Budapest 2001; Kiss Gergely, *Az egyházi kormányzat a középkori Magyarországon (1000–1526)*, Font Márta–Fedeles Tamás–Kiss Gergely, *Magyarország kormányzati rendszere (1000–1526)*, Pécs 2007, 101–136; Szentirmai Sándor, *A középkori magyar egyház. Válogatott kánonjogtörténeti tanulmányok* (Az Árpád- és az Anjou-kor magyar egyházi archontológiájának kérdései 2), szerk. Thoroczkay Gábor, Pécs 2021.

sét. A 15. századra önálló irodává fejlődött vikáriusi hivatal autentikus pecséttel ellátott oklevelekbe foglalt határozatai a püspök nevében keltek, jogorvoslatért az esztergomi érsekhez, valamint a pápai Kúria illetékes hivatalaihoz fordulhattak az ügyfelek.[301] A szentszéki bíróságok széles hatáskörrel rendelkeztek, ugyanis amellett, hogy a klerikusok jogszolgáltatási fórumai voltak, illetékességi körükbe tartoztak a szentségekkel, a hittel és az eretnekségekkel, a végrendeletekkel, a házassággal, a tizeddel, az árvákkal és az özvegyekkel kapcsolatos ügyek.[302] Az Esztergomban összeállított formuláskönyv a Tommaso Amadei és Nyási Demeter hivatali működése idején keletkezett ügyek széles tárházát őrizte meg a 16. század első két évtizedéből.[303] Nyási Demeter, a Krakkóban végzett kánonjogi doktor a vikriusi feladatok ellátása mellett segédpüspökként (1513–1526) is segítette Bakóc, Szatmári és Szalkai érsekek munkáját.[304]

A korszak általános gyakorlatának megfelelően a helyi *ordinarius*t akadályoztatása esetén a főpapi teendők ellátásában segédpüspök *(sufrraganeus, vicarius in pontificalibus, episcopus titularis)* helyettesítette. Minthogy a kánonjog alapján valamennyi püspököt egy-egy tényleges székhelyre kellett felszentelni, az időközben a muzulmánok által elfoglalt területek egykori püspöki címeire *(in partibus infidelium)* konszekrálták a segédpüspökként alkalmazni kívánt klerikusokat. Ők állandó – a megyéspüspökénél azonban jóval alacsonyabb, általában évi 200 forintos – bevétel, valamint többnyire egy-egy kanonoki stallum birtokában helyben tartózkodtak és ellátták az egyházmegye főpapi teendőit.[305] A nagyobb kiterjedésű egyházmegyékben több segédpüspök mű-

[301] Alexander Szentirmai, *Die ungarische Diözesankurie im Spätmittelalter*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung 92 (1961) 266–292; Fedeles Tamás, *A püspöki kúria*, A középkor évszázadai, 163–167.

[302] Bónis György, *Szentszéki regeszták, Iratok az egyházi bíráskodás történetéhez a középkori Magyarországon* (Jogtörténeti Tár 1/1), Budapest 1997.

[303] *Formularium ecclesiae Strigoniensis* (CST I/4), ed. Petrus Erdő– Cornelius Szovák–Petrus Tusor, Budapest 2018.

[304] C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 30–33. – Személyére lásd Körmendy Kinga, *Studentes extra regnum 1183–1543* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III. Studia 9), Budapest 2007, 209 (152. sz.).

[305] Michael F. Feldkamp, *Warum entstanden aus dem in konfessionellen Zeitalter säkularisierten deutschen Bistümern keine Titularbistümer? Beobachtungen zur Entwicklung des Rechtsinstituts des Titularbischofs*, Incorrupta monumenta ecclesiam defendunt. Studi offerti a mons. Sergio Pagano, prefetto dell'Archivio Segreto Vaticano. I. La Chiesa nella storia, Religione, cultura, costume. Tomo I–IV (CAV 106), a cura di Andreas Gottsmann–Pierantonio Piatti–Andreas E. Rehberg, Città del Vaticano 2018, I/1, 589–606; Fedeles, *Középkori pécsi segédpüspökök;* Fedeles, P*üspöki kúria*, 167–169; Kristóf Ilona, *Estei Hippolit egri segédpüspökei. Itália örök-*

ködött párhuzamosan. Tasnádi Tamás szalónai püspök fentebb említett kánoni kivizsgálásakor az egyik tanú arról számolt be, hogy az esztergomi érseknek általában két, esetenként azonban három segédpüspöke is volt a hívek sokasága és az egyházmegye nagyobb földrajzi kiterjedése miatt.[306] A címzetes püspökök számára nem nyílt továbblépési lehetőség a megyéspüspökségek felé, következtésképpen egyházi pályafutásuk csúcsát jelentette a *suffraganeus*i megbízás. Az anyagi gyarapodás lehetősége természetesen őket is motiválta, ezért néhányan közülük egymást követően több főpap mellett vállaltak szolgálatot. Pozsegavári Mátyás dagnei címzetes püspök először a boszniai (1481–1483), majd a kalocsai (1488–1489), végül pedig az egri (1498–1499) főpapokat szolgálta. Az évi sallárium kiegészítéseként elnyert egri kanonoki javadalom és a hevesi főesperesi hivatal biztosan komoly vonzerőt jelentettek neki az Egerbe költözéséhez.[307] A fentebb már említett Hündlernél azért is érdemes hosszabban elidőzni, mivel az általa összeállított leveleskönyvből a főpapi feladatok sokszínűségéről is képet alkothatunk. Az osztrák karmelita három pécsi püspököt szolgált *suffraganeusként* (1448–1469), azonban járandóságával nem volt elégedett, ezért több helyre, így például Egerbe, Kalocsára, Zágrábba, Erdélybe és Boroszlóba is beajánlkozott. Álláskeresését végül átmeneti siker koronázta: rövid ideig váradi (1465), majd győri (1467) segédpüspökként mutatható ki, végül azonban visszatért Pécsre. Működése során a püspöki ordóhoz kötött feladatok széles skáláját végezte: búcsúengedélyeket adott ki, klerikusokat szentelt, templomokat, kápolnákat és oltárokat konszekrált, egyházi épületek, temetők újraszentelését végezte, kiközösítetteket oldozott fel, sőt egy alkalommal izraelitákat is keresztelt a pécsi székesegyházban.[308]

Az érsekek és püspökök az egyházmegye klérusa számára korszakunkban időről időre zsinatokat hívtak össze, amelyeken elsősorban egyházjogi, egyházfegyelmi, liturgikus és dogmatikai kérdéseket tárgyaltak, de ezen alkalmak egyúttal igazságszolgáltatási fórumként is szolgáltak. A főpapok személyesen és helyettesek útján egyaránt elnökölhették e szinódusokat. Az 1515-ben sorra került pécsi zsinat üléseit Mihály vikárius, a veszprémit Statileo János veszprémi kanonok, az 1524-es váradit pedig Perényi Ferenc püspök vezet-

sége Egerben. Örökségünk védelme és jövője 6 (Studia Agriensia 36), szerk. H. Szilas Ágota, Eger 2021–2024, 21–33.

[306] *Consistorialia Documenta Pontificia*, 32.

[307] *Cameralia Documenta Pontificia*, lxi és 1302–1303. sz.; C. Tóth, *Főpapi archontológia*, 36., 42., 53. – Boszniai segédpüspökként még csak pécsi oltárjavadalmas volt.

[308] Fedeles, *Középkori pécsi segédpüspökök*, 15–18.

te.[309] A korunkra maradt veszprémi és váradi szinodális könyvek alapján képet alkothatunk a késő középkor zsinatokon tárgyalt témakörökről. Ezek között találjuk a szentségek kiszolgáltatására és őrzésére, a szent szolgálatok ellátására, a simoniára, az interdictumra, a temetkezésre, a kiközösítésre, a végrendelkezésre, az egyház kormányzására, a rezideálásra, a tizedekre, a kamatra és a vámszedőkre vonatkozó rendelkezéseket. Visszatérő témának számított a klerikusok öltözködésének szabályozása, az ágyastartás tilalma, a távolmaradók büntetése és az esperesi hivatallal járó kötelezettségek előírása, valamint az adott egyházmegye liturgikus ünnepeinek felsorolása. Ugyancsak előírták az esperesek számára a kerületük rendszeres látogatását, amely során ellenőrizték a papság életmódját, informálódtak a plébániák állapotáról és az azokhoz tartozó hívek hitéletéről.[310] Magyarországon a veszprémi egyházmegye püspöke írta elő elsőként a keresztelési anyakönyvek vezetését (sajnos korunkra, ha ténylegesen vezették őket, egy sem maradt). A plébánosoknak egy, erre a célra rendszeresített önálló könyvbe kellett feljegyezniük a megkeresztelt gyermek, a szülei és a keresztszülei nevét annak érdekében, hogy megállapítható legyen a gyermek kora, valamint a későbbiekben az esetleges házassági akadályt képező lelki rokonság *(affinitas spiritualis)*. Szintén veszprémi egyházmegyés újításnak számított a hívek két szín alatti áldozása húsvétkor.[311]

A katolikus hit tisztaságának megóvása érdekében a főpapok a lutheri hitújítás tanításaival szemben is igyekeztek fellépni. Szalkai László esztergomi érsek kemény hangú levélben utasította az erdélyi szász plébánosokat, hogy a vasár- és ünnepnapi prédikációkban hívják fel a hívek figyelmét, hogy kiközösítés terhe mellett tartózkodjanak a lutheri tévelygésektől. A pozsonyi káptalan tagjait pedig eltiltotta a Luther tanait tartalmazó könyvek olvasásától, sőt küldte Pozsonyba Csézi András esztergomi nagyprépostot és Kajári Antal kanonokot vizsgálóbiztosként.[312] Az érsek a csehországi kelyhesek és a katolikus egyház unióján is munkálkodott, amit a szentszéki diplomácia is támogatott.[313]

Várdai Ferenc erdélyi püspök 1524. október 22-én püspöki székhelyén, Gyulafehérváron írásba foglaltatta utolsó akaratát. A testamentumban több mint 14.200 aranyforint készpénzről rendelkezett, amely tetemes összeg-

[309] Szentirmai, *A középkori magyar egyház*, 123–144.

[310] *A veszprémi egyház 1515. zsinati határozatai*, szerk. Solymosi László, Budapest 1997; Jaczkó Sándor, *A váradi egyház 1524. évi zsinati határozatai*, Budapest 2016.

[311] *A veszprémi egyház*, *23–24*.

[312] ETE I, 140. és 243. sz.; Kubinyi András, *Szalkai László esztergomi érsek politikai szereplése*, In: Uő, *Főpapok, egyházi intézmények*, 94.

[313] Nemes Gábor, *Az 1526. évi mohácsi csata és a pápaság*, Vigilia 89 (2024) 699.

nek számított a korszakban. Vagyona azonban ennél sokkal magasabb értéket képviselt, amelyet a testamentumban felsorolt ingatlanok és ingóságok széles repertoárja szemléltet. Ezek között találunk földbirtokokat, egy budai házat, két vízimalmot, lovakat, ökröket, sertéseket, aranyozott ezüstvillákat, kanalakat, gyűrűket, ezüst kancsót és mosdómedencét, aranykeresztet, címeres kárpitokat, szőnyegeket, 34 nyestbőrt, ruhákat, páncélt és sisakot, nyergeket és kantárokat, valamint Várdai 100 kötetes könyvtárát. A püspök néhány nappal később a végakaratában említetteken felül további 6800 aranyforint kintlévőségéről rendelkezett.[314] A prelátus tehát összesen 21.000 aranyforintos készpénzvagyonról rendelkezett, amely volumenét jelzi, hogy az előzőekben említett legoptimálisabb becslés alapján az erdélyi püspök évi 24.000-25.000 forintos bevételre számíthatott. Hátrahagyott pénzvagyonának jelentős részét mintegy 8000 forintot egyházi épületek és berendezések renoválására fordított, de a városfalak megerősítésére is rendelt 500 forintot. Negyed századdal korábban Szentlászlói Osvát zágrábi püspök a Várdai által hátrahagyott összeg háromszorosáról, összesen 63.373 forintról rendelkezett (1499). Ennek mintegy felét négy fontos végvár (Jajca, Nándorfehérvár, Szabács és Szörény) megerősítésére rendelte, II. Ulászlónak hagyott 10.000 forintot, valamint a király 3500 forintos tartozását is elengedte. Jelentős összegeket rendelt a zágrábi székesegyház és más egyházi épületek felújítására, a magyarok körében népszerű obszerváns ferencesek és a pálosok, valamint a karthauziak is részesültek a hagyatékból, csakúgy mint a rokonok és a familiárisok. Szövetségesei, barátai számára pedig értékes tárgyakat hagyott hátra; például Bakóc Tamás érseknek egy nagy aranyozott kupát és hat itáliai ezüsttálcát, Kálmáncsehi Domonkos váradi püspöknek egy aranyozott kupát és egy aranyozott sótartót, Újlaki Lőrinc hercegnek pedig egy hátaslovat, két számszeríjat felhúzóval, tegezekkel és nyílvesszőkkel.[315] A testamentumban szereplő summa a zágrábi püspökség éves jövedelmének több mint háromszorosát tette ki. Bakóc Tamás érsek 40.000 forintot hagyott a végvárak költségeire (1521), Szatmári György pedig állítólag 60.000 aranyat rendelt a nyugat-magyarországi zálogbirtokok kiváltására

[314] Bunyitay Vince, *A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista*, Budapest 1893, 27–32; Mályusz, *Egyházi társadalom*, 163–164; C. Tóth Norbert, *Várdai Ferenc erdélyi püspök végrendeletének utóélete*, A mezővárostól a rendezett tanácsú városig (szerk. Garda Dezső), Csíkszereda 2011, 73–115.

[315] *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae II. Diplomata: 1400–1499; III. Diplomata: 1500–1526*, collegit et edidit Joannes Bapt. Tkalčić, Zagrabia 1896, II, 316–321; Czövek Zoltán, *Szentlászlói Osvát zágrábi püspök 1499. évi végrendeletének végrehajtása*, Fons 22 (2015) 53–70.

(1524).[316] E példák is kellőképp szemléltetik, hogy a főpapok országos szinten is komoly gazdasági tényezőnek számítottak. Érdemes tehát röviden szemügyre venni az érseki-püspöki jövedelmek szerkezetét.

A 15. században az ország területének megközelítőleg 13,5%-a volt egyházi tulajdonban, a 14 főpap pedig a királyság birtokállományának mintegy 5%-át birtokolta. A várak 7,5%-a állt a főpapok ellenőrzése alatt, emellett számos várossal és mezővárossal rendelkeztek, amelyek közül kiemelkedtek természetesen a székhelyükként szolgáló érseki-püspöki *civitas*ok.[317] Az esztergomi érsekség és az egri püspökség 15. század végéről–16. század elejéről korunkra maradt számadáskönyvei alapján elmondható, hogy a két egyházmegye jövedelmének közel 80%-át az egyházi bevételek tették ki, míg a fennmaradó részt a földesúri és egyéb jogcímen beszedett jövedelmek alkották. Az esztergomi érsek 14 mezővárosában és 98 falvában mintegy 18.000 jobbágy élt. A birtokokról évente 4000-5000 forint bevételre számíthatott az érsek, 12.000-13.000 forintot a tizedjövedelmek tettek ki, míg 2000-3000 forint *pisetum* címen illette az érseket a 1480-as évek végén.[318] Egerben pedig az esztergomi kétharmadosnál is magasabb arányt tettek ki a dézsmabevételek.[319] Korszakunkban a tizedeket igyekeztek az egyházi intézmények készpénzért bérbe adni, ezáltal pedig jelentős volumenű vagyonra tettek szert, amelyet könnyen mobilizálhattak. Ezt támasztják alá az idézett két főpapi végrendeletben rögzített nagyobb összegű kintlévőségek is.

A jelentős főpapi vagyonok kialakulásában természetesen a birtokszerzések, az üzleti kapcsolatok és az ebből táplálkozó saját vállalkozások is szerepet játszottak. Ernuszt Zsigmond pécsi püspök üzleti érzékét és a családi vagyon jelentős részét apjától, János kincstartótól örökölte. Ulászló regnálása idején maga is a kincstár élére került, azonban sikkasztással vádolták és leváltották. Rövid ideig tartó fogságából a királynak kárpótlásként fizetett számottevő összeg – Antonio Bonfini szerint 400.000, Ludovico Tubero értesülései alapján 280.000 forint – fejében szabadult. Az öccsével közösen birtokolt besztercei rézbánya és kiterjedt földvagyonuk révén 1495-ben az ország ötödik legnagyobb birtokosainak számítottak. E mellett részesedést szerzett az Alföldről

[316] Kubinyi, *Az egyház szerepe*, 95.

[317] Engel Pál, *Szent István birodalma. A középkori Magyarország története*, Budapest 2001, 276; Solymosi László, *Egyházi birtok*, Magyar Művelődéstörténeti Lexikon (főszerk. Kőszeghy Péter), II, Budapest 2004, 199–200; Kubinyi, *Mátyás király és a püspökök*, 69–70; Solymosi, *Mátyás király és a főpapok*, 62.

[318] Fügedi, *Kolduló barátok*, 114–237; Fügedi, *Uram királyom*, 118.

[319] Kovács Béla, *Az egri egyházmegye története 1596-ig*, Eger 1987, 152–153.

Velencébe irányuló szarvasmarhaexportból is. A pécsi püspökségből származó évi 25.000-26.000 forintos jövedelem pedig tovább gyarapította vagyonát. Halálát is mesés gazdagsága okozta, ugyanis bizalmas familiárisai megfojtották.[320] Szatmári György a kancelláriára kerülve tovább gyarapította örökölt vagyonát, a földek mellett budai házak, hegyaljai szőlők is birtokába kerültek. Nagybátyjától Beszeterce- és Nagybányán ezüst- és rézbányákat örökölt, s ezek révén üzleti kapcsolatba került a Thurzó–Fugger rézkitermelő és értékesítő vállalkozással. 1495-ben bérbe, majd a következő évben eladta a besztercei bányákat, a hozzájuk tartozó öntőhelyiségeket, házakat és malmokat Thurzó János krakkói konzulnak.[321] A főpap húga, Anna és a későbbi kincstartó Thurzó Elek házassága révén Szatmári családi kapcsolatba is került a Thurzókkal, majd a királyi udvarban szerzett befolyását latba vetve folyamatosan támogatta a Thurzó–Fugger céget, amelyből nyilvánvalóan ő maga is profitált.[322] A szintén jó üzleti érzékkel rendelkező csulai Móré Fülöp még püspöksége előtt diplomataként tett szert bevételkiegészítésre. A korabeli beszámolók tanúsága szerint Velencéből különböző szöveteket hozott be az országba, amelyeket nagy haszonnal adott tovább hazai ügyfeleinek. Francesco Massaro jelentése szerint egy alkalommal – állítólag – 40.000 tallér haszonra tett szert.[323]

Az érsekek és püspökök feladatköréhez tartozott az egyházmegye birtokainak, gazdaságának irányítása, mivel a bevételek jelentős része a gazdálkodásból származott. E feladatokat megfelelő szakembergárda végezte, általában a várnagy *(castellanus)* és az udvarbíró *(provisor)* vezetésével. Az udvarbíró irányította a püspöki uradalmakat, szervezte a gazdálkodást, a tizedszedést, a szükséges beszerzéseket. A várnagy a főpapi rezidencia nagyberuházásait így például az építkezéseket készítette elő és felügyelte, a védművek fejlesztését, az erődítési munkákat irányította, valamint a főpapi bandérium összeállításában, fegyverek beszerzésében és csapat vezetésében is fontos szerepet játszott. Mind a várnagy, mind pedig az udvarbíró a püspök által hozzájuk delegált jogok alap-

[320] Kubinyi András, *Ernuszt Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa*, Századok 135 (2001) 301–361; Fedeles Tamás, *Ernuszt Zsigmond pécsi püspök (1473–1505). Pályavázlat*, Fedeles–Török–Pohánka, Missale secundum morem Alme Ecclesie Quinqueeclesiensis, I–XXXI.

[321] MNL OL DL 22 650, 20 471.

[322] Tóth-Szabó, *Szatmári György*, 124–127; Farbaky, *Szatmári György*, 14–16.

[323] Balogh, *Velenczei diplomaták*, 80.

ján bíráskodási jogkörrel is rendelkezett az uradalmak tisztségviselői, a prediális nemesek és a főpapi birtokok jobbágyai felett.[324]

A késő középkori magyar főpapok – európai társaikhoz hasonlóan – a királyi tanács tagjaiként részt vettek a bel- és külpolitika alakításában, diplomáciai események főszereplői voltak, fegyveres csapataik révén pedig a kisebb-nagyobb katonai akciók részesei is voltak. A prelátusok bandériumokat tartottak fent, amelyek az oszmán veszély növekedésével egyre jelentősebb szerepet játszottak a határok védelmében. A főpapok személyes hadba vonulása a 15. század derekán már évszázados hagyomány volt, hiszen a 11. század végén megindult keresztes hadjáratok által a klerikusok fegyverbehívása általános jelenségnek számított.[325] Természetesen az érsekek és a püspökök az oszmánok elleni harcokban, így a mohácsi csatában is részt vettek, amelyre az alábbiakban részletesen kitérek.

[324] Holub József, *Egy dunántúli egyházi nagybirtok élete a középkor végén* (Pannónia Könyvtár 62), Pécs 1943; Fedeles Tamás, *A püspökség és a székeskáptalan birtokai, gazdálkodása*, A középkor évszázadai, 430–442.

[325] II. András 1217–1218-ban vezetett ötödik keresztes hadjáratában részt vett Péter győri, Tamás egri püspök, Uros pannonhalmi apát, Csák nb. Ugrin kancellár, a későbbi kalocsai érsek, illetve Simon váradi püspök. Damietta ostrománál a győri és a váradi főpap elesett. Veszprémy, *II. András keresztes hadjárata.* – További példákra lásd Kristó, *Az Árpád-kor háborúi*; Kristó, *Az Anjou-kor háborúi*; Fügedi, *Uram, királyom*, 129.; Kubinyi, *Az egyház szerepe*, 1999, 96; Bárány–B. Szabó–Veszprémy, *A késő középkor hadtörténete*; B. Szabó János, *Az Újkor hajnalán.*

IX.
MAGYAR FŐPAPOK ÉS CSAPATAIK AZ OSZMÁNELLENES HARCOKBAN

Az oszmánok balkáni terjeszkedése a 14. század végétől fokozódó veszélyforrást jelentett az ország déli határainál. A rigómezei csatavesztést (1389) követően Luxemburgi Zsigmond király (1387–1437) több kisebb preventív expedíciót vezetett, majd 1396-ban egy keresztes hadjárat keretében kísérelte meg az oszmánok feltartóztatását. Nikápolynál a nemzetközi hadsereg azonban katasztrofális vereséget szenvedett. Az uralkodó a kudarcból okulva átfogó hadügyi reformokba kezdett: átalakította a korábbi hadszervezetet, és a hadbaszállók körét is kibővítette. Az 1397-es temesvári országgyűlésen megfogalmazták azt az elvet, miszerint az új veszély miatt a királyi parancs értelmében a nemesek bármikor hadba hívhatók, és személyesen kötelesek a királyi zászló alatt, az uralkodó vagy a nádor vezetésével hadba vonulni, akár az ország határain túlra is. Ugyanekkor vezették be későbbi közismert nevén a telekkatonaság intézményét *(militia portalis)* is, melynek értelmében a bárók és a nemesek személyes hadba vonulásuk mellett 20 jobbágytelek után egy-egy könnyűfegyverzetű íjászt voltak kötelesek kiállítani.[326] 1435-ben a földbirtokosok terhét mérsékelték, ugyanis 33 jobbágyháztartásonként kellett egy lovasíjászt felszerelni és királyi hadjárat idején velük a sereghez csatlakozni.[327] 1397-től kezdődően egészen 1526-ig a telekkatonaság – jóllehet 20 és 36 között váltakozó kulccsal – folyamatosan kimutatható a magyar királyi seregben.[328] Ezek a harcosok kikerülhettek a jobbágyok közül, de az sem volt példa nélküli, hogy egy-egy nemes familiáris vonult hadba.[329] Az 15. század végén az így kiállított katonák már biztosan zsoldosok voltak, akiknek magasabb volt

---

[326] *Decreta Regni Hungariae, 1301–1457* (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici I, Fontes II), eds. Franciscus Döry–Georgius Bónis–Vera Bácskai, Budapest 1976 (DRH), I, 162.

[327] DRH I, 279.

[328] Kubinyi András, *Hadszervezet a késő középkori Magyarországon*, Uő, Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és a Jagelló-kor hadtörténete, Budapest 2007, 200.

[329] Deér József, *Zsigmond király honvédelmi politikája*, Hadtörténelmi Közlemények (HK) 37 (1936) 189; Engel Pál, *Magyarország és a török veszély a Zsigmond korában (1387–1437)*, Századok 128 (1994) 277.

a harcértékük az alkalmanként felfegyverzett jobbágyokénál.[330] Ugyancsak a temesvári országgyűlésen iktatták törvénybe, hogy amíg a török háborúk tartanak, az egyházak és egyháziak jövedelmük felével járuljanak hozzá a honvédelem költségeihez.[331] Az egyháziak jövedelmét és természetesen az általuk kiállított haderőt a püspöki és az érseki székek üresedése idején is igénybe vette az uralkodó. Sőt, úgy tűnik, hogy Luxemburgi Zsigmond tudatosan tartotta rövidebb-hosszabb ideig üresen a jól jövedelmező egyházi javadalmakat, és az ő példáját – amint fentebb láthattuk – utódai is követték. A végvárrendszer 1410-es évekbeli kialakítása során is támaszkodott a déli egyházmegyék anyagi erőforrásaira. A határvédelmi szisztéma létrehozásában kulcsszerepet játszó Ozorai Pipo az üresedésben álló egyházmegyék jövedelmeinek felhasználása mellett egy másik módszerrel is gyarapítani tudta a várépítésekhez szükséges erőforrásokat. A török támadásoknak kitett terület két legjövedelmezőbb egyházmegyéje, a kalocsai-bácsi érsekség és a váradi püspökség élére ugyanis saját rokonait juttatta. A király az 1430-as években a Tallóci fivérek rendelkezésére bocsátotta a zágrábi, csanádi püspökség, a kalocsai érsekség, valamint a vránai perjelség erősségeit, dézsmabevételeit, ők pedig a határok védelmére fordították a király által „kiutalt" jövedelmeket.[332]

Zsigmond király 1432–1433-ban egy átfogó tervezetet készíttetett az ország védelmi rendszerének megerősítése érdekében. A javaslat szerint az egyházi kontingensekre jelentős feladat hárult, ugyanis az oszmánok támadásaival szemben az ország déli határainak védelmére a következő felosztás *(dispositio)* alapján kellett csapatokat kiállítani: a vránai perjel és a zágrábi püspök az Una folyóhoz, a kalocsai érsek, a váradi és a csanádi püspök a Temesköz és a Szörénység, az erdélyi püspök Erdély védelmére egy-egy bandériumot, míg a boszniai Usora folyó vidékére a pécsi püspök szintén egy bandériumot, a boszniai püspök pedig 100 lovast küldött volna. Mivel ekkor a cseh huszita

[330] Kubinyi, *Hadszervezet*, 200.

[331] Engel, *Magyarország és a török veszély*, 277. – Az egyháziak széles köre fizette a hadiadót, amint ezt számos forrás igazolja. A pozsonyi káptalanra vonatkozó részletes vizsgálat kimutatta, hogy a testület 1397 és 1437 között megközelítőleg 8000 aranyforintot fizetett a királyi kincstárba. C. Tóth Norbert–Lakatos Bálint–Mikó Gábor, *A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421–1425). A szentszéki bíráskodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 3), Budapest 2014, 179–199.

[332] Engel, *Magyarország és a török veszély*, 283; C. Tóth, *A főpapi székek*; Fedeles, A *magyar főpapok*, 99. – A hosszabb ideig üresedésben lévő egyházmegyékre lásd Fedeles, A *magyar főpapok* 95–96, 2. táblázat. és Fedeles, *Pápák, püspökök, szentek* 104.

csapatok északon veszélyeztették a Magyar Királyság határait, ezért a pozsonyi vár védelmére a veszprémi és a győri püspököt 50-50, míg a pannonhalmi apátot 25 lándzsa kiállítására kötelezték, a husziták elleni védelemből pedig az esztergomi érsek és az egri püspök egy-egy bandériummal vették volna ki részüket.[333] A propozícióban egyébként világosan megkülönböztették a király, a királyné, a bárók és a főpapok csapatait az általános seregtől, hiszen az előbbiek kontingensei saját zászlójuk alatt harcoltak.[334] Szintén a tervezet elkészültétől kezdve alkalmazták következetesen az egyháziak által is kiállítandó csapatokra a – forrásokban már a 13. században feltűnő – *banderium* kifejezést, amely a korábbi – szinonim – *vexillum* szót váltotta fel, ami a zászló(alja)t jelentette.[335] A szerémi, a nyitrai és a váci kivételével tehát a további 11 egyházmegye szerepel a felsorolásban, amelyek a két legjelentősebb szerzetesházzal, a vránai johannita perjelséggel és a pannonhalmi Benedek-rendi apátsággal egészültek ki. A prelátusok tehát – kiegészülve a három kimaradt püspökkel – és a tehetősebb egyházi intézmények ettől kezdve, – ha nem is teljes létszámban, de – mozgósítás esetén kiállították fegyveres csapataikat. Mindezt megerősíti az 1435. évi dekrétum is, amely előírta a prelátusok számára, hogy az ismert felosztás szerint küldjék a veszélyeztett területekre bandériumaikat.[336]

Az egyházi bandériumokra a későbbiekben is folyamatosan igényt tartottak az uralkodók, amit a törvényi szabályozás is egyértelműen alátámaszt. Habsburg Albert (1438–1439), jóllehet felmentette az egyháziakat az adófizetés alól, hadi kötelezettségeik „szokott módon" történő teljesítését fenntartotta,[337] ami kétségkívül Zsigmond katonai reformintézkedéseinek továbbélését jelenti. V. László vonatkozó dekrétuma (1454) pedig kifejezetten vissza is utalt erre: „továbbá az érsek urak, a püspökök, prépostok és káptalanok, valamint az apátok és más nagyobb egyházi méltóságot és hivatalt viselők nagyatyánknak, néhai Zsigmond császár és király úrnak idejében fennállott szokás szerint tartozzanak bandériumaikkal és lándzsa készletükkel táborba szállni".[338] Lénye-

[333] DRH I, 419–421.

[334] *„[…] exercituantes, sive sint regis, sive regine, sive prelatorum vel baronum, aut generalis exercitus regni."* DRH I, 409.

[335] Deér, *Zsigmond király.*

[336] *„[…]prelati deputati pro defensione illarum partium cum suis banderiis et viribus iuxta dispositionem de ipsis factam et observari consuetam."* DRH I, 279.

[337] 1439:12. tc.: *„[…] servitia tamen exercitualia more alias consueto facere teneantur."* DRH I, 292.

[338] 1454:3. tc. DRH I, 379; CJH 319.

gét tekintve Hunyadi Mátyás regnálása alatt sem változott a helyzet,[339] sőt az 1463:2. törvénycikk nyomán a prelátusoknak – hasonlóan a bárókhoz – tíz jobbágytelkenként egy lovast kellett kiállítaniuk.[340] Az 1471. évi dekrétum 7 cikkelye a prelátusok és a bárók csapatainak hadba szállása kapcsán szintén Zsigmond egykori előírásait erősítette meg.[341]

A Jagelló-korban egyre fenyegetőbbé vált az oszmán jelenlét a déli végeken, éppen ezért számos újítás történt a honvédelem szabályozása terén, amely természetesen az egyháziak szerepvállalását is érintette. A bandériumok változó létszámát az 1492-es dekrétum 400 főben rögzítette (20. tc.),[342] amely rátát a főpapi csapatokra a későbbiekben mindvégig alkalmazták, ez volt tehát a viszonyítási alap. Az igazi változást azonban II. Ulászló 1498. évi dekrétuma hozta, melynek 20. törvénycikkelye – amint fentebb röviden említettem – meghatározta az egyes prelátusok és egyházi testületek által kiállítandó fegyveresek létszámát.[343] Összességében az 1498-ban rögzített 7000 fő, valamint az 1528-ban feljegyzett 7450 fő[344] az elmondottak alapján biztosan tovább bővíthető. Így talán nem járunk távol a valóságtól, ha a Jagelló-kori egyházi bandériumok létszámát minimálisan 7500 főre taksáljuk.[345] Ez a szám általános hadba hívás, így például az 1526. július végi, az alsópapságra és a szerzetesekre is kiterjedő személyes mozgósítás idején persze tovább emelkedhetett.[346]

---

[339] 1458:2., 18. tc., 1459:1., 3. tc. *Decreta Regni Hungariae, 1458–1490* (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II, Fontes 19), eds. Franciscus Döry–Georgius Bónis–Geisa Érszegi–Susanna Teke, Budapest 1989 (DRH II), 91. 96. 110.

[340] „*Prelati etiam et barones de singulis decem iobagionibus secundum numerum portarum unum equitem secum ducant vel mittant.*": DRH II, 134.

[341] „*idem modus, qui fuit tempore quondam domini Sigismundi regis*": DRH II, 194. – 1471. után is gyakran mozgósították a főpapi csapatokat. Kubinyi András, *Mozgósítási és hadseregállítási problémák Mátyás alatt*, Kubinyi, Nándorfehérvártól Mohácsig, 50.

[342] CJH 493. – Korábban a zászlóaljak létszáma meglehetősen széles spektrumon, 25 és 1000 fő között mozgott. Vö. Deér, *Zsigmond király*, 52.

[343] CJH 607.

[344] ETE I, 422–423. 430. sz.

[345] 1526. július 20-án Szalkai László esztergomi érsek 1000 lovasa élén vonult ki a királlyal ünnepélyesen a budai várból. Antonín Kalous, *Elfeledett források a mohácsi csatáról*, HK 120 (2007) 603–621, 613.

[346] Lásd például Thallóczy Lajos–Hodinka Antal, *A horvát végbelyek oklevéltára, 1490–1527* (Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 1), Budapest 1903, 550–551.

9. táblázat
Az egyházi bandériumok létszáma (1498)

Főpap	*Kontingens (fő)*	*Intézmény*	*Kontingens (fő)*
Esztergom	800	Pécsvárad	200
Kalocsa	400	Pétervárad	200
Eger	800	Szekszárd	100
Várad	400	Pannonhalma	200
Pécs	400	Lövöld	200
Erdély	400	Vrána	400
Zágráb	400	Zobor	50
Győr	200	Esztergom	200
Veszprém	200	Eger	200
Vác	200	Várad	200
Csanád	100	Erdély	200
Szerém	50	Pécs	200
Nyitra	50	Bács	50
		Fehérvár	100
		Dömös	50
		Titel	50
Összesen	4400	Összesen	2600

Adataink alapján úgy tűnik, hogy annak ellenére sem tudták felszerelni a dekrétumokban rögzített számú katonát a főpapok, hogy a birtokaikon élő jobbágyok után fizetendő hadiadó *(pecunia exercitualis)* egy részét is e célra fordíthatták.[347] Az előírt létszámú egyházi bandériumokat tehát biztosan nem tartották folyamatosan fegyverben, állományukat az egyes katonai akciók előtt toborzásokkal igyekeztek feltölteni. Mindezt alátámasztják az egri püspökség számadáskönyveinek adatai,[348] valamint Várdai Ferenc erdélyi püspök

[347] KUBINYI, A*z egyház szerepe*, 97.

[348] *Bakócs Tamás egri püspök udvartartási számadó-könyve az 1493–6. évekből* (Adatok az Egri Egyházmegye történelméhez II. kötet/3–4. füzet), közli KANDRA KABOS, Eger 1888, 397–406. – 1500-ban például az egri püspök a törvényben előírt 800 nehézlovashoz képest mintegy 300 fős kontingenst fizetett, akik közt a zenészek is szerepeltek. Vö. *Estei Hippolit egri számadáskönyvei, 1500–1508* (A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 4), közread. E. KOVÁCS PÉTER, Eger 1992, 43–59.

katonáinak zsoldjegyzéke,[349] ugyanis ezek a források a „békeidőszak" seregléts zámaira vonatkoznak.

Nándorfehérvár elestét (1521) követően tovább növekedett az egyháziak tehervállalása, ugyanis az 1521. évi dekrétum arra kötelezte a szekuláris (11. tc.) és a reguláris (28. tc.) klérus azon tagjait, akik nem tartoztak katonaállítással és saját állatállománnyal sem rendelkeztek, hogy arany- és ezüsttárgyaik, valamint készpénzük tizedét szolgáltassák be az ország védelmére. (A pálosokat az uralkodó mentesítette ez alól.)[350] Az 1523. évi dekrétum 42. cikkelye pedig arról rendelkezett, hogy a káptalanok a kanonokok létszámával megegyező számú lovast szereljenek fel, valamint minden tizedik jobbágyukat is kötelesek mozgósítás esetén harcba küldeni.[351] Nem vesztette érvényét az a korábbi előírás sem (1518:19. tc.), mely szerint azon egyházi személyek (főesperesek, plébánosok, káplánok, kápolna- és oltárigazgatók), akik nem voltak bandériumtartásra kötelezve, jövedelmeik tizedét le kellett róniuk az ország védelmére.[352] 1526 nyarán VII. Kelemen pápa (1523–1534) felhatalmazásával[353] a király valamenynyi egyházi intézmény ezüst- és aranytárgyainak felét az oszmánok ellen szerveződő hadjárat költségeire begyűjttette.[354] Összességében elmondható, hogy a

[349] Várdai Ferenc püspök 1524-es számadásai alapján 70 lovast tartott állandóan fegyverben, amely létszám hadjáratok idején további zsoldosokkal egészült ki. *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb-ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo*, XII, kiadja Lukcsics Pál, Budapest 1931, 427–428.

[350] *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*, Eds. János M. Bak et al. (All Complete Monographs 4), 2019 (ODRH) (https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4 – az utolsó letöltés időpontja: 2026. augusztus 1.) 1108., és Kubinyi, A*z egyház szerepe*, 96.

[351] ODRH 1130., (itt a 37. tc.) és CJH 820–821.

[352] ODRH 1084. (itt a 18. tc.) és CJH 762., 763.

[353] A május 4-én kelt bullát a budai káptalan június 20-án átírta – (MNL OL DL 24 282.) A bullára lásd *Repertorium Pontificiorum Documentorum in Regnis Sacrae Coronae Hungariae existentium (1417–1526)* (CVH II/10), összeáll. és a bev. írta: Nemes Gábor, Budapest–Róma 2022, 186. – A kincseket valóban számos egyházi intézményből összegyűjtötték, amint az erre vonatkozó források is tanúsítják. Nemes Gábor, *A győri székeskáptalan bandériuma a középkorban*, Temetetlen Mohács. Az 1526. és az 1687. évi csata új kutatási eredményei (szerk. Varga Szabolcs), Budapest 2024, 200.

[354] A királyi oklevél kelte június 17. MNL OL DL 47 674, regesztája: *II. Lajos király oklevelei és levelei, 1521–1526* (Magyar Történelmi Emlékek/ Okmánytárak), szerk. és mutató C. Tóth Norbert, Budapest 2026, 1568. sz.

Jagelló-korban a főpapok és az egyházi intézmények által felszerelt és kiállított csapatok a Magyar Királyság állandó katonaságának szerves részét alkották.[355]

Közismert, hogy I. (Nagy) Szülejmán szultán (1520–1566) trónra lépését követően az oszmánok figyelme ismét egyre erőteljesebben fordult Kelet-Közép-Európa irányába, melynek következtében a Magyar Királyság végvidéke ismét kiemelt, hadszíntérré vált. 1521 nyarán az oszmán seregek ostrom alá vették Nándorfehérvárt, a végvárrendszer központi erősségét, amelyet végül – Szabáccsal és Zimonnyal egyetemben – el is foglaltak.[356] A déli végek felmentésére induló expedícióban az egyházi bandériumok is bizonyosan részt vettek, különösen a környező egyházmegyék, így a kalocsa-bácsi, a szerémi és a pécsi főpapi és káptalani csapatok jelenléte valószínűsíthető. Két, július elején kelt mozgósítási parancs maradt korunkra, amelyek az egyházi csapatok szerepvállalását kétségtelenné teszik.[357] A tervezett katonai akció egyik irányítója Keserű Mihály boszniai püspök volt, aki Eszéken berendezett főhadiszállásáról koordinálta az előkészületeket.[358] A kitűzött cél azonban nem teljesült, az elfoglalt várakat végül nem sikerült visszaszerezni, annak ellenére, hogy a király is táborba szállt szeptember derekán Mohácson. Itt azonban járvány ütötte fel a fejét, II. Lajos is megbetegedett, és Pécsre vonult kíséretével. Miután a tábor feloszlott, Szapolyai János erdélyi vajda mintegy 6000 főt számláló seregével Újlak irányába vonult, nyilván azért, mert onnét mindössze kétnapi járóföldre volt a nándorfehérvári erősség. A főpapi és főúri csapatok követték a vajdát, és Újlak mellett vertek tábort. Végül Nándorfehérvár visszavívása helyett a határmenti török csapatokkal bocsátkoztak harcba, ám a magyarok maradtak alul.[359]

Persze nincs abban semmi meglepő, hogy az egyházi bandériumokat vészhelyzetben azonnal mozgósították, ugyanis – az esetleges késlekedések ellenére – ezek az egységek igen magas harcértéket képviseltek. Már az 1518-as országgyűlésen úgy rendelkeztek, hogy a főpapok bandériumait fele részben állandóan a végeken kell állomásoztatni, török támadás esetén pedig a fenn-

[355] B. Szabó János, *Az Újkor hajnalán. Magyarország hadügye a Jagelló királyok alatt (1490–1526)*, Magyarország hadtörténete I, 331.

[356] Szakály Ferenc, *Nándorfehérvár 1521-es ostromához*, HK 24 (1978) 484–499; Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, 372–395; Cseh, *Nándorfehérvár 1521. évi ostroma.*

[357] 1521. július 5-én az esztergomi, míg 9-én a pécsi székeskáptalanhoz intézett az uralkodó mozgósítási parancsot. MNL OL DF 238 263 és 282 503; regesztáik: *II. Lajos oklevelei*, 149. és 153. sz.

[358] MNL OL DF 282 502 és 282 503.

[359] Pálosfalvi, Tamás, *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526*, Leiden–Boston 2018, 394–395.

maradó seregrészeket is oda kell vezényelni (1. tc. 5. §.).[360] Amikor a Nándorfehérvár elestét követő diétán a rendek úgy határoztak, hogy a hatékonyság érdekében ideiglenesen áttérnek az országos zsoldostartásra, az egyházi bandériumokat akkor is fenntartották (1521:26. tc.).[361] Az 1522-es dekrétum értelmében e csapatokat teljes létszámban a végeken kellett állomásoztatni,[362] ahonnét az 1525:48. törvénycikkely alapján – legalábbis elméletileg – nem is voltak visszavonhatóak.[363]

1522 márciusában arról érkeztek hírek, hogy az oszmánok több oldalról indítanak összehangolt támogatást a Magyar Királyság ellen. Az egyik török sereg az elfoglalt Nándorfehérvár irányából készült állítólag támadni, egy másik kontingens Havasalföld felől indult Erdély felé, míg a harmadik csapat Szlavóniába tervezett a hírek szerint betörni. Ez persze nem volt újkeletű, ugyanis az oszmánok általában ezzel a dezinformációval osztották meg már korábban is több alkalommal a magyar hadvezetés figyelmét és erőit. Az említettek mellett még a boszniai török bég támadása sem volt kizárható, így tulajdonképpen a teljes magyar déli határ védelméről gondoskodni kellett.[364] II. Lajos távollétében Bátori István nádor és királyi helytartó Erdődi Simon zágrábi püspököt a várható veszélyre hivatkozva utasította, hogy a jajcai élelmiszerszállítás biztosításához küldje a püspökség által kiállítani köteles létszámú csapatot.[365] Végül nem került sor a szultáni sereg összehangolt offenzívájára, ámde Havasalföld felől Mehmed bég támadást indított, és Orsova várát már elfoglalta, mire Szapolyai János vajda megérkezett Erdélybe, egy másik erősséget pedig ostrom alá vett.[366] Ezzel párhuzamosan a horvát területeket is támadások érték, melynek következtében a jajcai bán lemondott.

A király távollétében az ország határainak védelme Bátori nádor és Szapolyai vajda feladata volt. A török ellen tervezett hadjáratban természetesen az egyházi bandériumoknak is fontos szerepet szántak, amint a győri püspök esete igazolja. Bátori helytartó utasítása szerint ugyanis a Gosztonyi János püspök és Sopron város közt zajló pereskedést az indítandó általános hadjárat

[360] ODRH 1081.

[361] Kubinyi András, *Politika és honvédelem a Jagellók Magyarországán*, Kubinyi, Nándorfehérvártól Mohácsig, 223.

[362] Holub József, *Az 1522-iki országgyűlés törvényczikkei*, Századok 70 (1918) 501.

[363] Kubinyi, *Az egyház szerepe*, 97.

[364] Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, 399.

[365] C. Tóth Norbert, *Politikatörténeti források Bátori István első helytartóságához (1522–1523)* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, Forráskiadványok 50), Budapest 2010, 47–48. 26. sz.

[366] Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, 400.

befejezéséig fel kellett függeszteni.[367] Bár a tervezett expedícióra végül nem került sor, az egyházi csapatok nem maradtak feladat nélkül. A zágrábi püspök (és valószínűleg a káptalan) kontingensei is részt vettek azon szeptemberi hadmozdulatokban, amelyek a Horvátországba és Szlavóniába behatoló, sőt még Zágráb megyét is prédáló boszniai bég csapatait kívánta kiszorítani az érintett területekről. Nem ismert az ellencsapás hatásfoka, de vélhetőleg nem okoztak komolyabb károkat a törököknek.[368]

1523 tavaszától a végvidékre nehezedő oszmán nyomás folyamatosan erősödött. A török hadi előkészületekről származó hírek nyomán a májusi országgyűlésen megszavazták a rendkívüli hadiadót, a befolyt összegből a király zsoldosereget toborzott, valamint elrendelték a főúri és a főpapi bandériumok mozgósítását. Tomori Pál kalocsai érsek május végén indult Budáról Pétervárad ra 500–500 lovas és gyalogos, valamint 2000 naszádos zsoldjára elegendő 15.000 forinttal. A főpap irányította sereg az említett kontingenseken kívül kiegészült az érsekség 400 fős bandériumával, valamint a pétervárad i apátság 200 lovasával. 1523. augusztus elején az oszmán csapatok a szultán sógora, Ferhát pasa és Báli nándorfehérvári bég vezetésével a Szerémséget dúlták, de a szomszédos területeket, így Valkó megyét is prédálták. Az oszmánok 10.000–12.000 fős sereggel támadtak, míg a magyar haderő mintegy 4000 főt számlálhatott. Tomori Pétervárad on rendezte be parancsnoki központját, és onnan irányította a hadmozdulatokat. A csapatok operatív vezetését az érsek Bárdi Istvánra, a király udvari huszárjainak egyik parancsnokára bízta. Az összecsapásokban részt vett a pécsi püspökség bandériuma is, amelyet a rác Radić Bosics, a naszádosok hadnagya, valamint Régyi Ferenc irányítottak. Ugyancsak részt vett a harcokban az esztergomi érsek bandériuma. A környező megyék, illetve a főurak, például Újlaki Lőrinc herceg és Bánfi Jakab is küldtek csapatokat, ahogy a környező végvárak katonái is bekapcsolódtak a hadmozdulatokba. A Tomori által irányított hadműveletek során három összecsapásra került sor Szávaszendemeter, Nagyolaszi és Rednek térségében. A magyar győzelemmel végződő összecsapássorozat alkalmával 12 török hadijelvény került a magyarok kezére, több ezer török maradt a csatatéren, valamint 300 foglyot ejtettek Tomori katonái. A magyar veszteségek mintegy 700 főre becsülhetők. A főpap ezt követően is a déli részeken maradt: Pétervárad volt a székhelye, de szemlét

[367] C. Tóth, *Politikatörténeti források*, 54–55. 33. sz.
[368] Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, 401.

tartott Szalánkeménen, Futakon is, majd helyreállíttatta és megerősíttette a végvárvonal szerémségi szakaszát.[369]

1524-ben az oszmánok ostrom alá vették Szörényt és a környező várakat, melyek felmentésére Szapolyai János vajda serege tett kísérletet.[370] Az uralkodó május 25-én kelt mozgósítási parancsában meghagyta Várdai Ferenc erdélyi püspöknek, hogy két héten belül állítsa fel bandériumát és mielőbb küldje Erdélybe az erdélyi vajda kapitánysága alá.[371] A püspök azonban késlekedett, ezért II. Lajos július 4-én egy újabb levélben szólított fel, hogy minden késlekedés nélkül küldje az általa fenntartani köteles csapatait Szörénybe, illetve, a vajda által megjelölt helyre.[372] Úgy tűnik, hogy a vállalkozásban az esztergomi érsekség és az egri püspökség csapatai is részt vettek. Végül a törökök az év őszén megkaparintották Szörény várát és a szomszédos erősségeket, amelyeket aztán le is romboltak, így Erdély felé szabad volt az út egy esetleges támadás esetén. A legfájóbb e veszteségek kapcsán mégis az lehetett, hogy mindezt az oszmán határmenti erők okozták.[373]

Az észak-boszniai Jajca megtartása kulcsfontosságú feladat volt, különösen Nándorfehérvár elvesztését követően. A legnagyobb kihívást az erősség élelmiszerrel és munícióval történő ellátása jelentette a folyamatos oszmán portyák közepette.[374] Az élelmet valóságos katonai expedíciók keretében lehetett a várba juttatni, amely akciókban időről időre az egyházi csapatok is feltűntek. 1521 tavaszán II. Lajos a zágrábi káptalant sürgette, hogy többszöri felszólítására végre küldjék csapataikat teljes létszámban Szlobocsinára, hogy más kontingensekhez csatlakozva eljuttassák az élelmet Jajcára.[375] Arról forrásaink

---

[369] Kubinyi András, *A Szávaszentdemeter–Nagyolaszi győzelem 1523-ban. Adatok Mohács előzményéhez*, Kubinyi, Nándorfehérvártól Mohácsig, 121–150.

[370] Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, 414.

[371] Adrian Magina, *As the Turks moved on Them… New documents in Severin and the Lower Parts of the Hungarian Kingdom before the Battle of Mohács*, Politics and Society in Central and South-East Europe. Life under the Shadow of the Ottoman Empire's Expansion (15th-16th centuries), ed. Zsuzsanna Kopeczny, Cluj-Napoca 2021, 89–90. 3. sz.; regesztája: *II. Lajos oklevelei*, 779. sz.

[372] Magina, *As the Turks moved*, 100. 5. sz.; regesztája: *II. Lajos oklevelei*, 809. sz.

[373] Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, 414. Az eseménysorozat legújabb összefoglalását lásd C. Tóth Norbert: *Két király szolgálatában. Kiskállói Vitéz János († 1548) pályaképe (oklevéltárral)* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 18), Budapest 2024, 51–55.

[374] Thallóczy Lajos, *Jajcza (bánság, vár és város) története, 1450–1527* (Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 4), Budapest 1915, 221.

[375] Thallóczy, *Jajcza*, 291–292.

nem tudósítanak, hogy végül megérkezett-e a káptalan bandériuma, de a nyár folyamán már minden erővel Nándorfehérvár megtartására koncentrált a magyar hadvezetés. Az erőfeszítéseket végül siker koronázta, a boszniai erősségbe eljuttatták a szükséges élelmiszerellátmányt. A következő években ezek az expedíciók rendszeresekké és egyre gyakoribbakká váltak. 1525 tavaszán mind több hír érkezett a boszniai török csapatok készülődéséről, amelyek célja – mint korábban mindig – Jajca körülzárása és ezáltal az utánpótlás várba juttatásának megakadályozása volt. A király azonnal mozgósította a zászlósurak és a megyék bandériumait, de természetesen az egyházi csapatokat is hadba szólította, az expedíció vezérévé pedig Frangepán Kristófot nevezte ki.[376] A fegyverbe szólított egyházi bandériumok között találjuk a zágrábi és a győri püspökök, a császmai, a fehérvári és a veszprémi káptalan, a szentmártonhegyi, a somogyvári apát és természetesen a vránai perjel kontingenseit.[377] A győri káptalan által küldött katonák valószínűleg a megyéspüspök bandériumához csatlakoztak,[378] hasonló tételezhető fel a zágrábi káptalan bandériumáról is. Jóllehet nagy nehézségek árán – többen megtagadták csapatok küldését–, végül júniusban sikerült a vár török blokádját felszámolni, és a védők így ismét megkapták az élelmiszerutánpótlást.[379]

[376] Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, 419–420.

[377] Fraknói Vilmos, *II. Lajos király számadási könyve. 1525. Liber rationum Ludovici II. Hungariae et Bohemiae regis. 1525*, Budapest 1876, 79. 91. 96.

[378] Bedy Vince, *A győri székeskáptalan története* (Győregyházmegye múltjából 3), Győr 1938, 275; Nemes, *A győri székeskáptalan bandériuma*, 196.

[379] Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, 420.

X.
FŐPAPOK A MOHÁCSI CSATÁBAN

1525 késő őszén az uralkodó átalakította kormányát, valamint átszervezte a déli határvédelmet. II. Lajos az intézkedés keretében az addig királyi kapitányként tevékenykedő Tomori Pál kalocsai érseket az Alsó részek főkapitányává nevezte ki, aki ezáltal a határvédelem kulcsszereplőjévé vált. A finanszírozás akadozása miatt az érsek irányította sereg egyre fogyatkozott, így a török helyi csapatok ismét dúlni kezdték a határvidéket. Decemberben már magyar területeket prédáltak: megostromolták, kifosztották, majd felgyújtottak Titelt, és 100 foglyot is ejtettek.[380]

1525 végén a főpap arról informálta a királyi udvart, hogy az oszmánok a következő évben nagy horderejű offenzívára készülnek, melynek célpontjai Buda és Bécs. 1526 januárjában a budai királyi tanács ülésén Tomori személyesen ismertette a nagyszabású török hadjárat előkészületeiről származó híreket. A főpap egészen március derekáig Budán tartózkodott, ahol a királyi tanácsülésekkel párhuzamosan egymást követték a szentszéki diplomatákkal folytatott egyeztetések. Az érsek a húsvétot Kalocsán kívánta tölteni, ezért a déli országrész felé vette az irányt. A helyzet egyre kilátástalanabbá vált, a törökök Szávaszentdemetert ostromolták, és egyre-másra érkeztek az oszmán hadjáratra vonatkozó friss hírek, miközben Tomori pénzhiány miatt nem tudott ütőképes csapatokat verbuválni. A főpap április elején a pápához intézett levelében lemondott az érsekségről, azonban sem a pápa, sem pedig a magyar király nem fogadta el döntését, így nem maradt más választása, mint minden tőle telhetőt megtenni az ország védelme érdekében.[381]

---

[380] Udvardy, A *kalocsai érsekek*, 440; C. Tóth Norbert, *Az Alsó részek főkapitánysága 1523–1526 között. Tomori Pál kapitányságai*, Mohács: számvetés. Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról / Mohács: An Assessment. Studies on the Battle of Mohács (1526) (szerk. Varga Szabolcs–Kovács István, a szerk. munkatársa Bencze Krisztina), Budapest 2025, 303–324; Fedeles Tamás, *Tomori Pál*, Püspöklexikon, 368–377.

[381] Fraknói Vilmos, *Tomori Pál élete és levelei*, Budapest 1881, 51; Udvardy, A *kalocsai érsekek*, 442–446.

Antonio Giovanni da Burgio pápai nuncius felfogadott 500 gyalogos zsoldost, beszerzett 36 ágyút, 40 szakállas puskát; a kincstárból kiutaltak Tomori számára 20.000 forintot és 4000 forint értékű posztót. 1526. április 25-én az érsek Budáról Pétervárad ra indult. Májusban a pápa keresztes hadjáratot hirdetett az oszmánok ellen, a sereg fővezérévé, valamint a római egyház kapitányává pedig a kalocsai érseket nevezte ki. A Szentszék további 50.000 dukát segélyt küldött védelmi célokra, a királyt pedig felhatalmazta az egyházi nemesfémek, drágakövek, kegyszerek felhasználására, valamint teljes búcsút hirdetett a harcokban résztvevőknek. A Szentatya egy zászlót is küldött, amelyen a kereszt mellett Szent Péter kulcsai, valamint a pápai címer volt látható.[382]

Az 1490-es években a banderiális rendszer megteremtette az állandó zsoldossereg alapjait, amely a telekkatonaságra épülve – elméletileg legalábbis – egy ütőképes és létszámban sem lebecsülendő – az oszmánok lehetőségeitől persze jelentősen elmaradó – katonai erő kiállítását tette lehetővé. Volt azonban mégis egy komoly probléma ezzel, jelesül a csapatok mozgósításának nehézségei, amely egyértelműen megmutatkozott az oszmánok 1526-os magyarországi hadjárata során is. A megszokott késlekedésnek két fő oka volt: meg kellett várni a termények betakarítását, valamint a Szent György-napi országgyűlésen megszavazott *subsidium* begyűjtése is késleltette a hadba szállást. Az aratást azért kellett mindenképpen megvárni, mivel egy nagylétszámú sereg ellátásához nélkülözhetetlen volt a gabona, a hadisegély pedig a katonák felfogadására és felszerelésére kellett.[383]

1526-ban II. Lajos első (ismert) hadba hívó levelét június 1-jén állította ki a kancellária. Ebben a török támadás előkészületeire hivatkozva Bodrog vármegye nemességét arra utasította az uralkodó, hogy jól felszerelt csapataikat küldjék tüstént Pétervárad ra, Tomori Pál érsekhez, ők pedig személyesen, jobbágyaik ötödével július 2-ára vonuljanak Tolna mezővárosba, ahol a király is táborba száll.[384] Ugyanaznap az esztergomi káptalannak is hasonló parancsot küldött azzal, hogy bandériumukat teljes számban küldjék a megadott helyre, a kanonokok közül pedig az alkalmasabbakat jobbágyaik ötödével jól felszerel-

[382] Udvardy, A *kalocsai érsekek*, 446–448; Fedeles Tamás, *Tomori Pál*; C. Tóth Norbert, *Tomori Pál élete. Familiáris, főpap és hadvezér. s.a.*

[383] Kubinyi András, *A mohácsi csata és előzményei*, Kubinyi, Nándorfehérvártól Mohácsig, 170., 185–186. és Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, 393–394. 427.

[384] MNL OL DL 82 721; regesztája: *II. Lajos oklevelei*, 1534. sz.; MNL OL DF 208 650; regesztája: *II. Lajos oklevelei*, 1575. sz.; *II. Lajos magyar király számadáskönyvei (1525, 1526) és Mária királyné számadása (1524–1527)* (Magyar történelmi emlékek, okmánytárak), közread. C. Tóth Norbert, Budapest 2025, 182–209.

ve küldjék a tolnai táborba.[385] Tehát látszólag időben kezdődött a sereg toborzása, azonban ezt követően még hetekig eltartott a mozgósítóparancsok célba juttatása, ugyanis az utolsókat csak június 23-án kezdték kézbesíteni. Ez pedig már önmagában is irreálissá tette a július eleji gyülekezést. Az adminisztrációs „csúszás" mellett azt is tekintetbe kell venni, hogy az egyes bandériumok kiállítása szintén időigényes feladat volt, amint a győri káptalan példája is mutatja. 1521-ben a toborzás másfél hónapot vett igénybe, a szükséges intervallum bizonnyal 1526 nyarára sem csökkent.[386]

Az 1526. június 1-je és 23-a közötti bő három hétből összesen 21 egyházi bandérium mozgósítására vonatkozó adatokkal rendelkezünk, amelyek többségét a korunkra maradt királyi számadáskönyv bejegyzései őrizték meg.[387] Ezekben hét püspökség, kilenc székeskáptalan, valamint öt Benedek-rendi apátság nevét találjuk. Érdemes ezt összevetni az 1498-as dekrétum bandériumtartó egyháziakat felsoroló adatsorával, amelyben összesen 29 intézmény neve szerepel. Kezdjük a főpapokkal! Hiányzik az esztergomi és a kalocsai érsek, az egri, az erdélyi, a szerémi, a veszprémi és a zágrábi püspök. Tomori Pál kalocsai érsek a végeken harcolt, tehát őt nem kellett instruálni. Szalkai László esztergomi érsek, Brodarics István szerémi püspök és királyi kancellár, Várdai Pál egri püspök és királyi kincstartó, Gosztonyi János erdélyi püspök és királynéi kancellár, Szalaházi Tamás veszprémi és Erdődi Simon zágrábi püspök a királyi udvarban tartózkodtak, így ők naprakész információval rendelkeztek a végvidék sanyarú helyzetéről. Viszont a számadáskönyvben feltűnt a boszniai püspök, aki – amint láthattuk – nem szerepel az 1498-as listán. A székeskáptalanok közül mindössze az erdélyi hiányzik, amelynek bandériumát később azonban hadba hívták, jóllehet – Szapolyai erdélyi seregéhez hasonlóan – végül nem érkezett meg a mohácsi síkra. Viszont négy intézménnyel egészült ki a 15. század végi lista: a győri, a nyitrai, a váci és a veszprémi kanonoki közösségekkel. Szintén hiába keressük a három kollegiális egyházat, Fehérvárt, Dömöst és Titelt. Utóbbit biztosan nem kellett külön mozgósítani, hiszen a tűzvonalban helyezkedett el székhelye. Kretschmer Lőrinc fehérvári prépost személyesen vett részt a mohácsi ütközetben,[388] ahol minden bizonnyal bandé-

[385] MNL OL DF 283 904; regesztája: *II. Lajos oklevelei*, 1538. sz.

[386] *Repertorium Pontificiorum Documentorum*, 198.

[387] MNL OL DF 283 904; MNL OL DF 208 650; MNL OL DL 24 405; közli: *II. Lajos számadáskönyvei*, 182–215.

[388] Brodarics István, *Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről* (ford. Kulcsár Péter), Örök Mohács: Szövegek és értelmezések (szerk. B. Szabó János–Farkas Gábor Farkas), Budapest 2020, 317.

riuma élén jelent meg. A szerzetesházak közül nem találjuk Lövöldöt, Zobort és Vránát. A vránai perjeli címet viselő Tahi János egyúttal jajcai és horvát bánként szolgált, így csapatai a horvát határok védelmén szorgoskodtak. Ezúttal két bencés apátsággal, Bátával és Somogyvárral egészült ki a bandériumtartásra kötelezett intézmények sora. Egy 1544-ben kelt oklevélből pedig arról értesülünk, hogy Semjén Antal, a kapornaki Benedek-rendi monostor apátja is részt vett (csapatai élén) a Mohácsnál megvívott csatában.[389]

10. táblázat
Az egyháziaknak kézbesített mozgósítási parancsok 1526 júniusában[390]

Dátum	*Egyházi intézmény*
VI. 1.	esztergomi káptalan
VI. 12.	bátai és szekszárdi apát
VI. 15.	pécsi káptalan, pécsváradi és somogyvári apát
VI. 16.	pécsi püspök, pécsváradi és szekszárdi apát
VI. 17.	pannonhalmi apát
VI. 19.	esztergomi és váci káptalan
VI. 22.	nyitrai, pécsi, váradi püspök, váradi káptalan, pécsváradi és szekszárdi apát
VI. 23.	boszniai, csanádi, győri és váci püspök, bácsi, egri, esztergomi, győri, váci és veszprémi káptalan, pannonhalmi apát

Az előző évek (1521, 1524) hadba szállási parancsaira tekintettel a zágrábi káptalant is figyelembe vehetjük, jóllehet ezúttal nem maradt fent a testülethez címzett utasítás. Hasonló a helyzet a kalocsai kanonoki közösséggel, amelytől az uralkodó – egyébként a mozgósított esztergomi és váci káptalanokkal megegyezően – a hadisegélyt is beszedette a török ellen készülő hadjárat költségeire.[391]

E parancsok másolatait biztosan megkapta Tomori is, aki június 17-én levelet küldött Móré Fülöp pécsi püspöknek, amelyben a kalocsai érsek a királyi mandátumra hivatkozva arra kérte főpaptársát, hogy Bátori István nádorhoz csatlakozva küldje hadinépét Eszékhez, a drávai átkelő védelmére. Egyúttal megköszönte a Móré által korábban megküldött sereget, amely 200 katonáját

[389] MNL OL Zala Vármegyei Levéltár, Hiteleshelyi Levéltár, „C" Protocollum, 85. sz., – Az adatra Bilkei Irén hívta fel a figyelmem, lekötelező szívességét ezúton is köszönöm.

[390] A táblázat adatainak forrásai: MNL DF 283904; regesztája: *II. Lajos oklevelei*, 1538. sz.; MNL OL DF 208 650; MNL OL DL 24 405; *II. Lajos számadáskönyvei*, 182–215.

[391] MNL OL DL 24 405/60–61; *II. Lajos számadáskönyvei*, 2218. és 2229. sor.

az érsek Újlak védelmére helyezte át.[392] Nyilván a pécsi püspök már a június 17-én kelt mozgósítás elrendelését megelőzően leküldte csapatai egy részét az Alsó részekre, hiszen a királyi mandátumot – vélhetőleg – egy nap alatt nem kaphatta meg, bár ez sem teljesen lehetetlen.

Ibrahim basa és Báli bég július 9-én értek Pétervárad alá 35.000-40.000 fős seregük élén. Az erősségben mintegy 1000 gyalogos állomásozott, amely fele részben szentszéki segélyből felfogadott zsoldos volt. A lovasokat a Duna partján táboroztatta Tomori, majd megjelent a szekszárdi apát bandériumának 50-100 harcosa, az esztergomi érseki bandérium 200 katonája, valamint Török Bálint 200 könnyűlovasa. A mintegy 2000 fős katonaság végül alulmaradt a július 9. és 27. közt zajló az ostrom során. Az erősség védelmére a pápai nuncius által felfogadott és az előző nap Budáról útnak indított 2000 gyalogos a vár elestének hírére Tolnán ütött tábort.[393]

A szultáni hadjárat folytatódott, augusztus elején bevették Újlak várát is. Tomori csapataival az oszmánok drávai átkelését megakadályozandó Eszék felé vonult, azonban későn érkeztek meg a magyar kontingensek. Augusztus derekán a török előőrs már átkelt a folyón és megkezdte az oszmán csapatok átkeléséhez a pontonhíd építését. Az érsek seregével Baranyavár térségébe húzódott ekkor vissza. II. Lajos mindössze a 20. életévében járt és nem rendelkezett megfelelő katonai tapasztalatokkal, ezért a horvát Frangepán Kristóf grófot és Szapolyai János erdélyi vajdát választották meg – távollétükben – a sereg fővezéreivé, amit mindketten el is fogadtak. Mivel azonban Frangepán diplomáciai küldetése, Szapolyai pedig Erdély védelmének biztosítása miatt csak később tudott volna csatlakozni a királyi sereghez, az augusztus derekán a bátai táborban megtartott haditanácson a vajda öccsét, György grófot és Tomori érseket állították – ideiglenesen – a magyar sereg élére.[394]

A főpapok közül valóban Tomori lehetett a legtapasztaltabb katona, hiszen egyházi pályára lépése előtt is folyamatosan kisebb katonai csapatokat vezetett, részt vett a Dózsa-féle lázadás leverésében (1514), 1523-tól pedig folyamatosan a déli végeken harcolt az oszmánok ellen. Vincenzo Guidoto, a Budára akkreditált velencei követségi titkár is kiemelte harctéri tapasztalatait (1525): „becsületes, szentéletű ember. Körülbelül 49 éves múlt, a fegyverhordozásban és a háborúban járatos, mert egész életében ezekkel foglalkozott, kivéve azt a két

[392] MNL OL DL 104 468.
[393] B. Szabó János, *A mohácsi csata*, Budapest 2024, 77–79; B. Szabó, *Az Újkor hajnalán*, 357.
[394] B. Szabó, *A mohácsi csata*, 102–109.

és fél évet, melyeket kolostorban töltött."[395] A kalocsai érsek korábban mindössze néhány száz, legfeljebb egy-két ezer fős csapatokat irányított, a mohácsi síkon összegyűlt 25.000–27.000 fős sereghez hasonló nagyságút valószínűleg – egyébként a magyarok többségéhez hasonlóan – nem is látott. Nem véletlen, hogy nagyon ódzkodott a feladattól, amit Brodarics is megörökített a csatáról készített beszámolójában. „Tomori azonban, amikor észrevette, hogy a király akarata felé irányul, és egyedül neki kellene elvállalnia a sereg vezetésének gondját, sokáig és erősen tiltakozott, hol szerzetesi fogadalmát, hol tapasztalatlanságát és erőinek ily nagy teher viselésére való elégtelenségét hajtogatva, mondogatta, hogy van a királyi Felségnek sok híres, nemzetes, világi rendű embere, akihez e tisztség sokkal jobban illenék, megnevezte a jelenlévő nádorispánt meg a távollévő vajdát – mindkettő jeles hadakban forgott és vezérlésben Magyarország minden fiánál tapasztaltabb –, rajtuk kívül György grófot és Perényi Pétert, kik, ha ifjak is, mégsem nélkülözik a tehetséget és a hadviselésre az övénél sokkal alkalmasabb kíséretet, ő maga semmiképp sem felel meg ekkora feladatnak, hiszen olyan háborút, amilyen most Őfelsége előtt áll, még csak látni sem látott soha, s el sem vállalja ezt a terhet semmiképpen, még ha a király fejét véteti is. Ilyeneket és efféléket mondogatott nyíltan is meg a titkos királyi megbeszéléseken is, hiába, a király csak őt hirdette ki hadvezérként."[396] A korabeli főpapi kar tagjai közül Tomori mellett még Erdődi Simon zágrábi püspöknek volt komolyabb harctéri múltja. Ő itáliai egyetemi tanulmányai idején szerzett katonai tapasztalatokat, amint Francesco Massaro velencei diplomata beszámolójában olvashatjuk (1523): „eldicsekszik azzal, hogy katonánk [ti. a Velencei Köztársaságé – F.T.] – volt Padova ostrománál abban az időben, amikor ott tanult".[397] Nemcsak a várososztromokban szerzett tapasztalatokat, hanem az oszmánok elleni harcokból is kivette a részét: „hatalmas termetű […] kb. 33 éves ember […] püspöksége területén többször legyőzte a törököt" – tudósít Guidoto.[398] A további déli egyházmegyék főpásztorai, így Palinai György boszniai, Csulai Móré Fülöp pécsi, Csaholyi Ferenc csanádi és Perényi Ferenc váradi püspökök is kénytelenek voltak harctéri tapasztalatokat szerezni, hiszen püspökségeik egy része a határvidéken feküdt.

Augusztus 26-án, a mohácsi táborban tartott haditanácson a király környezete a még távol lévő Szapolyai és Frangepán tanácsára a visszavonulást fon-

[395] Balogh, *Velenczei diplomaták*, 79–81.
[396] Brodarics, *Igaz történet*, 311.
[397] Balogh, *Velenczei diplomaták*, 60.
[398] Balogh, *Velenczei diplomaták*, 79–81.

tolgatta, annak érdekében, hogy időt nyerjenek amíg megérkeznek a nagyobb létszámú segélycsapatok. Tomori katonái viszont az ütközetet szorgalmazták a néhol hevessé vált vitában. Mivel a magyar sereg már túl közel került a felvonuló oszmán csapatokhoz, a visszavonulás is komoly veszélyeket rejtett magában. Végeredményben az ütközetre nem egy aprólékosan kidolgozott haditerv nyomán került sor a mohácsi síkon, hanem – amint számos európai párhuzam, így például az egy évvel korábban lezajlott paviai csata esetében történt – a fegyverben álló katonaság nyomására.[399] A haditanács döntését többen, köztük az ifjú Perényi Ferenc váradi püspök is helytelenítették. Brodarics tudósítása szerint Perényi „mintha előre tudta volna, ami nem sokkal utóbb bekövetkezett, valamennyi jelenlévő meghökkenésére azt mondta a királynak, hogy a napot, melyen a csata lezajlik, ha már egyszer így tetszett, a Krisztus vallásáért Tomori Pál fráter vezetésével elesett húszezer magyar vértanúnak kell majd szentelni (ugyanis ezt a számot még nem lépte túl a sereg), és ezek úgynevezett kanonizációja érdekében a kancellárt kellene a Városba küldeni, már ha túléli ezt a háborút, hiszen Rómában viselt követségei óta a pápa és a főpapság igen jól ismeri őt".[400]

A haditanács tehát a csata mellett döntött, s a külföldi tapasztalt katonák tanácsára úgy próbálták meg a többszörös túlerőben lévő oszmánokat feltartóztatni, hogy egy meglehetősen széles arcvonalban álltak fel a keresztény csapatok. A csatarendet úgy alakították ki, hogy az eredményes védekezés mellett az alkalmas pillanatban támadást is kezdeményezhessenek. Az oszmánok lassabb felvonulását kívánták kihasználni Tomoriék annak érdekében, hogy a török túlerőből adódó hátrányukat valamelyest csökkentsék.

„Az érsekek, pispekek mindenféle szíp nípppel jüvének Mohács mezeire az Lajos király mellé. […] Az országbeli apát urak, prépostok szép néppel jüvínek Mohácscsá Lajos király mellé" – tudósít az egyháziak részvételéről és a csata klerikus áldozatairól a közel kortárs forrása *Memoria rerum*, közismertebb nevén a Verancsics-évkönyv.[401] Az érsekek, püspökök és az egyházi társadalom alacsonyabb rétegeit alkotó klerikusok részvétele a különböző harci cselekményekben a mohácsi csata idején már hosszú múltra tekintett vissza

[399] B. Szabó, *A mohácsi csata*, 115–116.

[400] Brodarics, *Igaz történet*, 315.

[401] *Memoria rerum quae in Hungaria a nato rege Ludovico ultimo acciderunt, qui fuit ultimi Ladislaus filius*, Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái 2. Történelmi dolgozatok magyar nyelven, 1504–1566 (Monumenta Hungariae Historica 2, Scriptores 3), közli Szalay László, Pest 1857, 1–119, 21–22. 24.

Európa-szerte. Az évszázadok óta élő keresztes eszméhez a kánonjogászok megteremtették a megfelelő törvényi kereteket, így a klérus tagjai üdvösségük kockáztatása nélkül harcolhattak a hitetetlenek ellen.[402] A Mohács előtti évtizedekben II. Gyula pápa (1503–1513) maga is számos alkalommal pattant lóra és vezette seregeit harcba, igaz nem a hitetlenek, hanem politikai ellenfelei ellen. Pontifikátusa alatt folytatott háborúi során az egyházi állam legnagyobb kiterjedését érte el, méltán aggatták rá a rettenetes pápa *(il papa terribile)* jelzőt.[403] Természetesen a magyar klérus tagjai sem idegenkedtek a fegyverhasználattól: a szórakoztató vadászatokon megszerzett gyakorlatukat éles katonai akciókban kamatoztatták, fejlesztették. A magyar főpapok közül többen részt vettek II. András szentföldi keresztes hadjáratában (1217–1218), a tatárok ellen vívott muhi (1241), valamint a szintén kudarccal végződött várnai (1444) csatában.[404] Ezek alapján teljesen magától értetődőnek tekinthetjük az oszmánok elleni 1526-os keresztes hadjáratban – hiszen a mohácsi ütközet annak számított – a főpapok és más egyháziak személyes részvételét.

„A király jobbján állt az esztergomi és a zágrábi főpap, […] a zágrábi és a váradi mögött a pécsi, a szerémi, mert a prelátusok közül kettő, a győri és a váci baloldalt helyezkedett el, a kancellár mögött a nyitrai, a boszniai püspök, a fehérvári prépost, mögötte a királyi titkárok és a kamarások" – vette sorra a csatarend főpap résztvevőit Brodarics István, aki szerémi püspökként a király jobb oldalán a második sorban helyezkedett el.[405] A résztvevő magyar prelátusok közül csak a kalocsai érsek, valamint a csanádi püspök hiányzik a felsorolásból. Előbbi a sereg egyik fővezéreként az első harcrendet vezette támadásba,[406] míg utóbbi pontos helyét nem ismerjük. Azonban Brodarics mindkét főpapot az elhunytak között említette meg.[407] A főpapok tehát – Tomorin kívül – a király közvetlen környezetében, a második harcrendben sorakoztak fel. A vértet öltött prelátusok között a következőket találjuk (Brodarics sorrendjét megtartva): 1) Tomori Pál obszerváns ferences szerzetes, kalocsa-bácsi érsek, az Alsó részek főkapitánya; 2) Szalkai László esztergomi érsek, 3) Erdődi Simon zágrábi, 4) Perényi Ferenc váradi, 5) csulai Móré Fülöp pécsi, 6) Brodarics István kancellár, szerémi; 7) Paksi Balázs győri, 8) gúti Ország János

[402] A háttér vázlatos áttekintésére lásd Barabás Gábor, *A 13. század háborúi és a magyar főpapok*, HK 135 (2022) 531–570..

[403] Marco Pellegrini,, *Il papato nel Rinascimento*, Bologna 2010, 123–130.

[404] Barabás, *A 13. század háborúi*, 539–546; Fügedi, *Uram, királyom*, 129.

[405] Brodarics, *Igaz történet*, 317.

[406] B. Szabó, *A mohácsi csata*, 142–146.

[407] Brodarics, *Igaz történet*, 321.

váci, 9) Podmanicki István nyitrai, 10) Palinai György boszniai és 11) Csaholyi Ferenc csanádi püspök. A névsort áttekintve azonnal szembetűnik, hogy a korabeli magyar egyházszervezet 14 egyházmegyéjének vezetője közül 11 fő részt vett a Mohács közelében vívott ütközetben, ami a püspökkaron belül igen magas, közel 80 százalékos aránynak felel meg.

Három püspök nem volt ott a mohácsi csatatéren, röviden távolmaradásuk okáról is szólnunk kell. Az egri főpapot, azaz Várdai Pál egri püspököt az uralkodó a bátai táborból visszaküldte a királyi palotába. Fennmaradt II. Lajos király parancslevele, amit az egri püspök kérésére állított ki, Várdai ugyanis éppen a közelgő csata miatt nem akarta elhagyni a királyi tábort. Végül természetesen kénytelen volt a prelátus engedni királya parancsának és elindult Budára, hogy a besztercei kamarában történt sikkasztási ügyet kivizsgálja. Szalaházi Tamás veszprémi püspököt Thurzó Elek kincstartóval együtt Mária királyné védelmére rendelte az uralkodó, akik éppen ezért Budán maradtak. Várdai és Szalaházi tehát igazoltan maradtak távol. Más a helyzet Gosztonyi János erdélyi püspökkel, Habsburg Mária királyné kancellárjával, aki az uralkodó mozgósítási parancsai ellenére, még augusztus 23-án is székhelyén, Gyulafehérváron tartózkodott, ebből következőleg nem is érhetett oda az ütközetre.[408]

Az összecsapásra augusztus 29-én került sor Mohács közelében, ahol a mintegy 25.000–27.000 fős keresztény sereg egy hozzávetőleg 70.000 fős oszmán haderővel nézett szembe. Elsőként a magyar jobbszárny indított offenzívát, majd a siker nyomán a nehézlovasság is támadásba lendült. Időközben azonban megérkezett a szultán az udvari csapatokkal és az anatóliaiakkal. II. Lajos a balszárny élén a visszavonulás helyett a szultán seregrészét vette célba, azonban a janicsárok sortüzei feltartóztatták az offenzívát. Az est leszállta és a felhőszakadás véget vetett az öldöklő küzdelemnek, amely során a király, számos főpap és főúr, nemes és jobbágy halt meg a csatatéren vagy menekülés közben.[409]

Két főpap, Tomori és Móré Fülöp halálának néhány részlete is ismert. A török fogságba került, majd hamarosan kiszabadult Herceg Miklós beszámolója szerint „a kalocsai érsek fejét másnap nagy tiszteletadással vitték a szultán elé: trombitások, síposok és más muzsikusok haladtak ugyanis előtte, majd

[408] Fedeles Tamás, *Klerikusok fegyverben. A mohácsi csata ismert egyházi résztvevői*, Mohács: számvetés, 381.

[409] B. Szabó, *A mohácsi csata*, 142–154; Nagy-L. István, *A mohácsi csata. Ami a csatatéren történt*, Budapest 2026, 207–239.

hosszú ideig egy magas lándzsára tűzve állt a szultán sátra előtt".[410] Tomorit tehát a csatát követően – oszmán szokás szerint – lefejezték. Istvánffy Miklós pedig a pécsi püspök utolsó perceiről jegyzett fel részleteket: „Móré Fülöp pécsi püspök, aki pedig nem is olyan régen tért vissza a velencei tanácshoz és köztársasághoz küldött követségből, amelynek vezetője volt, miután sok halálos sebet kapva, elmenekült a csatából, az út melletti cserjék és tölgyesek között összeesett, és kilehelte a lelkét. Borbélya, aki társa volt a veszedelemben, falevéllel és gallyal betakarta; az ellenség elvonulása után megtalálták és eltemették. A borbély az ezer aranyat, mely a haldoklónak az övében volt, titkon magának megtartotta."[411] A csatában vagy menekülés közben a magyar főpapok közül heten, köztük a két érsek, a pécsi, a váradi, a csanádi, a győri, a boszniai püspök vesztette életét, ami 50 százalékos veszteséget jelent. A résztvevő prelátusok közül a szerémi, a nyitrai, a váci és a zágrábi főpapok élték túl az összecsapást.[412]

A katasztrofális vereséget eredményező csatában a magyar főpapi kar említett tagjai mellett számos további klerikus harcolt, azonban közülük mindössze nyolc ismert név szerint.[413] Mindezek alapján ahhoz nem férhet kétség, hogy a mohácsi ütközetben harcoló egyháziak lett légyenek érsekek, püspökök, prépostok, apátok, vagy alacsonyabb rangú klerikusok becsülettel kivették részüket a küzdelemből. Életüket nem féltették, hiszen a hazájukat és királyukat, végeredményben a kereszténységet akarták megvédeni az oszmán hódítóktól. Ebben az sem akadályozta őket, ha egészségi állapotuk miatt még a nyeregben sem tudtak stabilan elhelyezkedni, mint például Szalkai érsekről feljegyezték.[414] Ha azt is hozzátesszük, hogy az egyházi bandériumok a Mohácsnál felsorakozott keresztény sereg mintegy 20%-át alkották, akkor fél évezred távlatából – a kudarc ellenére – mindenképpen megilleti őket a tisztelet!

---

[410] *Örök Mohács*, 180.

[411] *Istvánffy Miklós, Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában*, I/1, 1–12. könyv (Történelmi Források I), s.a.r. Benits Péter, Budapest 2001, 228.

[412] Fedeles, *Klerikusok fegyverben*, 380–381.

[413] Fedeles, *Klerikusok fegyverben*, 381–383.

[414] „*Dominum Strigoniensem aiunt salvum esse, sed ego dubito, ita enim erat male affectus, ut vix equo insideret.*": *Stephanus Brodericus: Epistulae* (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series Nova XVI), edidit, introduxit et commentariis instruxit Petrus Kasza, Budapest 2012, 144.

II. táblázat
A magyar püspöki kar tagjai a mohácsi csatában

Egyházmegye	*Név*	*Mohács*
Esztergom	Szalkai László	†
Kalocsa–Bács	Tomori Pál	†
Bosznia	Palinai György	†
Csanád	Csaholyi Ferenc	†
Eger	Várdai Pál	Budán
Erdély	Gosztonyi János	Gyulafehérváron
Győr	Paksi Balázs	†
Nyitra	Podmanicki István	túlélte
Pécs	csulai Móré Fülöp	†
Szerém	Brodarics István	túlélte
Vác	gúti Ország János	túlélte
Várad	Perényi Ferenc	†
Veszprém	Szalaházi Tamás	Budán
Zágráb	Erdődi Simon	túlélte

XI.
ÖSSZEGZÉS

E kötetben a késő középkori Magyar Királyság kormányzásának és egyházszervezetének metszéspontjában álló legszűkebb elitet, a főpapi kart vizsgáltam Hunyadi Mátyás trónra lépésétől a mohácsi katasztrófáig. Munkám alapfeltevése, hogy ebben a korszakban az egyházi és a világi szféra elválaszthatatlan egységet alkotott: az érsekek és püspökök egyszerre voltak a hitélet irányítói és a világi kormányzás kulcsszereplői. E kettős szerep sajátos „kettős kötődést" teremtett, ahol a főpapoknak az uralkodó felé a kormányzásban nyújtott segítség és tanácsadás *(auxilium et consilium)*, a pápaság irányába pedig a római egyházhoz fűződő jogi és szimbolikus kötelékek miatt kellett megfelelniük. A főpapi kar nem csupán a magyar egyházi hierarchia csúcsát alkotta, hanem egy önálló társadalmi csoportként is értelmezhető. Ez a réteg speciális tudásával, műveltségével, érdekérvényesítő képességével és az államszervezetben betöltött megkerülhetetlen szerepével vált különálló szociológiai entitássá. Bár tagjai különböző társadalmi rétegekből érkeztek, a püspöksüveg elnyerése után egy sajátos, a bárókétól és a köznemesekétől is eltérő érdekcsoportot alkottak, amelynek kohézióját elsősorban a közös kormányzati tapasztalat alkotta. Munkámban összesen 75 személy életpályáját elemeztem, akik a vizsgált 68 esztendő alatt 115 alkalommal kerültek érseki vagy püspöki székbe, feltárva a csoport összetételét, tagjainak mobilitását és karrierútjait.

Annak megválaszolásához, hogy kinek a kezébe kerülhetett a korszakban egyáltalán pásztorbot, mindenekelőtt a magyar uralkodók főkegyúri jogát (*ius supremi patronatus*) kellett vizsgálni. Ez a szilárd jogalap az 1417-es konstanzi bulla kiállításától kezdődően lehetővé tette, hogy a király a pápai szándéktól függetlenül saját jelöltjeit emelje főpapi méltóságba. A kiválasztásban az uralkodó politikai érdekei és a jelölt lojalitása érvényesült, a Szentszék szerepe pedig gyakran a kész tények utólagos szentesítésére korlátozódott. A főkegyúri jog gyakorlása során az uralkodók a püspöki székeket stratégiai pozíciókként kezelték: a kinevezésekkel nem is feltétlenül lelkipásztorokat, hanem olyan szakembereket kerestek, akik jövedelmeikkel az ország határainak védelmét, tudásukkal és kapcsolati hálójukkal a diplomáciát, tekintélyükkel pedig a koronát támogatták.

A magyar egyházi elit társadalmi hátterét vizsgálva egyértelműen megállapítható, hogy a püspökkar jelentős társadalmi mobilitást mutatott. Az alsóbb rétegekből származók számára az egyházi pálya volt a legfontosabb felemelkedési csatorna. Míg a Jagelló-korban a hazai nemesség és arisztokrácia (71% felett) dominanciája figyelhető meg, Mátyás alatt tudatos elitcsere zajlott. A király szándékosan emelt fel polgári, sőt akár jobbágyi sorból származó tehetséges és ambíciózus személyeket, illetve nevezett ki külföldieket, hogy függetlenítse magát a bárói családoktól.

A tipikus karrierút a királyi kancellária titkárságán vagy a kincstári apparátusban kezdődött, ahol a jelöltek bizonyították alkalmasságukat. Ebben a folyamatban a kapcsolati hálók szerepe döntőnek bizonyult: a rokoni összeköttetések (nepotizmus) és a már hivatalban lévő főpapok patronálása gyakran felülírta a tisztán érdemi szempontokat.

A rendelkezésre álló források alapján összeállítottam a magyar püspökségek presztízs- és jövedelmi sorrendjét, amely alapvetően meghatározta a főpapi karrieríveket. A rangsor élén vitathatatlanul az esztergomi érsekség állt, amelyet a kalocsai érsekség, majd az Eger, Pécs és Várad alkotta gazdag püspökségek követtek. A jövedelmi viszonyok szoros összefüggésben álltak a politikai súllyal: az egri püspök például – hatalmas bevételei és katonaállítási kötelezettsége okán – gyakran nagyobb befolyással bírt a rangsorban előrébb lévő kalocsai érseknél. A hierarchia alsóbb fokán Erdély, Zágráb, Győr és Veszprém helyezkedett el, míg a legszegényebb székeknek Vác, Csanád, Nyitra, Szerém és végül Bosznia számított. Ez a rangsor világos mobilitási mintázatot rajzolt ki: a tehetséges klerikusok a szerényebb jövedelmű székekből (például Szerémből vagy Nyitráról) igyekeztek a gazdagabb és politikailag hangsúlyosabb püspökségek felé előrelépni, amit Thurzó Zsigmond vagy Szatmári György többlépcsős karrierútja szemléletesen igazol.

A vizsgált korszakban a püspöksüveg elnyerésének elengedhetetlen előfeltételévé vált a magas szintű képzettség és a humanista műveltség. Adataink igazolják, hogy a főpapok jelentős része neves európai egyetemeken, így Bolognában, Padovában, Bécsben vagy Krakkóban folytatott tanulmányokat. Az elsajátított tudás a diplomácia és a kancelláriai munka alapvető eszköze volt: ugyanis a humanista nyelvezet, a klasszikus latin retorika és a kánonjogi jártasság tette lehetővé, hogy a magyar főpapság a kor legműveltebb, nemzetközi szinten is versenyképes értelmiségi rétegévé váljon. Az egyetemi évek alatt kiépült humanista hálózatok valóságos információs sztrádaként működtek: a személyes ismeretségek révén a magyar főpapok beágyazódtak az európai szellemi elitbe, ami elengedhetetlen volt a sikeres szentszéki diplomáciához vagy

a külföldi szövetségesek megnyeréséhez. Olyan személyiségek, mint Zrednai (Vitéz) János, Janus Pannonius, Váradi Péter, Bakóc Tamás, Szatmári György vagy Brodarics István karrierje világosan mutatja, hogy e kapcsolati hálók a magyar uralkodók érdekérvényesítésének fontos eszközei voltak.

A világi szférában az érsekek és püspökök a királyi tanács legbefolyásosabb tagjaiként az országos politika irányítói, kancellárok, diplomaták, sőt – amint azt Tomori Pál vagy Beriszló Péter példája mutatja – hadvezérek voltak. Ezzel párhuzamosan a lelki szférában elméletileg az egyházmegyei hitélet felügyelete, a klérus irányítása és a liturgikus rend fenntartása lett volna a feladatuk. Ennek dacára e két terület súlya korántsem volt egyenlő: a kormányzati kötelezettségek és a diplomáciai missziók gyakran elszólították a főpapokat székhelyükről, így a közvetlen lelkipásztori munkát általában helyetteseikre, segédpüspökeikre és vikáriusaikra bízták.

Vizsgálataim megerősítették Kubinyi András egyik fontos tézisét, mely szerint a püspöki javadalom funkcionálisan az állami szolgálatért járó fizetésként működött. Az uralkodók a legtehetségesebb diplomatáik, hivatalnokaik és kincstári szakembereik bérét tudatosan hárították az egyházra, tehermentesítve ezzel a királyi kincstárt. Az egyházmegyék jövedelmei valójában a legmagasabb szintű állami hivatalnokok honoráriumát jelentették. Ez a gyakorlat magyarázza a felszentelések halogatását is. A korszak főpapjai számára az érseki és a püspöki szék elsősorban nem lelkipásztori hivatás, hanem jövedelmező hivatal és politikai rang volt, és csak akkor szenteltették magukat pappá, amikor az elért legmagasabb méltóság – például az esztergomi érsekség – ezt már elkerülhetetlenné tette.

Elemzésemben hangsúlyos különbségeket és hasonlóságokat tártam fel a Mátyás- és a Jagelló-kor személyzeti politikája között. Az 1471-es Vitéz-féle lázadás után Mátyás tudatos elitcserét hajtott végre: háttérbe szorította a hazai bárói családokat, és helyettük tőle függő, alacsony származású személyeket vagy külföldieket emelt főpapi méltóságra, akiknek az aránya kinevezettjei között a 26%-ot is elérte. Ezzel szemben a Jagelló-korban egyfajta visszarendeződés figyelhető meg: II. Ulászló és II. Lajos alatt a hazai nemesség és arisztokrácia visszavette pozícióit, a külföldiek aránya pedig 8,6%-ra csökkent. A folytonosságot azonban az államszervezeti gyakorlat jelentette: a lojalitás, a képzettség és a kancelláriai „karrier-létra" mechanizmusa mindkét korszakban azonos maradt, ahogy a főkegyúri jog következetes alkalmazása is.

Elemzésem során rávilágítottam a főpapi székek tudatos üresedésben (*sede vacante*) tartásának gyakorlatára is, amely Mátyás alatt volt a legintenzívebb. Számításaim szerint a vizsgált 68 év alatt összesen 779 hónapot tettek ki a be-

töltetlen időszakok, ami azt jelenti, mintha egy püspöki szék szinte folyamatosan üres lett volna. Ez a stratégia lehetővé tette az uralkodóknak, hogy az egyházmegyék bevételeit közvetlenül állami célokra, leginkább a török elleni határvédelem és a hadsereg finanszírozására fordítsák. Ebben a rendszerben a főpap mint „*homo politicus*" jelent meg, aki jövedelmeivel a hadsereget, tudásával a diplomáciát, tekintélyével pedig a királyi hatalmat legitimálta.

A korszak főpapjai bandériumot tartottak fegyverben, csapataik pedig harcoltak a királyi hadjáratokban. Az egyházi bandériumok folyamatosan részt vettek az ország déli határának védelmében, amelyre egyre nagyobb nyomást helyeztek az oszmánok. Az 1510-es évek végétől a főpapi csapatok jelentős része a határokon állomásozott. A főpapok között olyan tapasztalt katonákat találunk mint Beriszló Péter, gibárti Keserű Mihály, Erdődi Simon vagy Tomori Pál. Közülük egyértelműen Tomori játszotta a legfontosabb szerepet, aki kalocsai érsekként és az Alsó részek főkapitányaként a védekezést irányította. Egyik legjelentősebb sikerét 1523 augusztusában érte el, amikor irányításával a magyar csapatok több kisebb győzelmet arattak az oszmánok fölött a Szerémség területén. A mohácsi ütközetben ő volt a keresztény sereg egyik fővezére, s mellette tíz főpaptársa és számos további klerikus harcolt a törökök ellen. Az ütközetben végül Tomori és hat főpaptársa hősi halált halt, négyüknek sikerült elmenekülniük. Ezzel a korabeli főpapi kar 50%-a áldozta életét hazájáért, végső soron a keresztény Európáért.

A középkori Magyar Királyság 1526-os bukása nem csupán katonai vereség volt, hanem a kormányzati elit fizikai megsemmisülése is. A mohácsi csatatéren elesett hét főpap tragédiája végeredményben a magyar államigazgatás vezető rétegének, a diplomáciai kar legműveltebb és legbefolyásosabb tagjainak elvesztését is jelentette.

FÜGGELÉK

A korszak érsekei és püspökei

	Név	*Egyházmegye*
1.	Aragona, Giovanni d' (Aragóniai János)	bíboros, esztergomi érsek (1480–1485)
2.	Bacskai Miklós	szerémi (1500), nyitrai (1501–1503), erdélyi (1503–1504) püspök
3.	Bakóc Tamás, erdődi	bíboros, győri (1487–1492), egri (1492–1498) püspök, esztergomi érsek (1497–1521)
4.	Barius Miklós	pécsi püspök (1455–1459)
5.	Bátori Miklós	szerémi (1468–1473), váci (1474–1506) püspök
6.	Beckensloer, Johann (Beckensloer János)	váradi (1465–1469), egri (1468–1475) püspök, esztergomi érsek (1473–1476)
7.	Beriszló Péter	veszprémi püspök (1511–1520)
8.	Brodarics István	szerémi (1526–1535), váci (1537–1539) püspök
9.	Csaholyi Ferenc	csanádi püspök (1514–1526)
10.	Csáki Miklós	szerémi (1499–1500), csanádi (1500–1514) püspök
11.	Csezmicei János (Janus Pannonius)	pécsi püspök (1459–1472)
12.	Csupor Demeter, monoszlói	zágrábi (1464–1465), győri (1466–1480) püspök
13.	Döbrentei Tamás, himfi	zágrábi (1454–1461), nyitrai (1459–1481) püspök
14.	Erdődi István	szerémi (1502–1504), nyitrai (1504–1512) püspök
15.	Erdődi János	zágrábi püspök (1515–1517)
16.	Erdődi Simon	zágrábi püspök (1518–1543)
17.	Ernuszt Zsigmond	pécsi püspök (1473–1505)
18.	Este, Ippolito d' (Estei Hippolit)	bíboros, esztergomi érsek (1486–1497), egri püspök (1497–1520)
19.	Farkas Bálint	váradi püspök (1491–1495)
20.	Filipec, Jan (Filipec János)	váradi püspök (1476–1490)
21.	Fodor (Crispus) István	boszniai (1489), szerémi (1490–1494) püspök
22.	Frangepán Gergely	veszprémi püspök (1501–1503), kalocsa-bácsi érsek (1503–1520)

	Név	*Egyházmegye*
23.	Geréb László, vingárti	erdélyi püspök (1476–1501), kalocsa-bácsi érsek (1501–1502)
24.	Gergely	nyitrai püspök (1484–1492)
25.	Gosztonyi János, felsőszelestei	váci (1507–1509), győri (1509–1524), erdélyi (1524–1527) püspök
26.	Handó György	kalocsa-bácsi érsek (1478–1480)
27.	Hangácsi Albert	csanádi püspök (1458–1466)
28.	Hédervári László	egri püspök (1446–1467)
29.	Isvalies, Pietro (Isvalies Péter)	bíboros, veszprémi püspök (1503–1511)
30.	Kálmáncsehi Domonkos	váradi (1495–1501), erdélyi (1501–1503) püspök, kalocsa-bácsi érsek (1502–1503)
31.	Keserű Mihály, gibárti	boszniai püspök (1502–1505)
32.	Łabiszyna, Maciej z (Labiszyni Máté)	erdélyi püspök (1444–1461)
33.	Lövői Benedek	boszniai püspök (1466–1484)
34.	Macedóniai László	szerémi püspök (1520–1526)
35.	Matucsinai Gábor	kalocsa-bácsi érsek (1471–1478)
36.	Mikola Jakab	szerémi püspök (1419–1459)
37.	Móré Fülöp, csulai	pécsi püspök (1523–1526)
38.	Nagylucsei Orbán	győri (1481–1486), egri (1486–1491) püspök
39.	Orbán	szerémi püspök (1460–1468)
40.	Ország János, gúti	szerémi (1504–1522), váci (1523–1536) püspök
41.	Paksi Balázs	győri püspök (1525–1526)
42.	Palinai György	boszniai püspök (1526)
43.	Pálóci Zsigmond	szerémi püspök (1474–1478)
44.	Perényi Ferenc	erdélyi (1508–1512), váradi (1513–1526) püspök
45.	Piscia, Baldassare Turini da (Pisciai Boldizsár)	szerémi püspök (1479–1481)
46.	Podmanicki István	nyitrai püspök (1512–1530)
47.	Polnar Gábor	boszniai püspök (1493–1501)
48.	Polnar János	nyitrai püspök (1504)
49.	Rangone, Gabriele (Rangoni Gábor)	bíboros, erdélyi (1472–1476), egri (1476–1486) püspök
50.	Salánki Ágoston	győri püspök (1445–1465)
51.	Sánkfalvi Antal	nyitrai püspök (1492–1501)
52.	Stoltz de Slantz, Nicolaus (Stolc Miklós)	váradi püspök (1470–1473)

	Név	*Egyházmegye*
53.	Szakolyi János	csanádi püspök (1466–1492)
54.	Szalaházi Tamás	veszprémi (1524–1528, egri (1527–1535) püspök
55.	Szalkai László	váci (1513–1523), egri (1523–1524) püspök, esztergomi érsek (1524–1526)
56.	Szapolyai Miklós	erdélyi püspök (1462–1468)
57.	Szatmári Ferenc	győri püspök (1495–1508)
58.	Szatmári György	veszprémi (1499–1501), váradi (1501–1505), pécsi (1505–1521) püspök, esztergomi érsek (1522–1524)
59.	Szegedi Lukács	boszniai (1490–1492), csanádi (1492–1500), zágrábi (1500–1510) püspök
60.	Szentlászlói Osvát	zágrábi püspök (1466–1499)
61.	Szécsi Dénes	bíboros, nyitrai (1438–1439), egri (1439) püspök, esztergomi érsek (1440–1465
62.	Szilasi Vince	váci püspök (1450–1473)
63.	Tomicai Pál	boszniai püspök (1457–1459)
64.	Tomori János, szelei	egri püspök (1522–1523)
65.	Tomori Pál	kalocsa-bácsi érsek (1522–1526)
66.	Thurzó Zsigmond	szerémi (1501), nyitrai (1503–1504), erdélyi (1504–1505, váradi (1505–1512) püspök
67.	Váradi Péter	kalocsa-bácsi érsek (1480–1501)
68.	Várdai Ferenc	váci (1509–1513), erdélyi (1513–1524) püspök
69.	Várdai István	bíboros, kalocsa-bácsi érsek (1456–1470)
70.	Várdai Mátyás	boszniai püspök (1486–1489)
71.	Várdai Pál	veszprémi (1520–1524), egri (1524–1526) püspök, esztergomi érsek (1526–1549)
72.	Vetési Albert	nyitrai (1457–1458), veszprémi (1458–1486) püspök
73.	Vémeri Zsigmond	zágrábi püspök (1500)
74.	Vitéz János, kamarcai	szerémi (1481–1489), veszprémi (1489–1499) püspök
75.	Zrednai (Vitéz) János	váradi püspök (1445–1465), esztergomi érsek (1465–1472)

BIBLIOGRÁFIA

Ábel Jenő: *Magyarországi humanisták és a Dunai Tudós Társaság* (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből VIII/8), Budapest 1880.

Bakóc Tamás emlékezete. Tanulmányok halálának 500. évfordulójára (Bibliotheca Collegii Professorum Hungarorum), szerk. C. Tóth Norbert–Neumann Tibor, Piliscsaba 2024.

Bakócs Tamás egri püspök udvartartási számadó-könyve az 1493–6. évekből (Adatok az Egri Egyházmegye történelméhez II. kötet/3–4. füzet), közli Kandra Kabos, Eger 1888.

Balogh István: *Velenczei diplomaták Magyarországról (1500–1526)*, Szeged 1929.

Barabás Gábor: *A 13. század háborúi és a magyar főpapok*, HK 135 (2022) 531–570.

Bárány Attila–B. Szabó János–Veszprémy László: *A késő középkor hadtörténete (1387–1490)*, Magyarország hadtörténete I, 223–314.

Báthory Miklós váci püspök (1474–1506) emlékezete (Vácegyházmegye múltjából), szerk. Horváth Alice, Vác 2007.

Bedy Vince: *A győri székeskáptalan története* (Győregyházmegye múltjából 3), Győr 1938.

Berzeviczy Albert: *Beatrix királyné 1457–1508. Történelmi élet- és korrajz* (Magyar Történeti Életrajzok), Budapest 1908.

Bishops' Identities, Careers, and Networks in Medieval Europe (Medieval Church Studies, vol. 44), ed. Sarah Thomas, Turnhout 2021.

Bonfini, Antonio: A magyar történelem tizedei (ford. Kulcsár Péter), Budapest 1995.

Bónis, György: *Die Entwicklung der geistlichen Gerichtsbarkeit in Ungarn vor 1526*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung 80 (1963) 174–235.

Bónis György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, Budapest 1971.

Bónis György: *Szentszéki regeszták, Iratok az egyházi bíráskodás történetéhez a középkori Magyarországon* (Jogtörténeti Tár 1/1), Budapest 1997.

Brodarics István: *Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről* (ford. Kulcsár Péter), Örök Mohács, 301–325.

Brodericus, Stephanus: Epistulae, edidit, introduxit et commentariis instruxit Petrus Kasza (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series Nova 16), Budapest 2012.

Bub, Anna: *Adventus episcopi. Das Adventusritual der Bischöfe zu Bamberg im ausgehenden Mittelalter im Vergleich zwischen ihrer Kathedralstadt und der Reichsstadt Nürnberg*, Erlangen 2020.

Bunyitay Vince: *A váradi püspökség története I–IV*, Nagyvárad–Debrecen 1883–1935.

Bunyitay Vince: *A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista*, Budapest 1893.

Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536) I. Obligationes, Solutiones, II. Divisiones, Provisiones, Visitationes, Quindennia, Rationes, Annatae, Obligationes particulares, Legationes, Varia, Taxae (CVH I/9-10), feltárta, szerkesztette és közreadja † Lukcsics József–Tusor Péter–Fedeles Tamás, Budapest–Róma 2014.

Carocci, Sandro: *Nepotism and the Papal Curia between the Eleventh and the Fifteenth Centuries*, A Companion to the History of the Roman Curia (ed. Donald S. Prudlo), Leiden–Boston 2025, 143–158.

Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (CVH I/7), feltárta, szerkesztette és közreadja Tusor Péter–Nemes Gábor, Budapest–Róma 2011.

Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1526. évi törvénycikkek, kiadja Márkus Dezső, Budapest 1899.

Czoch Gábor: *Az Annales történetírásának magyarországi recepciója az 1960-as években*, Vis-à-vis. Tanulmányok az Atelier fennállásának 25. évfordulójára (szerk. Erdősi Péter–Klement Judit), Budapest 2015, 111–143.

Czövek Zoltán: *Szentlászlói Osvát zágrábi püspök 1499. évi végrendeletének végrehajtása*, Fons 22 (2015) 53–70.

Császár Mihály: *Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme*, Pozsony 1914.

Cseh Valentin: *Nándorfehérvár 1521. évi ostroma és elvesztése. Opsada is pad Beograda 1521. godine*, Budapest 2022.

Decreta Regni Hungariae, 1301–1457 (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici I, Fontes 11), eds. Franciscus Döry–Georgius Bónis–Vera Bácskai, Budapest 1976.

Decreta Regni Hungariae, 1458–1490 (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II, Fontes 19), eds. Franciscus Döry–Georgius Bónis–Geisa Érszegi–Susanna Teke, Budapest 1989.

Deér József: *Zsigmond király honvédelmi politikája*, HK 37 (1936) 1–57, 169–202.

Dincă, Adinel C.: *Marcus Polnar (†1506). A Bright Star in the Constellation of a Transylvanian Family*, Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis 11 (2021) 145–166.

Draskóczy István: *A tizenötödik század története*, Budapest 2000.

Duby, Georges: *The Three Orders. Feudal Society Imagined*, Chicago–London 1982.

Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából I–V, kiad. Bunyitay Vince–Karácsonyi János–Kollányi Ferenc–Lukcsis József–Rapaics Rajmund, Budapest 1902–1912.

Engel Pál: *Magyarország és a török veszély a Zsigmond korában (1387–1437)*, Századok 128 (1994) 273–287.

Engel Pál: *Szent István birodalma. A középkori Magyarország története*, Budapest 2001.

Erdő Péter: *Egyházjog a középkori Magyarországon*, Budapest 2001.

Erős Katalin Renáta: *Búcsúk és búcsúengedélyek a középkori Magyarországon* (Bibliotheca Collegii Professorum Hungarorum), Piliscsaba 2024.

Estei Hippolit egri számadáskönyvei, 1500–1508 (A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 4), közread. E. Kovács Péter, Eger 1992.

Esztergomi érsekek 1001–2003, szerk. Beke Margit, Budapest 2003.

Érdujhelyi Menyhért: *A kalocsai érsekség a renaissance-korban*, Zenta 1899.

Farbaky Péter: *Szatmári György, a mecénás* (Művészettörténeti Füzetek 27), Budapest 2002.

Farbaky Péter: *Giovanni d'Aragona (1456–1485) szerepe Mátyás király mecénásságában*, Művészettörténeti Értesítő 70 (2021) 47–91.

Fedeles Tamás: *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)* (Tanulmányok Pécs történetéből 17), Pécs 2005.

Fedeles Tamás: *Egy Jagelló-kori humanista pályaképe. Csulai Móré Fülöp (1476/1477–1526)*, Levéltári Közlemények 78 (2007) 2. sz., 35–84.

Fedeles Tamás: *„Quod tales omnes et singuli (…) ad aquam projiciantur". Külföldiek a késő középkori Magyar Egyházban*, A pécsi egyházmegye vonzásában. Tanulmányok Timár György tiszteletére (METEM Könyvek 63), szerk. Fedeles Tamás–Horváth István–Kiss Gergely, Budapest 2007, 23–68.

Fedeles Tamás: *Személyi összefonódások Pécsett Mátyás és a Jagellók idején*, Emlékkötet Szatmári György tiszteletére (Egyháztörténeti Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye történetéből 3), szerk. Uő, Budapest–Pécs 2007, 25–49.

Fedeles Tamás: *Ernuszt Zsigmond pécsi püspök (1473–1505). Pályavázlat*, Fedeles Tamás–Török József–Pohánka Éva, Missale secundum morem Alme Ecclesie Quinqueeclesiensis. Venetiis, 1499. Fakszimile kiadás kísérő tanulmányai, [Szekszárd] 2009, I–XXXI.

Fedeles Tamás: *A 14. század derekától Mohácsig*, A középkor évszázadai, 109–154.

Fedeles Tamás: *A püspöki kúria*, A középkor évszázadai, 163–172.

Fedeles Tamás: *A püspökség és a székeskáptalan birtokai, gazdálkodása*, A középkor évszázadai, 421–464.

Fedeles Tamás: *Középkori pécsi segédpüspökök*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 22 (2010) 1–2. sz., 5–20.

Fedeles Tamás: *A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495)* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27), Szeged 2012.

Fedeles Tamás: *Ördögi sugallattól vezérelve. Egy 15. századi gyilkosság nyomában*, Századok 147 (2013) 433–456.

Fedeles Tamás: *A Camera Apostolica és a magyar egyházi javadalmak a konciliarizmus időszakában*, „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris" Tanulmányok a Konstanzi Zsinat 600. évfordulója alkalmából (szerk. Bárány Attila–Pósán László), Debrecen 2014, 189–209.

Fedeles Tamás: *„a tűzvész tombolása következtében minden összeomlott". A középkori Pécs pusztulásai*, Vészterhes idők a Mecsekalján. Háborúk, ostromok, járványok Pécsett az ókortól a második világháborúig (Pécsi Mozaik 8), szerk. Varga Szabolcs, Pécs 2017, 87–103.

Fedeles Tamás: *Az uralkodó, a Szentszék és a magyar főpapok Luxemburgi Zsigmond korában*, Mesterek és Tanítványok 2. Tanulmányok a bölcsészet- és társadalomtudományok területéről (szerk. Bőhm Gábor–Czeferner Dóra–Fedeles Tamás), Pécs 2018, 81–146.

Fedeles Tamás: *Devóció és reprezentáció. Főúri vallásosság a késő középkorban* (THEQ 12), Pécs 2021.

Fedeles Tamás: *Budáról Rómába. A Magyar Királyság szentszéki diplomáciai képviseletének jellemzői a késő középkorban (1458–1526)*, Pontes 4 (2021) 164–193.

Fedeles Tamás: *Pápák, püspökök, szentek. Luxemburgi Zsigmond és az egyház*, Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv (főszerk. Bódvai András), Budapest 2025, 91–117.

Fedeles Tamás: *Minden út Rómába vezet? Magyarországi klerikusok felszentelése a római Kúriában (1426–1523)* (CVH I/25), Budapest–Róma 2025.

Fedeles Tamás: *Klerikusok fegyverben. A mohácsi csata ismert egyházi résztvevői*, Mohács: számvetés. Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról (szerk. Varga Szabolcs–Kovács István), Budapest 2025, 377–390.

Fedeles Tamás: *Tomori Pál*, Püspöklexikon, 368–377.

Fedeles Tamás: *Messer Giorgio. Egy Mátyás-kori diplomata pályaképe*, Békék és szerződések. Diplomáciatörténet I. Lajostól II. Rákóczi Ferencig (Fontes et Libri, Tanulmányok / Studies 4), szerk. Szabados János–Tóth Hajnalka–Zapala-Maléth Ágnes, Szeged 2026 (s.a.).

Fedeles, Tamás–Koszta, László: *Pécs (Fünfkirchen). Das Bistum und die Bischofsstadt im Mittelalter* (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien 2), Wien 2011.

Fedeles Tamás–Török József–Pohánka Éva: *Missale secundum morem Alme Ecclesie Quinqueecclesiensis, Venetiis, 1499*, a fakszimile kiadás kísérő tanulmányai, Szekszárd 2009.

Feldkamp, Michael F.: *Warum entstanden aus dem in konfessionellen Zeitalter säkularisierten deutschen Bistümern keine Titularbistümer? Beobachtungen zur Entwicklung des Rechtsinstituts des Titularbischofs*, Incorrupta monumenta ecclesiam defendunt. Studi offerti a mons. Sergio Pagano, prefetto dell'Archivio Segreto Vaticano. I/1–2. La Chiesa nella storia, Religione, cultura, costume (CAV 106) a cura di Andreas

Gottsmann–Pierantonio Piatti–Andreas E. Rehberg, Città del Vaticano 2018, I/1, 589–606.
FONT MÁRTA: *A siker reménye és a kudarc okai. Egyetemalapítások a középkori Magyarországon*, Per Aspera ad Astra 4 (2017) 1–2. sz., 78–102.
Formularium ecclesiae Strigoniensis (CST I/4), ed. PETRUS ERDŐ–CORNELIUS SZOVÁK–PETRUS TUSOR, Budapest 2018.
FOUQUET, GERHARD: *Das Speyerer Domkapitel im späten Mittelalter (ca. 1350–1540). Adlige Freundschaft, fürstliche Patronage und päpstliche Klientel I–II* (Quellen und Abhandlungen zur mittelrheinischen Kirchengeschichte 57), Mainz 1987.
FOUQUET, GERHARD: *Domkapitel, Hof und Universität. Speyerer Domherren als Amsträger und Klienten des Königs und der Fürsten im Spätmittelalter*, Archiv für mittelrheinische Kirschengeschicte 43 (1991) 109–143.
FRAKNÓI VILMOS: *II. Lajos király számadási könyve. 1525. Liber rationum Ludovici II. Hungariae et Bohemiae regis. 1525*, Budapest 1876.
FRAKNÓI VILMOS: *Tomori Pál élete és levelei*, Budapest 1881.
FRAKNÓI VILMOS: *Erdődi Bakócz Tamás élete* (Magyar Történelmi Életrajzok), Budapest 1889.
FRAKNÓI VILMOS: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1895.
FRAKNÓI VILMOS: *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1899.
FRAKNÓI VILMOS: *Magyarország egyházi és politikaii összeköttetései a római Szent-székkel II*, Budapest 1902.
FÜGEDI ERIK: *A XV. századi magyar püspökök*, TSz 8 (1965) 4. sz., 477–498.
FÜGEDI, ERIK: *Hungarian Bishops in the Fifteenth Century*, Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricarum 11 (1965) 375–391.
FÜGEDI, ERIK: *Pour une analyse démographique de la Hongrie médiévale*, Annales 24 (1969) 1299–1312.
FÜGEDI, ERIK: *La formation des villes et les ordres mendiants en Hongrie*, Annales 25 (1970) 966–987.
FÜGEDI ERIK: *A 15. századi arisztokrácia mobilitása*, Budapest 1970.
FÜGEDI ERIK: *Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról*, Budapest 1981.
FÜGEDI ERIK: *Uram, királyom… A XV. századi Magyarország hatalmasai*, Budapest 2004.
GABRIEL, ASZTRIK L.: *The Mediaeval Universities of Pécs and Pozsony*, Notre Dame 1969.
GALLA FERENC: *Mátyás király és a Szentszék*, Mátyás király, Emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára (szerk. Lukinich Imre), Budapest 1940, 100–170.
GÁRDONYI MÁTÉ: *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*, Vác 2006.

Genet, Jean-Philippe: *Die kollektive Biographie von Mikropopulationen: Faktorenanalyse als Untersuchungsmethode*, Quantitative Methoden in der Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Vorneuzeit, hgg. von Franz Irsigler, Stuttgart 1978, 69–100.

Gerézdi Rabán: *Aldus Manutius magyar barátai*, Magyar Könyvszemle 36 (1946) 1–4. sz., 38–98.

Geschichte der Universität in Europa, *Band I. Mittelalter*, hrsg. von Walter Rüegg, München 1993.

Girgensohn, Dieter: *Wie wird man Kardinal? Kuriale und Außenkuriale Karrieren an der Wende des 14. zum 15. Jahrhundert*, QFIAB 57 (1977) 138–162.

Györkös Attila: *Egy francia nő Budán. Anna királyné, II. Ulászló felesége, 1502–1506*, Királynék a középkori Magyarországon és Európában (Közlemények Székesfehérvár történetéből), szerk. Szovák Kornél–Zsoldos Attila, Székesfehérvár 2019, 173–185.

Gyulai Éva: *II. Ulászló Estei Hippolit egri püspökhöz, korábbi tapolcai apáthoz írt levele a tapolcai apátság eladományozásáról, 1515*, Történelem és Muzeológia – Internetes folyóirat Miskolcon 7 (2002) 1–2. sz., 157–170.

Haraszti Szabó Péter: *Az egyetem befolyása a Hunyadi-kor eleji vikáriusok életpályájára és karrierjére*, Mátyás király és az egyház, 83–101.

Haraszti Szabó Péter–Kelényi Borbála–Szögi László: *Magyarországi diákok a prágai és a krakkói egyetemeken 1348–1525 I–II* (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2), Budapest 2016–2017.

Haraszti Szabó Péter–Kelényi Borbála: *Magyarországi diákok francia, angol, itáliai és német egyetemeken a középkorban 1100–1526* (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 3), Budapest 2019 (MDKE 3).

Hay, Denys: *The Church in Italy in the Fifteenth Century*, Cambridge 1979².

Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series I–VIII, ed. Guilelmus van Gulik–Conradus Eubel–Patricius Gauchat–Ludovicus Schmitz-Kallenberg–Remigius Ritzler–Priminus Sefrin, Monasterii–Patavii 1913–1978.

Hlavačková, Miriam: *A Diplomat in the Service of the Kings of Hungary. The Activity of the Bishop of Nitra Antony of Šankovce at the End of the Middle Ages*, Historický časopis. Supplement 59 (2011) 3–24.

Hoberg, Hermannus: *Taxae pro communibus servitiis. Ex libris obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1445 confectis* (Studii e Testi 144), Città del Vaticano 1949.

Holub József: *Az 1522-iki országgyűlés törvényczikkei*, Századok 70 (1918) 496–509.

Holub József: *Egy dunántúli egyházi nagybirtok élete a középkor végén* (Pannónia Könyvtár 62), Pécs 1943.

Horváth János: *Az irodalmi műveltség megoszlása*, Budapest 1935.

Horváth Richárd: *Egy kevéssé ismert évtized, Bakóc Tamás Mátyás király udvarában (1480–1490)*, Bakóc Tamás emlékezete, 40–68.

Huizinga, Johann: *A középkor alkonya*, Budapest 1996.

HUNYADI SÁNDOR: *Az egyházi elit változásai az Árpád-kor végén (1270–1301)*, Micae Mediaevales XII. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról, (szerk. Rudolf Veronika–Hunyadi Sándor–Illés Kornél András), Budapest 2023, 49–63.

HUSZTI JÓZSEF: *Janus Pannonius*, Pécs 1931.

Istvánffy Miklós: Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában, I/1, 1–12. könyv, (Történelmi Források 1), s.a.r. BENITS PÉTER, Budapest 2001.

JACZKÓ SÁNDOR: *A váradi egyház 1524. évi zsinati határozatai*, Budapest 2016.

JANKOVITS LÁSZLÓ: *A Mohács előtti humanista költészet szakaszai. 1490: Meghalt Mátyás király*, A magyar irodalom történetei 1 (szerk. Jankovits László–Orlovszky Géza), Budapest 2007, 146–152.

JUHÁSZ KÁLMÁN: *A csanádi püspökség története*, V–VI (A csanádi egyházmegye története I/5–6), Makó 1947.

KALOUS, ANTONÍN: *Boskovice urai Mátyás király diplomáciai és politikai szolgálatában*, Századok 141 (2007) 375–389.

KALOUS, ANTONÍN: *Elfeledett források a mohácsi csatáról*, HK 120 (2007) 603–621.

KASZA PÉTER: *Egy korszakváltás szemtanúja: Brodarics István élete és működése* (Sziluett – Korszerű történelmi életrajzok), Budapest–Pécs 2015.

KATUS LÁSZLÓ: *Európa története a középkorban*, Pécs 2014.

KELÉNYI BORBÁLA: *Három Várdai-feleség végrendelete a késő középkorból*, Micae Mediaevales II. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról (szerk. Péterfi Bence–Vadas András–Mikó Gábor–Jakab Péter), Budapest 2012, 159–175.

„*Királyi házunk népe*". *Királyi és királynéi udvartartás a középkor végén* (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések), szerk. NEUMANN TIBOR, Budapest 2024.

KISS GERGELY: *Az egyházi kormányzat a középkori Magyarországon (1000–1526)*, Font Márta–Fedeles Tamás–Kiss Gergely, Magyarország kormányzati rendszere (1000–1526), Pécs 2007, 101–136.

KLANICZAY TIBOR: *A magyarországi akadémiai mozgalom előtörténete* (Humanizmus és reformáció 20), Budapest 1993.

KOLLER, JOSEPHUS: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum I–VII*, Posonii, Pesthini, 1782–1812.

KOSZTA LÁSZLÓ: *Dél-Magyarország egyházi topográfiája a középkorban*, A középkori Dél-Alföld és Szer (szerk. Kollár Tibor), Szeged 2001, 41–46.

KOSZTA, LÁSZLÓ: *Conclusion drawn from the prosopographic Analysis of the Canons belonging to the Cathedral Chapters of Medieval Hungary (1200–1350)*, Carreiras Ecclesiásticas no Ocidente Cristão (séc. XII–XIV) (Estudos de Hitoria Religiosa 5), Lisboa 2007, 13–28.

KOSZTA LÁSZLÓ: A *kalocsai érseki tartomány kialakulása* (THEQ 3), Pécs 2013.

Koszta László: *A bihari püspökség alapítása*, Nagyvárad és Bihar a korai középkorban (Tanulmányok Biharország történetéről 1), szerk. Zsoldos Attila, Nagyvárad 2014, 41–81.

Kovács Béla: *Az egri egyházmegye története 1596-ig*, Eger 1987.

Kovács Mihai: *Várdai Ferenc erdélyi püspök 1517. évi primíciájának írásos emlékei*, Aut lego vel scribo (Scriptorium 4), szerk. Boros István–Takács László, Budapest 2023, 99–112.

E. Kovács Péter: A *Szentszék, a török és Magyarország a Hunyadiak alatt (1437–1490)*, Magyarország és a Szentszék, 97–118.

E. Kovács Péter: *A leggazdagabb magyarok 1472-ben. Egy követjelentés és a valóság*, Századok 139 (2005) 421–428.

Köblös József: *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával)* (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 12), Budapest 1994.

Körmendy Kinga: *Studentes extra regnum 1183–1543* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III. Studia 9), Budapest 2007.

A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat-gyűjteménye alapján, szerk. Bodor Imre, Budapest 1984.

A középkor évszázadai (1009–1543) (A Pécsi Egyházmegye története 1), szerk. Fedeles Tamás–Sarbak Gábor–Sümegi József, Pécs 2009.

Kristó Gyula: *Az Árpád-kor háborúi*, Budapest 1986.

Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi*, Budapest 1988.

Kristóf Ilona: *Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440–1526)* (THEQ 4), Pécs 2014.

Kristóf Ilona: *Egy nádorválasztás margójára*, Tanulmányok a 70 éves Németh István tiszteletére, Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series: Sectio Historiae 43 (2015) 175–187.

Kristóf Ilona: *Gabriele Rangone (Veronai Gábor) pályája (1410/20–1486)*, Mátyás király és az egyház, 65–83.

Kristóf Ilona: *Estei Hippolit egri segédpüspökei. Itália öröksége Egerben*, Örökségünk védelme és jövője 6 (Studia Agriensia 36), szerk. H. Szilas Ágota, Eger 2021–2024, 21–33.

Kristóf Ilona: *A váradi székeskáptalan javadalmainak értéke a késő középkorban*, Nagyvárad és Bihar a késő középkorban, 43–77.

Kubinyi András: *A kaposújvári uradalom és a Somogy megyei familiárisok szerepe Újlaki Miklós birtokpolitikájában (Adatok a XV. századi feudális nagybirtok hatalmi politikájához*, Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 4 (1973) 3–44.

Kubinyi András: A *kincstári személyzet a XV. század második felében*, Tanulmányok Budapest Múltjából 12 (1957) 25–49.

KUBINYI ANDRÁS: *A megyésispánságok 1490-ben és Corvin János trónörökösödésének problémái*, A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16 (1982) 169–180.
KUBINYI ANDRÁS, *Két sorsdöntő esztendő*, TSz 33 (1990) 1-2. sz., 1–54.
KUBINYI ANDRÁS, *Mátyás király és a magyar püspöki kar*, Vigilia 55 (1990) 418–423.
KUBINYI ANDRÁS, *Az egyház szerepe az országos politikában és a honvédelemben a középkor végén*, Egyházak a változó világban (szerk. Bárdos István–Beke Margit), Esztergom 1991, 19–28 (újra közölve: KUBINYI, *Főpapok, egyházi intézmények*, 87–100).
KUBINYI ANDRÁS: *Mátyás király és a magyar püspökök*, Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére (szerk. Draskóczy István), Budapest 1994, 147–164.
KUBINYI ANDRÁS: *Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526)*, Magyarország és a Szentszék, 119–134.
KUBINYI ANDRÁS: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon* (METEM könyvek 22), Budapest 1999.
KUBINYI ANDRÁS: *Mátyás király és a magyar püspökök*, UŐ: Főpapok, egyházi intézmények, 69–86.
KUBINYI ANDRÁS: *Szécsi Dénes bíboros prímás*, UŐ: Főpapok, egyházi intézmények, 139–145.
KUBINYI ANDRÁS: *Szalkai László esztergomi érsek politikai szereplése*, UŐ: Főpapok, egyházi intézmények, 147–160.
KUBINYI ANDRÁS: *Hivatalnokkarrier a XV. század végén: Vémeri Zsigmond királyi kincstartó, zágrábi püspök*, UŐ: Főpapok, egyházi intézmények, 161–170.
KUBINYI ANDRÁS: *Vitéz János és Janus Pannonius politikája Mátyás uralkodása idején*, Humanista műveltség Pannóniában, (szerk. Bartók István–Jankovits László–Kecskeméti Gábor), Pécs 2000, 7–26.
KUBINYI ANDRÁS: *Ernuszt Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa*, Századok 135 (2001) 301–361.
KUBINYI ANDRÁS: *Báthory Miklós és családja politikai szereplése*, Báthory Miklós emlékezete, 13–30.
KUBINYI ANDRÁS: *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és a Jagelló-kor hadtörténete*, Budapest 2007.
KUBINYI ANDRÁS: *Mozgósítási és hadseregállítási problémák Mátyás alatt*, UŐ: Nándorfehérvártól Mohácsig, 50–56.
KUBINYI ANDRÁS: *A Szávaszentdemeter–Nagyolaszi győzelem 1523-ban. Adatok Mohács előzményeihez*, Uő: Nándorfehérvártól Mohácsig, 121–150.
KUBINYI ANDRÁS: *A mohácsi csata és előzményei*, UŐ, Nándorfehérvártól Mohácsig, 156–198.
KUBINYI ANDRÁS: *Hadszervezet a késő középkori Magyarországon*, UŐ: Nándorfehérvártól Mohácsig, 199–215.
KUBINYI ANDRÁS: *Politika és honvédelem a Jagellók Magyarországán*, Uő, Nándorfehérvártól Mohácsig, 216–232.

Kuffart Hajnalka: *Bakóc Tamás és Estei Hippolit cseréje*, Bakóc Tamás emlékezete, 111–157.

Kuffart Hajnalka–Nemes Gábor–Tusor Péter: *Egy ismeretlen konzisztoriális forrás 1502-ből*, Magyarország és a Római Szentszék III (CVH I/21), szerk. Tusor Péter–Kanász Viktor, Budapest–Róma 2022, 95–110.

Kuffart Hajnalka–Neumann Tibor: *„Olyan szép kísérete lesz, mint kevés úrnak Itáliában". Az esztergomi érseki udvartartás szervezése 1486/87 folyamán*, TSz 63 (2021) 323–382.

Kuźma, Artur: *Die Ausbildung der Erzbischöfe von Gnesen im Vergleich mit der politischen Elite Polens im Spätmittelalter (14. und 15. Jh.)*, Christianity in East Central Europe Late Middle Ages (Procedings of the Commission d'Historie Ecclesiastique Comparee, Lublin 1996, Part 2), Editor-in-Chief Jerzy Kłoczowski, eds. Paweł Kras–Wojciech Polak, Lublin 1999, 117–127.

Laczlavik György: *Kettős pecsét alatt. Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483–1549)* (Sziluett – Korszerű történelmi életrajzok), Budapest–Pécs 2014.

II. Lajos magyar király számadáskönyvei (1525, 1526) és Mária királyné számadása (1524–1527) (Magyar történelmi emlékek, okmánytárak), közread. C. Tóth Norbert, Budapest 2025.

II. Lajos király oklevelei és levelei, 1521–1526, (Magyar Történelmi Emlékek/ Okmánytárak), szerk. és mutató C. Tóth Norbert, Budapest 2026.

Lakatos Bálint: *Egy XVI. századi humanista, Megyericsei János feliratgyűjtései*, Genesia. Tanulmányok Bollók János emlékére (szerk. Horváth László–Laczkó Krisztina–Mayer Gyula–Takács László), Budapest 2004, 737–748.

Lakatos Bálint: *A király diplomatái. Követek és küldöttségek a Jagelló-korban (1490–1526) I–II*, TSz 61 (2019) 4. sz., 593–616; 62 (2020) 2. sz., 281–362.

Lakatos Bálint: *A királyi titkárok csoportja, 1495–1526: referensek, követek, megbízottak*, „Királyi házunk népe", 331–396.

Lakatos Bálint: *Keserű Mihály, gibárti*, Püspöklexikon, 97–101.

Lepine, David N.: *A Brotherhood of Canons Serving God. English secular Cathedrals in the Later Middle Ages* (Studies in the History of Medieval Religion 8), Woodbridge 1995.

Maciejewski, Jacek: *Episkopat polski jako grupa społeczna* (Społeczeństwo Polski średniowiecznej 4) ed. Stefan Krzysztof Kuczyński, Warszawa 1990, 236–295.

Maciejewski, Jacek: *A középkori lengyel püspöki kar mint társadalmi csoport a középkorban*, Aetas 22 (2007) 3. sz., 135–140.

Maciejewski, Jacek: *Episkopat polski doby dzielnicowej 1180–1320*, Kraków–Bydgoszcz 2003.

Maciejewski, Jacek: *Which way to bishopric? Origin and Careers of polish Bishops in the 13th Century*, Carreiras eclesiásticas no ocidente cristão (séc. XII–XIV) (Estudos de história religiosa 5), Lisboa 2007, 207–217.

MACIEJEWSKI, JACEK: *Adventus episcopi. Pozaliturgiczne aspekty inauguracji władzy biskupiej w Polsce średniowiecznej na tle europejskim*, Bydgoszcz 2013.

MAGINA, ADRIAN: *As the Turks moved on Them… New documents in Severin and the Lower Parts of the Hungarian Kingdom before the Battle of Mohács*, Politics and Society in Central and South-East Europe. Life under the Shadow of the Ottoman Empire's Expansion (15th–16th centuries), ed. ZSUZSANNA KOPECZNY, Cluj-Napoca 2021, 93–100.

Magyar életrajzi lexikon I–II, főszerk. KENYERES ÁGNES, Budapest 1967–1969.

Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526 (MVH II/1), Budapest 1884.

Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve, szerk. ZOMBORI ISTVÁN, Budapest 1996.

Magyarország hadtörténete I. A kezdetektől 1526-ig, szerk. VESZPRÉMY LÁSZLÓ, Budapest 2017.

MALÉTH ÁGNES: *A Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolata I. Károly korában (1301–1342)*, Pécs 2020.

MÁLYUSZ ELEMÉR: *A magyar társadalom a Hunyadiak korában. A hűbériség és a rendiség problémája*, Mátyás király, 311–433.

MÁLYUSZ ELEMÉR: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*, Budapest 2007.

MÁLYUSZ ELEMÉR: *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*, Máriabesnyő–Gödöllő 2005.

MÁLYUSZ ELEMÉR: *Visszaemlékezések* (szerk. Soós István), Budapest 2021.

Mátyás király levelei. Külügyi osztály, I–II, szerk. FRAKNÓI VILMOS, Budapest 1893–1895.

Mátyás külügyi levelei 1458–1479 (A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 58), Budapest 2023.

Mátyás király levelezése a római pápákkal 1458–1490 (MVH I/6), Budapest 1891.

Mátyás király és az egyház (THEQ 10), szerk. FEDELES TAMÁS, Pécs 2019.

Memoria rerum quae in Hungaria a nato rege Ludovico ultimo acciderunt, qui fuit ultimi Ladislaus filius, Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái 2. Történelmi dolgozatok magyar nyelven, 1504–1566 (Monumenta Hungariae Historica 2, Scriptores 3), közli SZALAY LÁSZLÓ, Pest 1857, 1–119.

MEYER, ANDREAS: *Das Wiener Konkordat von 1448. Eine erfolgreiche Reform des Spätmittelalters*, QFIAB 66 (1986) 108–152.

MÉSZÁROS ISTVÁN: *A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola*, Budapest 1972.

MILLET, HÉLÈNE: *Les chanonies du chapitre cathédral de Laon 1272–1412* (Collection de l' Ecole Française de Rome 56), Rom 1982.

MILLET, HELENE–MORNET, ELISABETH (dir.): *I canonici al servizio dello stato in Europa secoli XIII–XVI. Les chanoines au service de l'Etat en Europe du XIIIe au XVIe siècle*, Modena 1992.

Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae II. Diplomata: 1400–1499; III. Diplomata: 1500–1526, collegit et edidit Joannes Bapt. Tkalčić, Zagrabia 1896.

Nagy-L. István: *A mohácsi csata. Ami a csatatéren történt*, Budapest 2026.

Nagyvárad és Bihar a késő középkorban (Tanulmányok Biharország történetéből 12), szerk. Zsoldos Attila, Nagyvárad 2024.

Nemes Gábor: *Az 1526. évi mohácsi csata és a pápaság*, Vigilia 89 (2024) 693–700.

Nemes Gábor: *A győri székeskáptalan bandériuma a középkorban*, Temetetlen Mohács. Az 1526. és az 1687. évi csata új kutatási eredményei (szerk. Varga Szabolcs), Budapest 2024, 193–202.

Neumann Tibor: *Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492)*, Századok 144 (2010) 335–372; 145 (2011) 293–346.

Neumann Tibor: *Győr és Eger között. Egy püspöki áthelyezés története*, Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére (A Jósa András Múzeum kiadványai 68), szerk. Juan Cabello–C. Tóth Norbert, Nyíregyháza 2011, 357–366.

Neumann Tibor: *Két nádor és egy vajda, avagy a Szapolyaiak útja a királyi trónig*, Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: a Szapolyaiak (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet), szerk. Fodor Pál–Varga Szabolcs, Budapest 2020, 13–45.

Neumann Tibor: *Bakóc és Szatmári. Döntéshozatal és kancellária 1490–1497*, Bakóc Tamás emlékezete, 69–110.

Neumann Tibor: *Udvari címek és szolgálat a középkor végi Magyarországon*, „Királyi házunk népe", 17–104.

Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary (All Complete Monographs 4), eds. János M. Bak et al. 2019.

Ordinationum Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1523). Ex Libris Formatarum Camerae Apostolicae. Klerikusszentelések a Római Kúriában a Magyar Szent Korona országaiból (1426–1523). Az Apostoli Kamara Libri Formatarum bejegyzései (CVH I/18), feltárta, közreadja és a kísérőtanulmányt írta Fedeles Tamás, Budapest–Róma 2021.

K. Obermayer Erzsébet–Horváth István Károly: *Macedóniai László. Egy humanista élete és működése a Mohács körüli évtizedekben*, Századok 93 (1959) 773–801.

Örök Mohács: Szövegek és értelmezések, szerk. B. Szabó János–Farkas Gábor Farkas, Budapest 2020.

Pálosfalvi, Tamás: *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526*, Leiden–Boston 2018.

Pálosfalvi Tamás: *Zrednai János váradi püspök és Mátyás király (1457–1464)*, Nagyvárad és Bihar a késő középkorban, 9–41.

Pálosfalvi Tamás: *Hunyadi-familiárisok Mátyás király udvarában*, „Királyi házunk népe", 147–184.

Pálosfalvi Tamás: *Zrednai (Vitéz) János*, Püspöklexikon, 41–46.

PÁSZTOR LAJOS: *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, Budapest 2000².

PELLEGRINI, MARCO: *Il papato nel Rinascimento*, Bologna 2010.

Prosopography Approaches and Applications. A Handbook (Prosopographica et Genealogica 13), eds. KATHARINE KEATS-ROHAN, Oxford 2007.

Püspöklexikon (1458–1526). A Magyar Királyság egyházmegyéi és főpapjai Hunyadi Mátyás és a Jagellók korában, szerk. FEDELES TAMÁS–C. TÓTH NORBERT, Piliscsaba 2026. (s.a.)

RADZIMIŃSKI, ANDRZEJ: *Prałaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i 1. poł. XV. w. Studium prozopograficzne I–II*, Toruń 1991–1993.

RÁCZ GYÖRGY: *Az egyházi elit változásai*, Az Anjou-kor hatalmi elitje (szerk. Csukovits Enikő), Budapest 2020, 133–164.

RÁCZ GYÖRGY: *A Bakóc család középkori címere*, Bakóc Tamás emlékezete, 22–39.

REHBERG, ANDREAS, *Die Kanoniker von S. Giovanni in Laterano und S. Maria Maggiore im 14. Jahrhundert. Eine Prosopographie* (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 89), Tübingen 1999.

REINHARDT, VOLKER: *Der unheimliche Papst. Alexander VI. Borgia 1431–1503*, München 2005.

REINHARDT, WOLFGANG: *Nepotismus. Der Funktionswandel einer papstgeschichtlichen Konstanten*, Zeitschrift für Kirchengeschichte 86 (1975) 145–185.

Repertorium Pontificiorum Documentorum in Regnis Sacrae Coronae Hungariae existentium (1417–1526), (CVH II/10), összeáll. és a bev. NEMES GÁBOR, Budapest–Róma 2022.

ROMSICS IGNÁC: *Hérodotosztól Hahariig. A nyugati történeti gondolkodás korszakai, irányzatai és klasszikusai*, Budapest 2024.

ROSSO, PAOLO: *Le università nell'Italia medievale. Cultura, società e politica (secoli XII–XV)*, Roma 2021.

SANTIFALLER, LEO: *Das Brixner Domkapitel in seiner persönlichen Zusammensetzung im Mittelalter*, I-II (Schlern-Schriften 7), Innsbruck 1924–1925.

SALONEN, KIRSI: *In their Fathers' Footsteps. The Illegitimate Sons of Finnish Priests according to the Archives of the Sacred Penitentiary 1449–1523*, Roma, magistra mundi. Itineraria culturae medievalis. Mélanges offerts au Père L. E. Boyle à l'occasion de son 75e anniversaire (Fédération Internationale des Instituts d'Études Médiévales, Textes et Études du Moyen Âge, 10,3), ed. par. Jacqueline Hamesse, Louvain-la-Neuve 1998, 355–366.

SALONEN, KIRSI–HANSKA, JUSSI: *Entering a Clerical Career at the Roman Curia, 1458–1471* (Church, Faith and Culture in the Medieval West), London–New York 2016.

SCHMUGGE, LUDWIG: *Schleichwege zu Pfründe und Altar. Päpstliche Dispense vom Geburtsmakel 1449–1553*, Historische Zeitschrift 257 (1993) 615–645.

SCHMUGGE, LUDWIG: *Kirche, Kinder, Karrieren. Päpstliche Dispense von den unehelichen Geburt im Spätmittelalter*, Zürich 1995.

SCHÖNHERR GYULA: *Hunyadi Corvin János*, Budapest 1894.

Schulte, Aloys: *Der Adel und die deutsche Kirche im Mittelalter. Studien zur Sozial-, Rechts- und Kirchengeschichte*, Darmstadt 1910.

Schwarz, Brigide: *Römische Kurie und Pfründermarkt im Spätmittelalter*, Zeitschrift für Historische Forschung 20 (1993) 129–152.

Solymosi László: *Egyházi birtok*, Magyar Művelődéstörténeti Lexikon (főszerk. Kőszeghy Péter), II, Budapest 2004, 199–200.

Solymosi, László: *König Matthias Corvinus und der ungarische hohe Klerus*, Matthias and his Legacy. Cultural and political Encounters between East and West, (eds. Attila Bárány– Attila Györkös), Debrecen 2009, 283–299.

Solymosi László: *Mátyás király és a magyarországi főpapok*, Emlékkönyv ifj. Barta János 70. születésnapjára (szerk. Papp Imre–Angi János–Pallai László), Debrecen 2010, 61–80.

Southern, Richard William: *A nyugati társadalom és az egyház a középkorban*, Budapest 1987.

Stone, Lawrence: *Prosopography*, Daedalus 100 (1971) 46–79.

Sugár István: *Az egri püspökök története* (Az Egri Főegyházmegye Schematizmusa 1), Budapest 1984.

B. Szabó János: *Az Újkor hajnalán. Magyarország hadügye a Jagelló királyok alatt (1490–1526)*, Magyarország hadtörténete I, 315–366.

B. Szabó János: *A mohácsi csata*, Budapest 2024.

Szádoczki Bálint: *Aragóniai János kardinális Bíborosi Kollégiumon belüli pozíciója IV. Sixtus pápasága (1471–1484) idején – egy kapcsolati háló rekonstruálásának kísérlete*, Kelet-közép-európai Történelmi Tanulmányok 3 (2025) 3. sz., 37–64.

Szakály Ferenc: *Nándorfehérvár 1521-es ostromához*, HK 24 (1978) 484–499.

Szalkai-kódex. Szalkai László esztergomi érsek iskoláskönyve. Facsimile kiadás. S. a. r. és bev. írta Sarbak Gábor, Esztergom 2019.

Szentirmai, Alexander: *Die ungarische Diözesankurie im Spätmittelalter*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung 92 (1961) 266–292.

Szentirmai Sándor: *A középkori magyar egyház. Válogatott kánonjogtörténeti tanulmányok* (Az Árpád- és az Anjou-kor magyar egyházi archontológiájának kérdései 2), szerk. Thoroczkay Gábor, Pécs 2021.

Szekfű Gyula: *Szerviensek és familiárisok*, Budapest 1912.

Szovák Kornél: *A magyar egyházszervezet kezdetei és korai területi és határváltozásai*, Magyar Sion 18 (2024) 1. sz., 47–66.

Temesváry János: *Geréb László erdélyi püspök első miséje 1498-ban*, Erdélyi Múzeum 28 (1911) 2. sz., 136–137.

Temesváry János: *Erdély középkori püspökei*, Cluj–Kolozsvár 1922.

Thallóczy Lajos: *Jajcza (bánság, vár és város) története, 1450–1527* (Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 4), Budapest 1915.

Thallóczy Lajos–Hodinka Antal: *A horvát véghelyek oklevéltára, 1490–1527* (Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 1), Budapest 1903.
Theiner, Augustinus, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I–II*, Roma 1859–1860.
Thoroczkay Gábor: *Írások az Árpád-korról. Történeti és historiográfiai tanulmányok* (TDI Könyvek 9), Budapest 2009.
Tóth-Szabó Pál: *Szatmári György prímás (1457–1524)* (Magyar Történeti Életrajzok 22), Budapest 1906.
C. Tóth Norbert: *Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban. A Bátori család ecsedi ágának tagjai, 1377–1541*, Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 44 (2009) 1. sz., 1–47.
C. Tóth Norbert: *Politikatörténeti források Bátori István első helytartóságához (1522–1523)* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, Forráskiadványok 50), Budapest 2010.
C. Tóth Norbert: *Az egri püspöki szék betöltésének problémái 1520 és 1523 között. Adatok az egri, szerémi és váci püspökök archontológiájához*, „Erősségénél fogva várépítésre való" Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére (A nyíregyházi Jósa András Múzeum Kiadványai 68), szerk. Juan Cabello–C. Tóth Norbert, Nyíregyháza 2011, 367–376.
C. Tóth Norbert: *Várdai Ferenc erdélyi püspök végrendeletének utóélete*, A mezővárostól a rendezett tanácsú városig (szerk. Garda Dezső), Csíkszereda 2011, 73–115.
C. Tóth Norbert: *A főpapi székek betöltésének gyakorlata Zsigmond király uralkodása alatt*, Gazdaság és Társadalom 2012 [Különszám] 102–118.
C. Tóth Norbert: *A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 4), Budapest 2013.
C. Tóth Norbert: *Az egri káptalan archontológiája 1387–1526*, Turul 88 (2015) 48–71.
C. Tóth Norbert: *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században, I. rész. A kanonoki testület és az egyetemjárás* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 7), Budapest 2015.
C. Tóth Norbert: *Várdai Ferenc pályája az erdélyi püspöki szék elfoglalásáig*, Erdélyi Múzeum 78 (2016) 13–25.
C. Tóth Norbert: *A „mályuszi modell" érvényessége: vissza az alapokhoz?* Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 17), szerk. Varga Szabolcs–Vértesi Lázár, Pécs 2017, 11–34.
C. Tóth Norbert: *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig* (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27), Győr 2017.
C. Tóth Norbert: *Erdődi Bakóc Tamás érsek rokonsága (Rekonstrukciós kísérlet)*, Turul 91 (2018) 8–30.
C. Tóth, Norbert: *Préposti méltóság: pásztorbot a „zsebben"? (Kikből lettek egyháznagyok a Zsigmond-korban?)*, Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta

László emlékére (Fontes et Libri 3), szerk. Fedeles Tamás–Hunyadi Zsolt, Szeged–Debrecen 2019, 113–128.
C. Tóth Norbert: *Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája 1100–1543* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 9), Budapest 2019.
C. Tóth Norbert: A*z Erdődi család felemelkedése*, Bakóc Tamás emlékezete, 9–21.
C. Tóth Norbert: *Két király szolgálatában. Kiskállói Vitéz János (†1548) pályaképe (oklevéltárral)* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 18), Budapest 2024.
C. Tóth Norbert: *Az Alsó részek főkapitánysága 1523–1526 között. Tomori Pál kapitányságai*, Mohács: számvetés. Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról / Mohács: An Assessment. Studies on the Battle of Mohács (1526), szerk. Varga Szabolcs–Kovács István, Budapest 2025, 303–324.
C. Tóth Norbert: *Polnar Gábor*; Püspöklexikon, 95–96.
C. Tóth Norbert: *Bátori Miklós*, Püspöklexikon, 268–272.
C. Tóth Norbert: *Vémeri Zsigmond*, Püspöklexikon, 540–541.
C. Tóth Norbert: *Tomori Pál élete. Familiáris, főpap és hadvezér. S.a.*
C. Tóth Norbert–Lakatos Bálint–Mikó Gábor: *A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421–1425). A szentszéki bíráskodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 3), Budapest 2014.
C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók* (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak), Budapest 2016.
C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás–W. Kovács András: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék* (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak), Budapest 2017.
Tusor Péter: *A barokk pápaság, 1600–1700*, Budapest 2004.
Tusor, Péter: *The Papal Consistories and Hungary in the 15th–16th Centuries. To the History of the Hungarian Royal Patronage and Supremacy* (CVH II/4), Budapest–Rome 2012.
Tusor Péter: *A magyar bíboros protektorátus a Hunyadi- és a Jagelló-korban*, Mátyás király és az egyház, 55–64.
Tüskés Anna: *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365–1526* (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 1), Budapest 2008.
Udvardy József: *A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526)* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 11), Köln 1991.
Varga Imre Kapisztrán: *Mátyás király és az obszerváns ferencesek*, Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490 (szerk. Farbaky Péter–Spekner Enikő–Szende Katalin–Végh András), Budapest 2008, 401–404.

VESZPRÉMY LÁSZLÓ: *II. András magyar király keresztes hadjárata, 1217–1218*, Magyarország és a keresztes hadjáratok (szerk. Laszlovszky József–Majorossy Judit–Zsengellér József), Máriabesenyő–Gödöllő 2006, 99–109.

A veszprémi egyház 1515. zsinati határozatai, szerk. SOLYMOSI LÁSZLÓ, Budapest 1997.

VÉBER JÁNOS: *Két korszak határán: Váradi Péter humanista főpap, kalocsai érsek pályaképe* (Sziluett – Korszerű történelmi életrajzok), Pécs–Budapest 2016.

Zala vármegye története. Oklevéltár II, 1364–1498, szerk. NAGY IMRE–VÉGHELYI DEZSŐ–NAGY GYULA, Budapest 1890.

A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb-ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo, XII, kiadja LUKCSICS PÁL, Budapest 1931.

RÖVIDÍTÉSEK

CJH	Corpus Juris Hungarici
CVH	Collectanea Vaticana Hungariae
DRH	Decreta regni Hungariae
ETE	Egyháztörténelmi Emlékek
HC	Hierarchia Catholica
HK	Hadtörténelmi Közlemények
MDKE	Magyarországi diákok a középkori egyetemeken
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
DL	Diplomatikai Levéltár
DF	Diplomatikai Fényképgyűjtemény
MVA	Magyarország Világi Archontológiája
MVH	Monumenta Vaticana Hungariae
ORDH	Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae
ÖStA HHStA	Österreichische Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv
QFIAB	Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken
THEQ	Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitatae Quinqueecclesiensi
TSz	Történelmi Szemle

ILLUSZTRÁCIÓK

20. o. 1. térkép. A magyar egyházszervezet (1458–1526) (©Nagy Béla, Fedeles Tamás)

86. o. 1. kép. Gosztonyi János püspöksüvegének felhasználásával készült mitra (1873), Győri Egyházmegyei Gyűjteményi Központ, fotó: Szabó Béla.

88. o. 2. kép. Szécsi Dénes főpapi pecsétjének lenyomata, Prímási Levéltár, Esztergomi Főkáptalani Magánlevéltár 45.79., fotó: Mudrák Attila.

89. o. 3. kép. A pécsi misekönyv Úrfelmutatást ábrázoló miniatúrája (1499), Missale secundum morem Alme Ecclesie Quinqueeclesiensis. Venetiis, 1499. Fakszimile kiadás, Szekszárd, 2009, fol. CXIII, fotó: Schöck Gyula.

102. o. 4. kép. Családfa ábrázolása Szalkai László iskolásfüzetében, Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Mss II. 395. fol. 70v.

104. o. 5. kép. Nagylucsei Orbán címere, MNL OL DL 105 029.

106. o. 6. kép. Kálmáncsehi Domonkos Breviáriumának egy oldala, Buda, 1481, Kálmáncsehi-Liechtenstein-kódex, The Morgan Library & Museum, MS G 7, fol. 219r, fotó: Schöck Gyula.

INDEX

Ammadei, Tommaso esztergomi vikárius 109.
András, II. magyar király 136.
Antal, senigalliai püspök 82.
Apáti Lukács, egri prépost 43.
Aragona, Giovanni d' (Aragóniai János), bíboros esztergomi érsek 29. 38. 54. 55. 62. 65. 66. 72. 101. 145.
Aragóniai Beatrix, magyar királyné 62.

Bacskai Miklós, szerémi, nyitrai, erdélyi püspök 33. 54. 70. 73. 145.
Bakóc Tamás, erdődi, bíboros, győri, egri püspök, esztergomi érsek 23. 29. 30. 31. 32. 40. 44. 48. 49. 50. 55. 57. 62. 65. 72. 74. 81. 85. 92. 93. 97. 109. 112. 143. 145. 177.
Bakóc Bálint, erdősi, titeli prépost 62.
Balbi, Girolamo, gurki püspök 56. 104.
Barius Miklós, pécsi püspök 30. 36. 69. 70. 84. 93. 145.
Battyányi Benedek, kincstartó 64.
Battyányi Ferenc, pohárnokmester 43.
Battyányi György 43.
Báncsai András, budai udvarbíró 47.
Bánfi Jakab 125.
Báli bég 133.
Bátori András, asztalnok- és lovászmester 27.
Bátori István, országbíró 27.
Bátori István, ifj., országbíró, erdélyi vajda 28.
Bátori István, nádor 62. 124. 132.
Bátori László, asztalnokmester 28.
Bátori Miklós, szerémi, váci püspök 27. 30. 59. 71. 73. 92. 93. 97. 103. 145.
Becadelli, Antonio 101.
Beckensloer, Jeromos, pécsi prépost 28.
Beckensloer, Johann (Beckensloer János), váradi, egri püspök, esztergomi, salzburgi érsek 28. 29. 30. 47. 62. 63. 70. 72. 85. 93. 145.
Beriszló Péter, veszprémi püspök 30. 33. 54. 55. 56. 64. 70. 143. 144. 145. 177. 178.
Betleni Miklós 43.
Bonfini, Antonio 113.
Bonzagni, Giovanni, egri őrkanonok 41.
Borgia, Rodrigo bíboros *lásd* Sándor, VI. pápa
Bornemissza János 64.
Boskovic, Jaroslav z 44. 46.
Boskovic, Tas z, olmützi püspök 46.
Brodarics István. szerémi, váci püspök 33. 41. 54. 55. 56. 70. 93. 98. 103. 105. 131. 134. 135. 136. 139. 143. 145. 177.
Buda Miklós, zeréndi 43.
Burgio, Giovanni Antonia da, pápai nuncius 41. 79. 130.
Butkai Péter 44. 49.

Campeggio, Lorenzo, bíboros, pápai legátus 41. 77.
Carvajal, Juan bíboros-legátus 84.
Cilleiek 27.
Corvin János, magyar herceg 31. 83.
Costabilis, Beltramus de 83.
Czeferner Dóra 9.

Csaholyi Ferenc, csanádi püspök 33. 41. 62. 66. 93. 97. 134. 137. 139. 145.
Csáki Miklós, szerémi, csanádi püspök 32. 71. 73. 93. 145.
Csezmicei János (Janus Pannonius), pécsi püspök 26. 28. 46. 54. 57. 59. 63. 64. 83. 84. 93. 96. 97. 99. 103. 105. 143. 145.
Csézi András, esztergomi prépost 111.
Csupor Demeter, monoszlói, zágrábi, győri püspök 26. 27. 37. 71. 73. 92. 93. 145.

Désházi István 43. 47. 50.
Döbrentei Tamás, himfi, zágrábi, nyitrai püspök 24. 25. 26. 30. 37. 73. 82. 92. 93. 145.

Egervári László 44.
Erdődi Bálint, titeli prépost 97.
Erdődi István, szerémi, nyitrai püspök 33. 59. 73. 74. 94. 97. 145.
Erdődi János, zágrábi püspök 30. 49. 55. 56. 62. 63. 94. 97. 145.
Erdődi Simon, zágrábi püspök 23. 33. 62. 63. 66. 94. 97. 124. 131. 134. 136. 139. 144. 145. 178.
Ernuszt János, kincstartó 57. 62. 64. 77. 113.
Ernuszt Zsigmond, pécsi püspök 23. 24. 29. 30. 31. 46. 48. 57. 59. 62. 64. 77. 87. 92. 94. 113. 145.
Este, Ippolito d' (Estei Hippolit), bíboros, esztergomi érsek, egri püspök 40. 49. 62. 65. 66. 72. 81. 82. 83. 90. 145.
Este család 40.

Farkas Bálint, váradi püspök 32. 39. 59. 63. 69. 145.
Feder, Laurentius 84.
Ferenc, assisi püspök 84.
Filipec, Jan (Filipec János), váradi püspök 29. 30. 31. 38. 39. 54. 55. 63. 71. 72. 145.
Foix, Anna de, magyar királyné 58. 72.
Fodor (Crispus) István, boszniai, szerémi püspök 29. 30. 31. 47. 54. 63. 74. 92. 94. 145.
Frangepán Gergely, veszprémi püspök, kalocsa-bácsi érsek 30. 33. 49.59. 70. 73. 74. 94. 145.
Frangepán Kristóf 127. 133. 134.
Frigye, regensburgi püspök 84.
Fügedi Erik 15. 16.

Gatalóci Mátyás, veszprémi püspök 24.
Gerendi Miklós, óbudai prépost 70.
Geréb László, vingárti, erdélyi püspök, kalocsa-bácsi érsek 30. 32. 39. 62. 70. 71. 74. 77. 89. 92. 95. 146.
Gergely, nyitrai püspök 30. 47. 58. 63. 72. 80. 81. 146.
Gosztonyi János, felsőszelestei, váci, győri, erdélyi püspök 30. 33. 39. 54. 55. 56. 57. 70. 78. 86. 87. 93. 94. 97. 99. 101. 124. 131. 137. 139. 146.
Guidoto, Vincenzo 133.

Gyula, II. pápa 136.

Habsburg I. Ferdinánd, magyar király, német-római császár 23.
Habsburg III. Frigyes, német-római császár 25. 30. 47.
Habsburg V. László, magyar és cseh király 28. 36. 119.
Habsburg Mária, magyar királyné 137.
Habsburg I. Miksa, német-római császár 31.
Hagymási Bálint 104.
Handó György, kalocsa-bácsi érsek 29. 54. 57. 64. 70. 72. 94. 97. 105. 146.
Hangácsi Albert, csanádi püspök 24. 26. 54. 70. 94. 146.

Hédervári László, egri püspök 23. 30. 71. 94. 146.
Herceg Miklós 137.
Hunyadi I. Mátyás, magyar és cseh király 7. 8. 16. 19. 21. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 36. 37. 38. 42. 43. 45. 46. 47. 50. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 62. 63. 65. 66. 69. 71. 80. 83. 91. 92. 93. 95. 96. 97. 98. 99. 103. 120. 141. 142. 143. 175.
Hunyadi Sándor 17.
Hündler, Veit, bodonyi püspök 84. 110.

Ibrahim basa 133.
Imrefi Mihály, szerdahelyi 43.
Ince, VIII. pápa 38. 40. 80.
István, I., Szent, magyar király 19.
Istvánffy Miklós 138.
Isvalies, Pietro (Isvalies Péter), bíboros, veszprémi püspök 33. 54. 55. 63. 65. 146.

Jagelló I. Ulászló, magyar és lengyel király 23.
Jagelló II. Ulászló, magyar és cseh király 7. 30. 31. 32. 33. 34. 36. 38. 39. 40. 45. 47. 48. 49. 55. 56. 57. 58. 59. 65. 66. 82. 89. 92. 113. 120. 143.
Jagelló II. Lajos, magyar és cseh király 21. 23. 30. 32. 33. 36. 38. 41. 45. 49. 55. 56. 59. 64. 66. 92. 123. 124. 126. 129. 130. 133. 135. 137. 143.
Jagelló János Albert 48.

Kajári Antal, esztergomi kanonok 111.
Kakas János, budai 104.
Kallixtus, III., pápa 60.
Kálmán, I., magyar király 19.
Kálmáncsehi Domonkos, váradi, erdélyi püspök, kalocsa-bácsi érsek 32. 54. 57. 64. 65. 70. 72. 74. 94. 97. 105. 106. 112. 146.
Kálnói András, pécsi püspök 84.
Kelemen, VII. pápa 122.
Keserű István, gibárti, alnádor 62.
Keserű Mihály, gibárti, boszniai püspök 30. 33. 55. 56. 74. 79. 91. 94. 97. 123. 144. 146. 178.
Kretschmer Lőrinc, fehérvári prépost 104. 131.
Kubinyi András 16. 50. 64. 95. 96. 143. 177.

Łabiszyna, Maciej z (Labiszyni Máté), erdélyi püspök 23. 25. 30. 65. 92. 146.
Lakatos Bálint 56. 59.
Lábatlani Gergely 43. 47.
László, I. Szent, magyar király 19.
Lobkovic, Bohuslav Hasištejnský z 107.
Lövői Benedek, boszniai püspök 27. 45. 94. 146.
Luther Márton 111.
Luxemburgi Zsigmond, magyar, német, cseh király, német-római császár 19. 23. 36. 42. 73. 92. 99. 117. 118. 119. 120.

Macedóniai László, szerémi püspök 33. 41. 54. 55. 56. 62. 101. 103. 146.
Maciejewski, Jacek 15.
Magyi Sebestyén 103.
Manuntius, Aldus 105.
Massaro, Francesco 114. 134.
Matucsinai Gábor, kalocsa-bácsi érsek 28. 57. 72. 146.
Mályusz Elemér 13. 78.
Megyericsei János 105.
Mihály deák 44.
Mihály, pécsi vikárius 110.
Miklós, V. pápa 84.
Miklós, catanzarói püspök 82.
Mikola Jakab, szerémi püspök 23. 25. 26. 30. 65. 94. 99. 146.
Mohorai Miklós, váci olvasókanonok 43.
Móré Fülöp, csulai pécsi püspök 33. 50. 54. 55. 56. 65. 67. 70. 93. 97. 104. 105. 114. 132. 134. 136. 137. 138. 139. 146.

Nagylucsei Orbán, győri, egri püspök 30. 31. 32. 36. 38. 48. 57. 63. 64. 66. 67. 70. 104. 105. 146.
Nehéz Péter, korompai 44. 46.
Nemes Gábor 9.

Nyási Demeter, esztergomi vikárius 109.

Oláh Miklós, egri püspök, esztergomi érsek 56. 104. 105.
Ongor János, nádasdi 44. 46.
Orbán, szerémi püspök 26. 146.
Ország János, gúti, szerémi, váci püspök 30. 33. 66. 71. 73. 94. 136. 139. 146.
Ország Mihály, gúti nádor 24. 25. 36. 44.
Ozorai Pipo 118.

Paksi Balázs, győri püspök 33. 55. 56. 94. 136. 139. 146.
Paksi János, tolnai ispán, rendi kincstartó 43. 50.
Palinai György, boszniai püspök 23. 33. 94. 134. 137. 139. 146.
Pál, II., pápa 7. 37.
Pálóci Mihály, királyi pohárnok-, kamarásmester 40. 41. 62. 66.
Pálóci Zsigmond, szerémi püspök 71. 94. 146.
Pemflinger Márk 43.
Perea, Antonio 81.
Perényi Ferenc, erdélyi, váradi püspök 66. 71. 82. 83. 103. 110. 134. 135. 136. 139. 146.
Perényi Imre, nádor 62. 66. 82.
Perényi Péter 134.
Piscia, Baldassare Turini da (Pisciai Boldizsár), szerémi püspök 29. 54. 55. 65. 66. 94. 146.
Piso, Jacobus 104.
Podmanicki István, nyitrai püspök 23. 30. 33. 49. 55. 56. 94. 137. 139. 146.
Podmanicki János, királyi kamarás 44. 49.
Polnar Gábor, boszniai püspök 32. 58. 63. 66. 72. 74. 94. 146.
Polnar János, nyitrai püspök 23. 33. 58. 63. 71. 72. 73. 94. 101. 146.
Polnar Márk, szászkézdi dékán 72.
Polyák Pál, budai 43.
Pozsegavári Balázs, dagnei püspök 110.

Radulf, castellói püspök 82.
Raguzai Kristóf, modrusi püspök 37. 38.
Rangone, Gabriele (Rangoni Gábor), bíboros, erdélyi, egri püspök
Rácz György 17. 105.
Ransano, Pietro 101.
Rotterdami Erasmus 105.

Salánki Ágoston, győri püspök 23. 30. 94. 146.
Sándor, VI. pápa 38. 60.
Sánkfalvi Antal, nyitrai püspök 31. 32. 54. 63. 94. 98. 146.
Schellenberg, Johann 57.
Schneitpöck, Sigmund 44. 48.
Semjén Antal, kapornaki apát 132.
Sforza, Ascanio, bíboros 38. 40. 60.
Sixtus, IV. pápa 47. 83.
Solymosi László 15.
Somi Józsa, temesi ispán 78. 87.
Statileo János, veszprémi kanonok, óbudai prépost, erdélyi püspök 56. 70. 110.
Stoltz de Slantz, Nicolaus (Stolc Miklós), váradi püspök 28. 44. 62. 63. 65. 94. 146.
Sulmona, Bartolomeo da 101.

Szakolyi János, csanádi püspök 27. 30. 72. 92. 94. 147.
Szalaházi Tamás, veszprémi, egri püspök 33. 55. 56. 70. 94. 131. 137. 139. 147.

Szalkai László, váci, egri püspök, esztergomi érsek 23. 30. 33. 35. 55. 56. 57. 64. 66. 72. 77. 80. 101. 102. 109. 111. 120. 131. 136. 138. 139. 147.
Szapolyai Imre, kincstartó, bán, nádor 26. 31. 57. 62.
Szapolyai György, szepesi gróf 134.
Szapolyai János, erdélyi vajda 123. 124. 126. 131. 133. 134.
Szapolyai Miklós, erdélyi püspök 46. 66. 147.
Szatmári Anna 114.
Szatmári Ferenc, győri püspök 32. 49. 54. 55. 56. 63. 67. 70. 94. 147.
Szatmári György, veszprémi, váradi, pécsi püspök, esztergomi érsek 30. 32. 39. 41. 50. 55. 56. 58. 62. 65. 70. 74. 78. 79. 83. 87. 94. 103. 105. 112. 114. 142. 143. 147.
Szegedi Bacsa Tamás, moldvabányai püspök 82.
Szegedi Lukács, boszniai, csanádi, zágrábi püspök 30. 32. 49. 57. 64. 66. 147.
Szegedi Péter, nándorfehérvári püspök 82.
Szentlászlói Osvát, zágrábi püspök 24. 27. 30. 32. 37. 38. 39. 49. 59. 62. 64. 66. 95. 97. 99. 112. 147.
Szécsi Dénes, bíboros, nyitrai, egri püspök, esztergomi érsek 25. 30. 65. 72. 88. 95. 147.
Szilasi Vince, váci püspök 30. 92. 147.
Szilágyi Mihály, kormányzó 24. 54.
Szovák Kornél 9.
Szülejmán, I., szultán 123.

Tahi János, jajcai és horvát bán 132.
Tasnádi Tamás, szalónai püspök 81. 110.
Thurzó Elek, kincstartó 64. 114. 137.
Thurzó Gáspár 44.
Thurzó János, krakkói konzul 114.
Thurzó Zsigmond, szerémi, nyitrai, erdélyi, váradi püspök 33. 54. 55. 56. 65. 70. 73. 74. 95. 103. 142. 147. 176.
Thomas, Sarah E. 15.
Tomicai Pál, boszniai püspök 26. 30. 95. 147.
Tomori János, szelei, egri püspök 33. 66. 147.
Tomori Pál, kalocsa-bácsi érsek 23. 33. 57. 64. 66. 72. 125. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 139. 143. 144. 147. 177. 178.
Török Bálint 133.
Tubero, Ludovico 113.
Tusor Péter 9.
Túz János, laki, dalmát-horvát-szlavón bán 27. 62.
C. Tóth Norbert 9.

Újlaki Lőrinc, boszniai herceg, országbíró 48. 112. 125.
Újlaki Miklós, macsó bán, erdélyi vajda, boszniai király 25. 26. 37.

Váradi Péter, kalocsa-bácsi érsek 29. 30. 31. 39. 43. 47. 50. 51. 55. 56. 62. 72. 74. 79. 92. 95. 97. 103. 105. 143. 147. 177.
Várdai Aladár, királyi kamarás 62.
Várdai Ferenc, váci, erdélyi püspök 30. 33. 48. 55. 56. 64. 65. 78. 87. 95. 111. 112. 121. 122. 126. 147.
Várdai István, bíboros, kalocsa-bácsi érsek 7. 28. 30. 57. 58. 69. 70. 95. 147.
Várdai Mátyás, boszniai püspök 62. 95. 147.
Várdai Pál, veszprémi, egri püspök, esztergomi érsek 23. 33. 57. 64. 131. 137. 139. 147.
Verebélyi Simon 43. 48.
Vetési Albert, nyitrai, veszprémi püspök 24. 26. 30. 95. 147.
Vémeri Zsigmond, zágrábi püspök 23. 33. 49. 57. 64. 73. 147.

Viszokai Márk, királyi kamarás 43.
Vitéz János, kamarcai, szerémi, veszprémi püspök 31. 54. 63. 69. 73. 92. 94. 97. 98. 147.

Weber, Max 13.

Zárai Antal, modrusi püspök 37. 38.
Zrednai (Vitéz) János, váradi püspök, esztergomi érsek 26. 28. 30. 45. 46. 47. 50. 54. 57. 58. 63. 69. 72. 95. 96. 97. 99. 103. 105. 143. 147. 177.
Zólyomi Benedek, zágrábi püspök 27.

Zsigmond, szalónai püspök 84.

THE PRELATES OF HUNGARY IN THE ERA OF MATTHIAS CORVINUS AND THE JAGIELLONIANS (1458–1526)

In this volume, I examine the prelatical body – the most exclusive elite group standing at the intersection of the governance and ecclesiastical organisation of the late medieval Kingdom of Hungary – from the accession of Matthias Corvinus to the throne until the catastrophe of Mohács (1526). The fundamental premise of my work is that during this period, the ecclesiastical and secular spheres formed an inseparable unity: archbishops and bishops were simultaneously the directors of spiritual life and key players in secular governance. This dual role created a specific „dual allegiance", wherein the prelates had to meet expectations towards the monarch by providing assistance and counsel in governance *(auxilium et consilium)*, and towards the papacy due to the legal and symbolic ties binding them to the Roman Church. The prelatical body did not merely constitute the apex of the Hungarian ecclesiastical hierarchy, but can also be interpreted as an independent social group. This stratum became a distinct sociological entity through its specialised knowledge, erudition, capacity for interest enforcement, and indispensable role within the state apparatus. Although its members arrived from various social backgrounds, after obtaining the mitre they formed a distinct interest group, separate from both the barons and the lesser nobility, the cohesion of which was provided by shared governmental experience and humanist values. In my work, I analysed the career paths of a total of 75 individuals who occupied archiepiscopal or episcopal sees on 115 occasions during the 68 years under review, revealing the composition of the group, as well as the mobility and career trajectories of its members.

To answer the question of who could hold a pastoral staff in this period at all, it was first and foremost necessary to examine the right of supreme patronage *(ius supremi patronatus)* of the Hungarian monarchs. This solid legal basis, established from the issuance of the 1417 Bull of Constance onward, enabled the king to elevate his own candidates to prelatical dignity independently of papal intentions. In the selection process, the monarch's political interests and the candidate's loyalty prevailed, while the role of the Holy See was fre-

quently limited to the retrospective sanctioning of faits accomplis. In exercising the right of supreme patronage, monarchs treated episcopal sees as strategic positions: through these appointments, they were not necessarily looking for pastors, but rather for professionals who could support the defence of the country's borders with their revenues, diplomacy with their knowledge and networks of connections, and the crown with their prestige.

Examining the social background of the Hungarian ecclesiastical elite, it can be clearly established that the episcopate demonstrated significant social mobility. For those from lower strata, an ecclesiastical career was the most important channel for social advancement. While a dominance of the domestic nobility and aristocracy (above 71%) can be observed during the Jagiellonian era, a conscious replacement of the elite took place under Matthias. The king deliberately elevated talented and ambitious individuals of burgher or even serf origin, and appointed foreigners, in order to independentize himself from the baronial families.

The typical career path began in the secretariat of the royal chancellery or within the financial apparatus, where candidates proved their competence. In this process, the role of networks of connections proved decisive: kinship ties (nepotism) and the patronage of prelates already in office frequently overrode purely merit-based considerations.

Based on the available sources, I compiled the hierarchy of prestige and revenue for the Hungarian bishoprics, which fundamentally determined prelatical career curves. At the top of the ranking stood undisputedly the Archbishopric of Esztergom, followed by the Archbishopric of Kalocsa, and then the wealthy dioceses of Eger, Pécs, and Várad. Financial conditions were closely correlated with political weight: for instance, the Bishop of Eger – by virtue of his immense revenues and military levy obligations – often possessed greater influence than the Archbishop of Kalocsa, who preceded him in the ranking. At the lower levels of the hierarchy lay Transylvania, Zagreb, Győr, and Veszprém, while Vác, Csanád, Nyitra, Szerém, and finally Bosnia were considered the poorest sees. This ranking delineated a clear pattern of mobility: talented clerics sought to advance from sees with more modest revenues (such as Szerém or Nyitra) towards wealthier and politically more prominent bishoprics, as vividly demonstrated by the multi-stage career paths of Zsigmond Thurzó or György Szatmári.

In the period under review, a high level of qualification and humanist erudition became an indispensable prerequisite for obtaining the mitre. Our data prove that a significant portion of the prelates pursued studies at renowned European universities, such as Bologna, Padua, Vienna, or Kraków. The

knowledge acquired was an essential tool for diplomacy and chancellery work: indeed, humanist language, classical Latin rhetoric, and proficiency in canon law enabled the Hungarian prelacy to become the most educated, internationally competitive intellectual stratum of the age. The humanist networks built during university years functioned as veritable information highways: through personal acquaintances, Hungarian prelates became embedded in the European intellectual elite, which was indispensable for successful diplomacy at the Holy See or for winning over foreign allies. The careers of figures such as János Zrednai (Vitéz), Janus Pannonius, Péter Váradi, Tamás Bakóc, György Szatmári, or István Brodarics clearly show that these networks of connections were important means of advancing the interests of the Hungarian monarchs.

In the secular sphere, archbishops and bishops, as the most influential members of the royal council, were leading figures in national politics, chancellors, diplomats, and even – as the examples of Pál Tomori or Péter Beriszló show – military commanders. In parallel, in the spiritual sphere, their task theoretically should have been the supervision of diocesan religious life, the direction of the clergy, and the maintenance of liturgical order. Despite this, the weight of these two areas was by no means equal: governmental obligations and diplomatic missions frequently called prelates away from their sees, so direct pastoral work was generally entrusted to their deputies, auxiliary bishops, and vicars.

My investigations confirmed an important thesis of ANDRÁS KUBINYI, according to which ecclesiastical benefices functioned operationally as salaries for state service. Monarchs consciously shifted the remuneration of their most talented diplomats, officials, and financial experts onto the Church, thereby relieving the royal treasury. The revenues of the dioceses in fact constituted the honoraria of the highest-level state officials. This practice also explains the delaying of ordinations. For the prelates of the era, the archiepiscopal and episcopal see was primarily not a pastoral vocation, but a lucrative office and political rank, and ordination became unavoidable only upon attaining the highest ecclesiastical dignity, such as the Archbishopric of Esztergom.

In my analysis, I revealed emphatic differences and similarities between the personnel policies of the Matthias and Jagiellonian eras. Following the Vitéz rebellion of 1471, Matthias executed a conscious replacement of the elite: he sidelined domestic baronial families and instead elevated dependent individuals of low birth or foreigners to prelatical dignity, whose proportion among his appointees reached as high as 26%. In contrast, a sort of restoration can be

observed in the Jagiellonian period: under Vladislaus II and Louis II, the domestic nobility and aristocracy reclaimed their positions, and the proportion of foreigners decreased to 8.6%. Continuity, however, was represented by the practices of the state organization: the mechanisms of loyalty, qualification, and the chancellery „career ladder" remained identical in both eras, as did the consistent application of the right of supreme patronage.

During my analysis, I also highlighted the practice of deliberately keeping prelatical sees vacant *(sede vacante)*, which was most intense under Matthias. According to my calculations, the cumulative duration of episcopal vacancies amounted to 779 months over the 68 years examined, meaning it was as if an episcopal see had been vacant almost continuously. This strategy allowed monarchs to direct the revenues of the dioceses directly toward state purposes, most notably for the financing of border defence against the Turks and the army. In this system, the prelate emerged as a „*homo politicus*" who legitimized royal power with his prestige, supported diplomacy with his knowledge, and funded the army with his revenues.

The prelates of the era maintained armed retinues *(banderia)*, and their troops fought in royal military campaigns. The ecclesiastical *banderia* actively participated in the defence of the country's southern border, which faced increasing pressure from the Ottomans. From the 1520s onward, a significant portion of the prelatical troops was stationed along the borders. Among the prelates, we find experienced soldiers such as Péter Beriszló, Mihály Keserű of Gibárt, Simon Erdődi, or Pál Tomori. Among them, Tomori clearly played the most vital role, directing the defence as the Archbishop of Kalocsa and the Captain-General of the Lower Parts. He achieved one of his most significant successes in August 1523, when Hungarian troops under his command won several smaller victories over the Ottomans in the territory of Syrmia. In the Battle of Mohács, he served as one of the principal commanders of the Christian army, and alongside him, ten of his fellow prelates and numerous other clerics fought against the Turks. Ultimately, Tomori and six of his fellow prelates died a heroic death in the battle, while four of them managed to escape. Consequently, 50% of the contemporary prelatical body sacrificed their lives for their homeland and, ultimately, for Christian Europe.

The fall of the medieval Kingdom of Hungary in 1526 was not merely a military defeat, but also the physical annihilation of the governing elite. The tragedy of the seven prelates who fell on the battlefield of Mohács ultimately meant the loss of the leading stratum of the Hungarian state administration, as well as the most educated and influential members of the diplomatic corps.

TABLE OF CONTENTS

Foreword 7

I. The Prelates as a social Group 11

II. Spatial and temporal Frameworks 19

III. Archbishops and Bishops between 1458 and 1526 23

IV. By the Grace of God and the Apostolic See, or by the will of the King? 35

V. Royal Service and ecclesiastical Career 53

VI. The episcopal Order 77

VII. The Knowledge of the Prelates 91

VIII. Spiritualia and Temporalia 107

IX. Hungarian Prelates and their Troops in the Anti-Ottoman Wars . . . 117

X. Prelates in the Battle of Mohács 129

XI. Conclusion 141

Appendix 145

Bibliography 149

Abbreviations 167

Illustrations 169

Index 171

The Prelates of Hungary in the era of Matthias Corvinus and the Jagiellonians (1458–1526) 177

ISBN 978 963 556 777 5

